

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

TÜRKİYE-ABD
İLİŞKİLERİNE GÜVENLİĞİN ETKİSİ (2003-2013)

Mustafa Said AYDIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Kürşat KAN

Konya-2021

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında kıymetli katkılarını esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Kürşat KAN'a teşekkür ederim. Akademik hayatımın her aşamasında çalışmalarım konusunda beni motive eden ve her daim desteğini hissettiğim Prof. Dr. Metin AKSOY'a ise müteşekkirim. Çalışma sürecinde kendilerine ayıracağım zamandan feragat ederek bu sürecin tüm zorluklarını benimle birlikte göğüsleyen kıymetli eşim Seher AYDIN ve kızım Yüstra Nur AYDIN ise bir teşekkürden fazlasını hak ediyorlar. Dolayısıyla bu tez çalışmasını onlara ithaf ediyorum.

Mustafa Said AYDIN

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı	Mustafa Said AYDIN
Numarası	204229001012
Ana Bilim / Bilim Dalı	ULUSLARARASI İLİŞKİLER/ ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Programı	Tezli Yüksek Lisans XXXX Doktora
Tezin Adı	TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNE GÜVENLİĞİN ETKİSİ (2003-2013)

ÖZET

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemin iki kutuplu yapısı sona ermiş ve devletler dış politika ajandalarını gözden geçirmeye başlamıştır. Bununla birlikte yeni dönemin ABD liderliğinde tek kutuplu bir sistem mi yoksa Çin ve AB gibi büyük güçlerin de etkin olduğu çok kutuplu bir sistem mi olacağı da Soğuk Savaşın bitimiyle tartışılmaya başlanmıştır. Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistem Doğu-Batı, komünist-kapitalist gibi dikotomiler üzerine bina edilmiştir. Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni tehditlerin ve güvenlik kaygılarının neler olduğu da akademiye meşgul etmiştir. 11 Eylül 2001 saldırıları ile birlikte ise küresel terörizm başta olmak üzere uluslararası sistemde yeni tehdit tanımlamaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durumun en temel sonucu ise ABD dış politikasında güvenliği esas alan ve önceleyen yaklaşımların ivme kazanması olmuştur. ABD dış politikası nezdinde uluslararası sistemin geneline hâkim olan bu politik atmosferin Türkiye-ABD ilişkilerinin seyrini de etkilediğini ileri sürmek mümkündür. Hatta iki devletin güvenlik merkezli çıkar tanımlamalarının uyuştugu noktalarda ikili ilişkilerin olumlu seyrettiğini aksi durumda ise olumsuz sonuçların yaşandığını da söylemek gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada 2003-2013 arası dönemde Türkiye-ABD ilişkilerinde güvenliğin etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde Türkiye-ABD ilişkilerinin tarihsel seyri ele alınmış, ikinci bölümde ise ikili ilişkilerin (1 Mart Tezkeresi, Çuval Krizi vs.) güvenlik merkezli parlama noktaları irdelenmiştir.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı	Mustafa Said AYDIN
Numarası	204229001012
Ana Bilim / Bilim Dalı	ULUSLARARASI İLİŞKİLER/ ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora
Tezin Adı	THE IMPACT OF SECURITY ON TURKISH-USA RELATIONS (2003-2013)

ABSTRACT

With the end of the Cold War, the bipolar structure of the international system came to an end and states began to review their foreign policy agendas. However, with the end of the Cold War, it has started to be discussed whether the new era will be a unipolar system under the leadership of the USA or a multipolar system in which great powers such as China and the EU will be active. During the Cold War, the international system was built on dichotomy such as East-West, communist-capitalist. Therefore, the new threats and security concerns in the post-Cold War period occupied the academy. With the attacks of September 11, 2001, new threat definitions began to emerge in the international system, especially global terrorism. The most basic result of this situation has been the acceleration of approaches that are based on and prioritize security in the US foreign policy. It is possible to argue that this political atmosphere, which dominates the international system in terms of US foreign policy, also affects the course of Turkey-US relations. In fact, it should be said that bilateral relations are positive at points where the security-centered interest definitions of the two states agree, otherwise negative results are experienced. Therefore, in this study, the effect of security on Turkey-US relations between 2003 and 2013 was examined. In this context, in the first part of the study, the historical course of Turkey-US relations was discussed, and in the second part, security-centered flash points of bilateral relations (The motion on 1st March, Hood Event, etc.) were examined.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMA	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SEYRİ

1.1. AK Parti Hükümetleri Öncesinde Türkiye-ABD İlişkileri.....	7
1.2. Ak Parti Hükümetleri Öncesi İkili İlişkilerde Diplomatik-Askeri Faktörler.....	12
1.3. Ak Parti Hükümetleri Öncesi İkili İlişkilerde Ekonomik Faktörler	23
1.4. Soğuk Savaşın Sonu ve Türkiye-ABD İlişkilerinde Sistemsel Faktörler.....	29
1.5. Ak Parti Hükümetleri Döneminde Türkiye-ABD İlişkilerinin Genel Seyri.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

2003-2013 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNE GÜVENLİĞİN ETKİSİ

2.1 George W. Bush Dönemi Amerikan Dış Politikasına Genel Bakış	35
2.1.1. Bush Döneminde Terörle Mücadele ve Türkiye-ABD İlişkileri	38
2.1.2. NATO ve Türkiye-ABD İlişkileri.....	47
2.1.3. Haydut Devletler ve Türkiye-ABD İlişkileri	55
2.1.4. Ortadoğu ve Türkiye-ABD İlişkileri.....	62
2.2. Barack H. Obama Dönemi Amerikan Dış Politikasına Genel Bakış.....	68
2.2.1. Obama Döneminde Terörle Mücadele ve Türkiye-ABD İlişkileri	71
2.2.2. NATO ve Türkiye-ABD İlişkileri.....	78
2.2.3. Arap Baharı ve Türkiye-ABD İlişkileri	81
2.2.4. Orta Doğu ve Türkiye-ABD İlişkileri.....	86
SONUÇ	92
KAYNAKÇA	94

KISALTMA

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AK Parti: Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP: Anavatan Partisi

APEC: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği

BM: Birleşmiş Milletler

CENTO: Merkezi Antlaşma Teşkilatı

DSP: Demokratik Sol Parti

ISAF: Uluslararası Güvenlik Destek Gücü

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

S.S.C.B.: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Dünyanın pek çok ülkesi için dış politikadaki önemli unsurlardan biri ABD ile ilişkilerdir. Türk Dış Politikası için de bu durum aynı şekildedir. Bilhassa 11 Eylül saldırılarıyla beraber katılan Amerikan dış politikasını bizzat yaşarcasına hissedilen ülkelere bir şüphesiz Türkiye'dir. Usame Bin Ladin'in öncüsü olduğu El Kaide terör örgütünün, takvimin 11 Eylül'ü gösterdiği bir 2001 yılında ülkenin en kalabalık şehri olan New York'taki İkiz Kuleler ve Washington'daki Savunma Bakanlığı'na saldırması ile tüm denge taşları yerinden oynayarak, ABD'nin hem iç siyaset hem de dış siyasetinde çok farklı bir şekle girmesine neden olmuştur. Böylelikle küresel çapta yeni bir devir başlamış bulunmaktadır. Henüz iktidara yeni gelen AK Parti hükümeti ise tüm bu olayların ortasında kalarak, ABD'nin güvenlik kaygısı yaşadığı konularda bölgedeki politikalarında özellikle Irak'ın işgali konusunda mecburen ABD tarafından kendisine biçilen başrol oyuncusu konumunu almıştır. Henüz iktidara yeni gelmiş bir hükümet için, bu dönemde hem ekonomik krizle mücadele hem de dış politikadaki küresel bazdaki bunalımlar iktidarların olgunlaşmasında ve dikkatli adımlar atması gerektiği konusunda bilinçlenmesinde büyük rol oynamıştır.

Tarihler 27 Eylül 2001'i gösterdiğinde Kongre'nin ortak yapılan toplantısında alınan kararlara göre Amerikan yönetimi kendisi için tehlike arz ettiğini düşündüğü herhangi aktörü tehlike arz etmesini beklemeden tek taraflı, agresif davranarak erkenden yok etme (önleyici savaş) stratejilerini izleyecektir. Daha sonra Bush Doktrini olarak adlandırılacak bu kararların nasıl sonuçlar doğuracağı ilk başta pek çok kişi tarafından fark edilmemiş ve terör mağduru konumundaki ABD'nin terör eylemlerine karşı kendisini korumasının doğal bir hakkı olduğu yönünde neredeyse tüm dünyada bir inanç oluşmuştur. Fakat 7 Ekim 2001'de Afganistan'a başlatılan askeri operasyon ve 2003 yılındaki Irak işgali ve sonrasındaki gelişmeler dünyadaki diğer devletler tarafından farklı görüşlere, bloklaşmalara ve güven sorunlarına sebep olmuştur.

Böyle bir ortamda iktidara yeni gelmiş olan AK Parti hükümeti ile Bush Hükümeti arasında benzer ortak paydaların olması ortak hareket etme konusunda avantajlar sağlamıştır. Öncelikle her iki yönetim de muhafazakâr gelenekten gelmektedir ve piyasa ekonomisini savunmaktadırlar. Buna rağmen ABD her ne kadar Türkiye'yi dost olarak tanımlasa da bazı durumlarda çift taraflı ve karşılıklı krizler ortaya çıkmıştır. ABD'nin dış politikası ve adımları netleştikçe, Türkiye coğrafi konumunun ve stratejik öneminin farkına daha çok varmış ve ABD'ye karşı daha sert pozisyon alabilme ve kendi çıkarlarını da düşünerek hareket etme kabiliyeti kazanmıştır. Bazı durumlarda bunu başarabilmişse de bazı durumlarda ABD'nin yanında olmak zorunda kalmıştır.

11 Eylül'den sonra kendilerinin tam da istediği gibi bir ortama kavuşmuş olan Amerikan hükümeti, izlediği politikalarda kendisi için engel olabilecek ve güvenliğine tehdit olarak gördüğü bazı anlaşmalardan da artık kendisi için bir menfaati olmadığı düşüncesiyle çekilmeye başlamıştır. Aralık 2001'de ABD Başkanı George W. Bush, yaptığı basın toplantısıyla 1972'de SSCB ile imzalanan Anti Balistik Füze Anlaşması'ndan çekildiklerini açıklamıştır.¹ 11 Eylül'ü yaşayan bir Amerika, teröristlerin kendilerine füze yoluyla da saldırabileceklerine vurgu yaparak, bir füze savunma sistemi kurmalarının kendileri için kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Daha sonra Kyoto Protokolü'nden de ekonomisinin zarar göreceğini belirterek çekilmiştir.²

11 Eylül saldırıları dünyanın bazı anti-Amerikancı kesimlerinde sevinç gösterileriyle karşılanırken, Türk hükümeti anında olaydan büyük üzüntü duyduğunu dile getirmiş ve en ağır dille terörü lanetlemiştir. Bundan sonraki süreçte ise PKK ile uzun süredir mücadele vermenin de tecrübesine dayanarak, terörizmle mücadele konusunda ABD ile hareket edeceğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Bu süreçten sonra Türkiye, Afganistan'a yapılacak olan harekatta yapıcı bir rol üstlenerek ABD'nin Türk askerlerini ve üslerini kullanması iznine olumlu şekilde cevap vermiştir. İsimleri gizli tutularak her birine özel kod verilen, 72 tanesi üst düzey operasyonel özelliğe sahip toplamda 90 bordo bereli Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Afganistan görevine gönderilmiştir.³

Genel olarak bakıldığında, 2001-2016 arası dönemde Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler çeşitlenerek, güven ve güvensizlik bir arada olmak üzere ittifak ve güç paylaşımı gibi konularda giderek derinleşmiştir. İki ülke, 'Stratejik Vizyon Belgesi' ile çerçevesi çizilen alanlarda iş birliğini sürdürmeye devam etmiştir. Füze Kalkanı ve Arap Baharı gibi bölgesel gelişmelerde iki ülke birlikte hareket etmeyi tercih etmiş ve sıkı bir iş birliği yapmıştır. Tabi ki her uluslararası ilişkide olduğu gibi, Türk-Amerikan ilişkilerinde de sorunlar, hatta krizler yaşandığı bilinen bir gerçektir. Türkiye'nin ürettiği politikaların hemen hepsinde ABD etkeni olumlu ya da olumsuz bir şekilde kendini göstermiştir. Kıbrıs meselesi, Ermeni sorunu, PKK ile mücadele, Kuzey Irak, İran, Suriye, İsrail ile ilişkiler, IŞİD gibi konuların bir yerinde ABD varlığını hissettirmektedir. Bu konulardan bazılarında ABD, Türkiye'ye destek verirken, bazılarında Türkiye üzerinden politika üretmiş ya da Türkiye'nin kendisine engel olmamasını istemiştir. Tüm bu ilişkilerin yaşandığı, çoğu devletin kendisini güvende hissedemediği ve

¹ NTV, "ABD, füze anlaşmasından çekildi", <http://arsiv.ntv.com.tr/news/124715.asp> (27.03.2021).

² Deutsche Welle, "Kyoto Protokolü yürürlükte", <https://www.dw.com/tr/kyoto-protokol%C3%BC-y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte/a-2525334> (25.03.2021).

³ Hürriyet, "Her subaya özel kod", <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/her-subaya-ozel-kod-35222> (20.03.2021).

devletlerin birbirleriyle güven ittifakı kurmaya çalıştığı bir ortamda ABD ile Türkiye arasında zorunlu bir güven ilişkisi tesis edilmesi her iki devlet tarafından da istenmiştir.

2018 yılında yapılan nüfus sayımına göre 334,9 milyon nüfusa sahip ABD⁴, 7,53 milyarlık dünya nüfusunun sadece %4,34'lük bir dilimini oluştursa da şüphesiz dünya siyasetine etkisi bu orandan çok daha yüksektir. Amerikalıların kendilerinde var olan bu gücü ve dünyayı etkileyebilme kapasitesini fark etmeleri çok uzun sürmemiştir. Öyle ki ABD kurulmasından hemen sonra 1867 yılında 7,2 milyon dolara Rusya'dan Alaska'yı ve Napolyon Fransa'sından ise 15 milyon dolara Louisiana'yı alarak kendi doğal sınırlarına erişmiştir.⁵

1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle ABD, izlemiş olduğu izolasyonist politikadan vazgeçmiş/vazgeçmek zorunda kalmıştır. 1918'de I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ABD, 1920'lerde tekrar kendi kabuğuna çekilmeyi denemiştir. Dünya üzerinde kontrollü bir dengenin kurulamaması, mağlup devletlerin altından kalkamadıkları savaş tazminatları ve tüm bunlara rağmen dünya devletlerinin aralarındaki sorunların çözilememiş olması ve tırmanan gerginlikler gibi nedenlerden kaynaklanan II. Dünya Savaşı 1939'da başladıktan sadece 2 sene sonra, birinci 11 Eylül olarak adlandırabileceğimiz Pearl Harbor saldırısıyla savaşa giren ABD, bu politikayı bir daha dönmek üzere terk ederken, attığı iki atom bombasıyla özelde Japonya'ya genelde ise tüm dünyaya yüzyıllarca unutamayacağı bir ders vererek savaşı sona erdirmiştir.

Yukarıda sıralanan bahse konu tarihsel gelişmeler neticesinde güvenlik boyutunda radikal kararlar alması gerektiğini anlayan ABD, kendi kabuğuna çekilemeyeceğini anlamıştır. Böylelikle daha kurulduğu günlerde kimseye güvenmeyen ABD, her ne kadar uluslararası politikaya dahil olsa da bu diğer devletlere ya da aktörlere güvendiği anlamına gelmemektedir. Tam tersine dış dünyaya olan güvensizliği ve kendi güvenliğini ön planda tutması kendisi için halen dış politikanın temel yapı taşlarından. Uluslararası arenadaki tüm gücüne rağmen ABD'nin garantici yapısı kendisinden asla taviz vermemektedir. 11 Eylül saldırısından sonra İç Güvenlik Bakanlığı'nın kurulması ise Amerikan güvenlik anlayışının uzun yıllardır değişmediğini göstermekle beraber güvenlik konusunda atılan en önemli adımlardan birisidir.

Şüphesiz ABD'nin kurulduktan kısa bir süre sonra eriştiği uluslararası arenadaki bu gücünü şans eseri olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. ABD'nin bu güce erişmesindeki en büyük etkenler ise coğrafi konumu ve ülkesinde uyguladığı siyasal sistemdir.

⁴ CIA Factbook, "United States", <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/united-states/> (21.03.2021).

⁵ USA Embassy, "ABD'nin Portresi", s, 17-20. https://usa.usembassy.de/etexts/turkish/abd_portresi.pdf (20.03.2021).

Amerika'nın dikkate değer şekilde güçlenmesinin nasıl olduğundan ziyade, bu çalışmanın temel odağı bu muazzam gücün Amerikan dış politikasını ve dünya görüşünü nasıl şekillendirdiği ve tüm bunların sonuçlarıdır. Amerikan idealizmine göre, ABD dünyanın tek söz sahibidir ve geri kalan diğer devletler ABD'nin isteği ölçüsünde hareket etmek zorundadırlar. Bu düşünceye göre ABD asla yanlış karar vermez ve verdiği kararlar ise sadece dünyanın ve dünyada yaşayanların iyiliği içindir. Kendisine geleneksel bir aile babası rolü biçen Amerika, sahip olduğu gücün kendisine yüklediği sorumluluğa göre hareket ettiğini düşünerek, fedakâr bir azimle dünyanın yükünü sırtına alıp, daha iyi bir dünya için öncülük ettiğini düşünmektedir.

John Kennedy kısmen haklı olarak işi biraz daha ileriye götürerek, dünyadaki bu sorumluluğun ve Amerika'ya yüklenen bu görevin Amerika istediği için değil, kader böyle istediği için, dünya özgürlük kalelerinin bekçileri olduklarını belirtmektedir.⁶

Aslında ABD'nin kuruluşundan beri var olan bu düşüncenin (Amerikan istisnacılığının) II. Dünya Savaşı ile birlikte daha yoğun bir şekilde kullanılmasından dolayı, ABD'nin dünya siyasetini şekillendirmesi meşrulaştırılmaya çalışılmış ve sınır ötesi hareketler ve işgaller hız kazanmıştır. Bilhassa Soğuk Savaş döneminde bu muazzam güç ABD'nin dış politikada aldığı kararların neredeyse tamamında bir meşruiyet zemini oluşturmaktadır. Zamanın Amerikan düşünürleri, aydınları ve siyaset uzmanları her ne kadar mütevazî bir duruş sergilemeye çalışsalar da bu durumdan muhteşem bir haz almışlardır. Josiah Strong yazmış olduğu "Our Country" isimli kitabında bu yöndeki düşüncelerini gayet açıkça şu sözlerle ifade etmiştir: "Anglo-Sakson ırkı, tanrı tarafından, dünyayı uygarlaştırmak üzere seçilip gönderilmiştir."⁷

Amerikan idealizminin derinlerinde ise yoğun derecede dini bir meşruiyeti bulunmaktadır. Bu düşüncenin bu şekilde dinle bağdaştırılması ise şüphesiz ateist olarak tanımlanan komünist ideolojiye karşı oldukça etkili bir kalkan ve silah olmuştur. ABD başkanları da dinin vermiş olduğu bu meşruluğu kullanmayı tercih ederek çıkarları için kullanmışlardır.

Bu bağlamda Franklin Roosevelt, gerçek demokrasinin ciddi anlamda bir dini inanç olmadan asla hayata geçemeyeceğini belirtmiştir.⁸ ABD'nin 34. Başkanı ve aynı zamanda II. Dünya Savaşı'nda 1944-1945 yıllarında Batı Avrupa'daki müttefik kuvvetlerinin başkomutanlığını yapan; ayrıca 1951 yılında NATO'nun ilk başkomutanı olan Alman asıllı

⁶ Claude Julien, *Amerikan İmparatorluğu*, Ankara, Hitit Yayınları, 1969, s.38.

⁷ Julien, a.g.e., s. 44.

⁸ A.g.e., s. 43.

Dwight D. Eisenhower ise İncil'de Amerikan Anayasası'nın temel ilkelerini bulmuş ve başka bir demecinde ise "Yalnızca Tanrı aşkı yüreğinde yanan bir halk, özgür olabilmek ve başkalarını özgür kılabilecek güce sahiptir" demiştir.⁹

Direk dinin kullanılmasındaki asıl gaye, dinsiz komünizm tehlikesine karşı, dünyaya gönderilen dini bir kurtarıcı gibi görünme çabasıdır. İhlas anlayışından oldukça uzak ve çıkarlara uygun bir şekilde hareket eden Amerika'nın komünist ideoloji karşısında durabilecek en güçlü etken olduğundan, Amerika ve tüm dünya şüphe götürmeyecek şekilde emindir. Hatta bazı Amerikalılar, Sovyet ideolojisi ve dinsiz komünizm tehlikesinin, Amerikan mehdiliğini hızlandırdığını kabul ederler.

Amerika tüm bu araçlarla yaptığı tüm müdahalelerle bölgede Amerikan sermayesinin kalıcı olmasına ortam oluşturmak, bölgede var olan doğal kaynakların işletilmesi ve satışında yeni Amerikan şirketlerine yol göstermek ve son olarak müdahalede bulunduğu bölgede Amerikan ideolojisine muhtaç olunacak düzeyde benimsenmesini amaçlamıştır.

20. yüzyılı bu şekilde kapatmayı başaran Amerika ve Amerikan ideolojisi, 21. Yüzyılda sarsılmaya başlamış ve başta gelişmekte olan ülkeler ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere müttefiki olan ve olmayan fark etmeksizin birçok devlet ABD hegemonyasını ve ekonomisini sorgulamaya başlamıştır. Bu sorgulamada etkili olan sebepler incelendiği zaman gerçekten de Amerika'nın bir itibar kaybının söz konusu olduğu aşıkardır. Bilhassa, ABD'nin başta kendi güvenliği ve sonra tüm dünyanın güvenliği adına Afganistan ve Irak müdahaleleri, ABD için oldukça kötü bir izlenim vermiştir. Günümüzdeki kadar aktif şekilde sosyal medya araçları olmasa dahi, özellikle televizyonlar ve yapılan Anti-Amerikan yayınlar Amerika'ya olan olumsuz düşünceleri dünya genelinde fazlasıyla körüklemiştir.

Özellikle 2007 yılında tüm dünyayı etkileyen kriz ise zaten imajı zedelenmiş olan ABD'nin ayrıyeten büyük derecede bir de cari açık vermesine sebep olmuştur. Ekonomik krizle beraber, ABD'nin süper güç olup olmadığı konusu da ciddi anlamda sorgulanmaya başlamıştır. Amerikan Merkez Bankası'nın (FED) 2008 krizinden sonra piyasaların canlanması için başlattığı tahvil alım programında azaltmaya gitmesi ve sonrasında bu tahvil alım programına son vermesi de ABD müttefikleri için olumsuz bir gelişme olmuştur. Bu müttefiklerin birçoğu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler olup, birçoğunun artık ABD ekonomisiyle beraber ABD hegemonyasına da endişeyle yaklaşmasına sebep olmuş ve ABD konusundaki fikirleri büyük ölçüde değişiklik göstermiştir.

⁹ A.g.e., s. 65.

Dolayısıyla bu çalışmada 2003-2013 arası dönemdeki Türkiye-ABD ilişkilerine güvenliğin etkisi ele alınmıştır. Ancak birkaç hususu açıklığa kavuşturmak çalışmanın temel argümanının ve kapsamının anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. İlk olarak elbette Türkiye-ABD ilişkilerinin sosyo-politik ve ekonomik birçok yönü bulunmaktadır. Ancak çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ortaya konduğu üzere Türkiye-ABD ilişkilerinin 2003-2013 aralığındaki temel itici gücü güvenlidir. Çalışmanın bu temel argümanını daha da açmak gerekirse, 2003-2013 arası dönemdeki ikili ilişkilerde iki devletin güvenlik eksenli çıkarları uyduğu takdirde Türkiye-ABD ilişkilerinin olumlu yönde ivmelendiği tam tersi durumda ise iki devlet arasında krizlerin patlak verdiği görülmektedir. Güvenliğin ikili ilişkilere vurduğu bu damganın sebeplerini ise küresel, bölgesel ve ülkesel birçok gelişmede bulmak mümkündür: 11 Eylül saldırıları, ABD’de yeni muhafazakar eğilimin yönetime gelmesi, özellikle Ortadoğu bölgesinin küresel sistem nezdinde istikrarsızlık kaynağı olarak ortaya çıkması ve AK Parti hükümetleri ile birlikte Türkiye’nin kronik güvenlik sorunlarını yeniden tanımlayarak çözme girişimi.

İkinci olarak çalışmanın kapsamı noktasında da az önce vurgulanan temel argümanın daha belirgin şekilde gözlemlenmesini sağlayan tarihsel süreç seçilmiştir. Zira çalışma açısından 2003 yılı 11 Eylül sonrası dönemde ABD ile Türkiye’yi güvenlik merkezli olarak ilişkilerini gözden geçirmeye sevk eden bir yıl olması hasebiyle başlangıç olarak seçilmiştir. Benzer şekilde 2013 yılı ise ABD ve Türkiye’nin güvenlik kaygılarından ziyade Arap Baharı’na sürecine yönelik (özellikle ideolojik) bakışlarındaki farklılıklarının başlangıcı olması sebebiyle son olarak tercih edilmiştir. Öyle ki Mısır’da Sisi’nin iktidara gelmesi Türkiye tarafından darbe olarak nitelendirilirken ABD Sisi ile ilişkilerini tesis etmeye başlamıştır. Bir başka deyişle iktidarı motive eden unsur bu tarihten itibaren (ve Arap Baharı özelinde) güvenlik de dahil olmak üzere farklı sektörleri içerecek şekilde (örneğin ideolojik) çeşitlenmeye başlamıştır. Tüm bu noktalardan hareketle çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye-ABD ilişkilerinin tarihsel seyri genel hatlarıyla ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise ikili ilişkilerde vuku bulan 2003-2013 arası gelişmeler güvenlik perspektifinden incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SEYRİ

1.1. AK Parti Hükümetleri Öncesinde Türkiye-ABD İlişkileri

1775 yılında başlayan ve 8 yıl boyunca Büyük Britanya ile Kuzey Amerika'daki 13 koloni arasında geçen bağımsızlık mücadelesini kazanarak 1783 yılında Paris Antlaşması ile bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan Amerika Birleşik Devletleri, çok kısa sürede kendine özgü yapısını oluşturmuştur. Bu yapılanmadan sonra ticari anlamda faaliyetlerini arttırmak isteyen ABD ile Osmanlı Devleti arasında önce vergiye dayalı sonrasında ise antlaşma yoluyla ikili ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Böylelikle kurulduktan sonra çok fazla bir vakit geçmeden ikili ilişkiler başlamıştır.

Kurulduktan sonra ticari faaliyetlerle beraber gücüne güç katmak isteyen ABD için Akdeniz'in stratejik konumundan dolayı büyük bir pazar olması, ABD'nin bölgeyi elinde bulunduran ve kendisini resmi olarak tanımayan Osmanlı Devleti ile anlaşmasına ve ilişkileri arttırmasına sebep olmuştur. 1830 yılında Seyr-i Sefâin Ticaret Antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşmadan sonra ABD-Osmanlı ilişkileri ticari, kültürel, sosyal hatta siyasal anlamda gelişmeler göstermiştir. İlişkilerin ticari anlamda hız kazanması, aynı zamanda ilişkilerin diplomatik anlamda artmasına da vesile olmuştur.

1840'lardan sonra ise ikili ilişkilerde Amerika ile bir diğer sorun olan misyonerlik konusu ortaya çıkmaktadır. 1840-1850 dönemi arası misyonerler tarafından bir canlanma dönemi olarak tarif edilmekte olup, misyonerler bu hırsla çeşitli misyon okulları açma girişiminde bulunmuşlardır. Osmanlı Maarif Nazırı Zühdü Paşa'nın çalışmaları sonucunda tespit edilen toplamda 399 Protestan okulunun sadece 51 tanesinin ruhsatlı olup, tüm bunların Amerikan board adlı kuruma ait olduğu anlaşılmıştır.¹⁰ Eğitim, sağlık, kültür gibi birçok farklı alanda misyonerlik faaliyetleri yürüten Amerikalılar, 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanı'nı fırsat bilerek çalışmalarına daha hızlı devam etmişlerdir. 1843 yılından 1863 yılına kadar Antep, Tokat, Maraş, Kayseri, Sivas, Adana, Urfa, Antakya, İzmit, Musul, Diyarbakır, Mardin, Bitlis, Adana ve Edirne gibi çeşitli şehirlerde misyonerlik istasyonları kurulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde Amerikan Protestan misyonerlerinin faaliyetleri neticesinde Ermenilerin küçümsenemeyecek kadar büyük bir kısmı Protestan olmuştur. Böylelikle Amerikan kiliselerinin yapmış oldukları misyonerlik çalışmaları Osmanlı Devleti sınırları

¹⁰ Mithat Aydın, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi", *XV. Türk Tarih Kongresi*, 2006, s.84-85.

içerisinde yaşayan Rum ve Ermenileri de etkilemeye başlayınca, Babıali 1860'dan itibaren misyonerlerin çalışmalarını denetlemek ve daha sonraları da Osmanlı Devleti gibi çok uluslu bir devlette Türk olmayan unsurlardaki milliyetçilik şuurunu uyandırmasından endişe etmesi ve Ermeni ayaklanmalarına destek verdiğini tespit etmesi üzerine Amerikan okullarını kapatmak isteyince, ABD ile Osmanlı Devleti arasında I. Dünya Savaşı'na kadar sürecek olan anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır.¹¹

Amerikan hükümeti Osmanlı Devleti'ni ne zaman köşeye sıkıştırma çabası içerisine girse ve istediği imtiyazları almak istese Ermeni haklarını öne sürmeye başlamıştır. Özellikle 1877-1878 yıllarında Osmanlı'nın ağır mağlubiyetiyle sonuçlanan Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında Osmanlı Devleti'ne yönelik dış baskılar ivme kazanmıştır. Bu dönemden sonra Amerika Birleşik Devletleri Senatosu tarafından 1895 yılında Ermeniler lehine ve Osmanlı Devleti aleyhine kararlar alınmıştır. Osmanlı alınan bu kararları Haçlı Seferi ruhunun devamı olarak algılamış ve bunları dini nedenlere bağlamıştır. Buna mukabil ABD ise Ermenilerin din birliği nedeniyle ABD himayesinde olduklarını ve Berlin Antlaşması'ndaki Ermenilerle ilgili maddeleri gözettiğini ileri sürmüştür.¹²

1830 yılında ABD ile Osmanlı Devleti arasında yapılan ABD'nin kapitülasyonlardan yararlandırıldığı anlaşmanın dördüncü maddesi gereğince, Amerikan vatandaşı olan bir Ermeni, Osmanlı topraklarındaiken Amerika Birleşik Devletleri'nin himayesinde kabul edilmektedir. Yani bu demek oluyor ki söz konusu olan bu Ermeniler, Osmanlı kanunlarından muaf tutulacaktır.¹³ Böylelikle Osmanlı kanunları işlemez konuma gelecektir. O dönemde anlaşmanın kendilerine sağladığı açıktan faydalanan Ermeniler birçok suça karışmıştır. Tüm bu yaşanan gelişmeler Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında hukuksal bir sorun olarak ciddi bunalımlara sebep olmuştur. Kesin olmamakla beraber yapılan tahmin ve araştırmalara göre 1900 ile 1914 yılları arasında Türkiye'ye 70.000 civarında Ermeni giriş yapmıştır.

Amerika kendi çıkarlarını korumak için ülkesinden gönderdiği misyonerler ve açılan kurumlar sayesinde hem Ermeni meselesini hem de Ermenileri çoğu kez Osmanlı Devleti'ne karşı koz olarak kullanırken, bu durum Osmanlı Devleti'nin kültürel ve siyasal birçok alanda güvenliği açısından geri dönüşü olmayacak sonuçlar doğurabilecek büyük bir tehlike arz

¹¹ A.g.e., s. 90.

¹² Yavuz Güler, "Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, Cilt 6, Sayı 1, 2005, s.236

¹³ Erdal Açıksees ve Ebru Gür, "Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Amerika'nın Ermeni Faaliyetlerindeki Rolü", *Tarihte Türkler ve Ermeniler X. Cilt*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 107.

etmiştir. Böylece ABD ile günümüze kadar gelecek olan ilişkilerin tarihsel zemini oluşmaya başlamıştır.

Her ne kadar I. Dünya Savaşı'nda ABD ile Türkiye farklı saflarda yer alsalar da birbirleriyle fiilen karşı karşıya gelmemişlerdir.¹⁴ Zaten ABD'nin savaşa son anda katılarak yön vermesine kadar savaşın adı ABD'de Avrupa Savaşı olarak anılmaktadır. Almanya'nın denizaltı savaşlarına başlamasından ekonomik anlamda oldukça olumsuz şekilde etkilenen ABD'nin dış ticaretten gelen kaynağın kesilmesi savaşa girme nedenlerinden biri olmuştur.

Gereken düzenin kurulamadığı ve mağlup devletlerin yüklü savaş tazminatlarına maruz kaldığı ortamda çıkan II. Dünya Savaşı'nda ise Türkiye her ne kadar fiilen savaşa katılmasa bile savaşın sonlarına doğru Birleşik Krallık tarafından ABD'ye Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda baskı yapılması üzerine Türkiye Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Bu çerçevede Türkiye fiilen olmasa da resmi olarak ABD ile müttefik olmuştur. Müttefik kelimesi günümüzde ise ABD ve ABD'ye destek vererek müttefiki olan ülkelere verilen bir isimdir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmelerde ABD, Türkiye'ye ihtiyaç duyduğu her zaman bir müttefiki olduğunu hatırlayacak ve kritik bir müttefik olduğunu dile getirecektir.

Kore Savaşı'nda yine müttefik olan Türkiye ile ABD, hemen sonrasında NATO şemsiyesi altında bir araya gelmiştir. İlişkileri bundan sonraki süreçte ilk aşamalarda pürüzsüz bir şekilde devam etse ve Türkiye kendi güvenliğine tehdit olarak algılamadığı hemen her durumda ABD'den yana tavır aldı ve gerekli durumlarda üslerin kullanımına izin verdiyse de, 1964'de gelen Johnson Mektubu ilişkilerde büyük bir yara açmıştır. Zira bu mektupla ABD başkanı Türkiye'nin olası Kıbrıs harekâtında ABD ve NATO yardımları kapsamında verilen silahları kullanamayacağını ve bu harekât sonrasında oluşabilecek olası S.S.C.B. tehdidi karşısında Türkiye'nin yalnız kalacağını vurgulamıştır. Diplomatik olmayan bu mektupla beraber Türkiye'deki Amerikan karşıtlığı alevlenmiş ve Ankara sokaklarında ABD karşıtı gösteriler yapılarak “go home” mesajı verilmiştir.

Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen faktörlerden biri de şüphesiz ki Türkiye'nin haşhaş üretmesidir. Amerika'da yaygınlaşan uyuşturucu kullanımının artması üzerine ABD, ilk defa 1959 yılında Türkiye'den haşhaş üretimini durdurmasını istemiştir. Aslında haşhaş üretiminin asıl merkezi Tayland-Burma-Laos bölgesi olmasına ve bu gerçeğin bilinmesine rağmen Türkiye'yi zan altında bırakmaları ve böyle bir talepte bulunmaları ilişkileri olumsuz

¹⁴ Tuğçe Kaya, “ABD Birinci Dünya Savaşı Sırasında Neden Osmanlı Devleti'ne Doğrudan Savaş İlan Etmedi? Amerikan Gizli Belgeleri Üzerine Bir İnceleme”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 19, Sayı 39, 2019.

etkilemiştir. 1959'da CENTO'da toplantısında dile getirilen haşhaş üretimini durdurma teklifi Adnan Menderes tarafından reddedilmiştir.

27 Mayıs darbesi sonrasında iktidara gelen İnönü Hükümeti'ne aynı talepleri ileten ABD, olumlu sonuç alamayınca şansını 1965 Demirel Hükümeti'nde demiştir.¹⁵ Bundan da olumlu sonuç alamayan ABD, 1971 tarihine kadar bu taleplerinde ısrarcı olmuştur. Aslında hükümetler haşhaş konusunda çoğu kişinin geçim kaynağı olduğu gerekçesiyle oy kaybı yaşayacağını düşünerek konuya sıcak bakmamışlardır. Taleplerinde ısrarcı olan ABD, haşhaş üretiminin yasaklanmaması durumunda ekonomik yardımları kesmekle bile tehdit etmişlerdir. Aynı zamanda politik bir oyun oynayan Nixon, Türkiye'yi haşhaş üretimi konusunda dize getirdiği zaman ABD vatandaşlarının oyunu kazanacağı düşüncesinde ısrar etmiştir.¹⁶

12 Mart 1971 Muhtırası sonrası Demirel istifa etmiş ve yerine Nihat Erim başkanlığında partiler üstü bir hükümet iktidara gelmiştir. Aynı ısrarlarını devam ettiren ABD, Nihat Erim hükümetinden istediğini almış ve 1972 sonbaharından sonra haşhaş üretimi Türkiye'de kesin olarak yasaklanmıştır. Bundan sonraki 3 yıllık dönem için ABD Türkiye'ye 35 milyon dolar kredi sağladıysa da haşhaş üretiminin durmasının sebep olduğu kayıp bu tutardan 20 kat daha fazladır.¹⁷

Ecevit Hükümeti döneminde haşhaş üretimi yasağının kaldırılması ve 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nın yapılması ilişkileri neredeyse kopma noktasına getirmiştir. Bu gelişmelerden sonra ABD Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaya başlamıştır.¹⁸ Belki de tarihte ilk defa iki müttefik arasında böyle bir silah ambargosu uygulanmaktadır. Silah ambargosuyla ABD'ye olan bağımlılığını hisseden Türkiye, ordusunun bakım ve idamesi konusunda ciddi sıkıntılar yaşamasına rağmen kendi güvenliğiyle ilgili olan Kıbrıs konusunda bağımsız karar verebilecek kapasitede olduğunu tüm dünyaya göstermiştir.

İki ülke arasındaki gelişmelerin açtığı yaralara rağmen, Cumhuriyet tarihinden itibaren ilk defa statükoculuğun ötesine geçmiştir. Kıbrıs'ta Türk vatandaşlarının can ve mal güvenliklerini koruyarak en başarılı dış politika uygulamalarından birisine imza atmıştır. Böylelikle ABD'ye ve tüm dünyaya Atatürk'ün "Mevzubahis vatansa, gerisi teferruattır." sözünü iliklerine kadar hissettirmiştir. Böylelikle ABD, Türkiye'nin kendisi için bir tehdit

¹⁵ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Askerî Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'de Amerika'nın Yeri*, Ankara, Ümit Yayınları, 1995, s. 139.

¹⁶ Macide Başlamışlı, "Amerikan Belgelerine Göre 12 Mart Muhtırası'na Giden Yolda Haşhaş Sorunu", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt 5, Sayı 14, 2018, s. 358.

¹⁷ Cüneyt Arcayürek, *Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985, s.146.

¹⁸ Hürriyet, 3 Temmuz 1974.

görmesi halinde bağlı olduğu ittifakların dışına çıkarak inisiyatif kullanabilecek bağımsız bir ülke olduğunu anlamıştır. Dış politikanın yapısı gereği her iki devlet de birbirine ne kadar kızsız ve zarar verse de, çıkarları gereği ilişkiler çok geçmeden yumuşamıştır.

1980'lere gelindiğinde ise Türkiye'nin kendi içerisinde Amerikan destekli bir darbeye uğraşması ve iç sorunlarına yönelmesi dolayısıyla ikili ilişkilerde bir sorun yaşanmamıştır. Darbeye parmağı olan ABD, Türkiye'ye yardımlarına devam etmektedir. 1979 İran Devrimi ve SSCB'nin Afganistan'ı işgali gibi gelişmeler Türkiye'yi oldukça değerli kılmıştır.

Ayrıca bu dönemde ABD'nin silah ambargosuyla hükümsüz hale gelen Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması 29 Mart 1980'de yeniden imzalanmıştır.¹⁹ Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nın (SEİA) iki temel unsuru vardır. Bunlardan ilki ABD'nin Türk ordusunu modernleştirmesi ve Türk ekonomisine katkıda bulunmasıyken, ikincisi ise ABD'nin Türkiye'nin askeri tesislerinden ABD'nin yararlandırılmasıdır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin öneminin azalacağı düşünülürken ortaya çıkan yeni sorunlar bunun böyle olmayacağını kanıtlamıştır. İlişkiler güçlenerek stratejik ortaklık adı altında devam etmiştir. Soğuk Savaş döneminde daha çok savunma ve güvenlik konularının üzerinde durulurken, soğuk savaş sonrası dönemde daha çok enerji, ekonomi, ticaret, bölgesel işbirlikleri ve kalkınmalarla Kıbrıs gibi konular üzerinde durulmuştur. Her ne kadar Türkiye 1991 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine başlayan Körfez Savaşı'na fiilen katılmasa da Birleşmiş Milletler'in aldığı bütün kararlara uymuştur. Bu bağlamda Irak'a uygulanacak ekonomik ambargoyu ilk uygulayan devletlerden biri olup Yumurtalık Boru Hattı'nı kapatmıştır.²⁰

1999 yılında Ecevit ve Demirel'in ABD ziyareti sonrasında aynı sene içerisinde meydana gelen Marmara depremi sonrasında ABD'nin eski başkanı Bill Clinton'ın Türkiye ziyareti ve İzmit çadır kente uğraması iki ülke arasında olumlu gelişmelerdir. Kucağına aldığı Erkan bebeğin Clinton'un burnunu sıkmasıyla²¹ yaşanan sempatik görüşmeler olumlu birer gelişme olarak tarihe geçmiştir.

¹⁹ Richard C. Company, *Turkey and the United States: The Arms Embargo Period*. New York, Praeger. 1986, s. 103-123.

²⁰ Fahir Armoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980*, 3.Baskı, İşbankası Yayınları, 1986, s.773-779; aktaran Enver Bozkurt, "1991 Körfez Savaşı, Ambargo ve Türkiye'nin Politikası", *21.yy'da Türk Dış Politikası*, AGAM Yayınları, 2006, s.792-793.

²¹ AA, "Depremin simgesi 'Erkan Bebek' üniversite hayalini gerçekleştirmek istiyor", <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/depremin-simgesi-erkan-bebek-universite-hayalini-gerceklestirmek-istiyor/1557730> (02.02.2021).

1.2. Ak Parti Hükümetleri Öncesi İkili İlişkilerde Diplomatik-Askeri

Faktörler

ABD yapmış olduğu Seyr-i Sefain Antlaşması'na dayanarak harekete geçmiş ve Osmanlı Devleti'nin birçok şehrinde konsolosluklar açmaya başlamıştır. Resmî olmayan bir şekilde önce İzmir'de açılan Amerikan konsolosluğunu, Beyrut ve İstanbul konsoloslukları takip etmiştir. 2 Mart 1831 yılında ise David Porter resmen İstanbul maslahatgüzarı olarak göreve başlamıştır. 1840 yıllarından sonra konsoloslukların sayısı dünya genelinde artış gösterirken, Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk Osmanlı konsolosluğunun kurulması Zapçioğlu Abraham'ın gönderilmesiyle 1845 yılında gerçekleşmiştir.²²

Osmanlı Devleti ile ABD arasında imzalanan bir diğer önemli antlaşma ise 11 Ağustos 1874'te imzalanan Suçluların İadesi ve Tabiiyet Antlaşması'dır.²³ Yine dönemin antlaşmalarının ortak bir özelliği olarak Osmanlı Devleti aleyhine olan bu antlaşma çoğu zaman ABD ile Osmanlı Devleti'ni karşı karşıya getirmiştir. Suçluların iadesi ve tabiiyet antlaşması o dönemde ilişkilerin ciddi anlamda gerilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Zaten zayıflayan ve tüm bu sorunlarla mücadele edemeyecek konuma gelen Osmanlı Devleti çoğu zaman sorunları çözmek yerine taviz vermek zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin büyük bir güvenlik zafiyeti gösterdiği ve Avrupa'ya olan güven duygusunu kaybettiği Navarin faciası sonrasında Amerika'ya yöneldiği görülmektedir. Navarin, Osmanlı'nın harekete geçmesi için bir tetikleyici vazifesi görmüştür. Amerika ile ilişkilerde bir denge politikasının izlenmesi ve zamanın şartlarına göre karar alınması o dönemde olduğu gibi günümüzde de rahatlıkla gözlemlenebilecek bir konudur.

Böylece o yıllarda ABD ile zaten can çekişen ilişkiler I. Dünya Savaşı sırasında kesintiye uğramıştır. En önemli etken ise ABD ile Almanya arasındaki ilişkilerin haddinden fazla gerilmesi ve sonunda 6 Nisan 1917 yılında ABD'nin Almanya'ya savaş ilan ederek I. Dünya Savaşı'na katılmasıdır.²⁴

Aslında ABD ile Almanya arasındaki gerilim 1917'de her ne kadar zirveye ulaşsa da, ABD bu sorunlardan dolayı Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinin devam etmesini istemiştir. Çünkü hem çıkarları, hem de Osmanlı topraklarındaki vatandaşlarının zarar görmesini

²² Nurdan Şafak, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti – ABD Siyasî İlişkileri", <https://osmanli.org.tr/osmanli-amerikan-iliskilerinin-tarihi-seyri/> (03.02.2021).

²³ Hale Şıvgın ve Meryem Günaydın, "Amerika'dan Osmanlı Devleti'ne Ermeniler'in Geri Dönüşleri (1908-1914); Tâbiyet, Emlâk ve Arazî Meselesi", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 8, Sayı 16, 2015, s. 7.

²⁴ Orhan Fuat Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, Cilt LI, Sayı 200, 1987, s.928-929.

istememektedir. Bu kapsamda Amerika Birleşik Devletleri 5 Şubat 1917 tarihinde İstanbul'daki elçisine bir telgraf göndermiştir.

Elçiye gönderilen telgrafta açık bir şekilde diplomatik ilişkileri sürdürme niyeti belirtilmiştir: “Bu hükümet, Türkiye ile ABD arasındaki dostane ilişkilerin, ABD'nin Almanya ile ilişkilerini kesmesi için ortaya çıkan gerekliliğe rağmen devam edeceğini varsayar. Eğer belirsizlik var gibi görünüyorsa, Türk yetkilileri, iki ülke arasında var olan dostane ilişkilerin askıya alınmasından kaçınmak için Türkiye ve ABD'nin karşılıklı çıkarına olduğunu ikna etmeye gayret etmelisiniz.”²⁵

Telgrafi alan ABD Büyükelçisi Elkus, hemen bir gün sonra Osmanlı Dışişleri Bakanı ile görüşerek ABD ile Almanya'nın diplomatik ilişkilerinin kopması konusunu değinmiş, ABD ile Almanya ilişkilerin kopması durumunda Türkiye'nin Amerika'ya karşı bir tavır almaması ve ABD ile ilişkileri devam ettirmesi gerektiğini söylemiştir. Yine Alman denizaltılarının faaliyetlerinden dolayı çıkacak bir savaşın Osmanlı Devleti ile bir ilgisi olmadığını vurgulamıştır ve böyle bir savaş yüzünden ilişkilerin bozulmasını istemediklerini açıkça ifade etmiştir.

Görüşmede devletini temsil ederek istenilen mesajları ileten Elkus, görüşme sonrasında hemen ABD Dışişleri Bakanlığı'na bir telgraf çekerek Osmanlı Devleti'nin Almanya tarafından zorlanmadıkça, ABD ile ilişkileri sürdürmek istediklerini belirtmiştir. Bu tarihten sonra ABD 6 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan ederek I. Dünya Savaşı'na girmesine rağmen Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmemiştir.²⁶

Bu kapsamda Başkan Wilson'da Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan misyonerlere bir mesaj göndererek sakın kalmalarını istemiştir. Fakat tüm bunlara rağmen tüm dünyanın çalkalandığı ve toplamda 38 milyona yakın sivil ve askerin hayatını kaybedeceği I. Dünya Savaşı'nın kaotik ortamında, Almanya'nın yoğun baskısı altında kalan Osmanlı Hükümeti, bu vakitten sonra ABD ile diplomatik ilişkilerin devam ettirilmesinin imkân dahilinde olmadığını düşünmektedir.²⁷

Özellikle ABD'li misyonerlerin, Ermenileri Protestan yaparak Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtması ve bir güvenlik sorunu oluşturması tehdidi Osmanlı yönetimini ziyadesiyle kızdırmış ve bu şekilde düşünmesinde yaşanan gelişmeler oldukça önemli bir rol oynamıştır.

²⁵ Paper Relating to the Foreign Relations of The United States (FRUS), 1917, Supplement I, Document 104, 124. 67/11a.

²⁶ Köprülü, a.g.m., s. 941.

²⁷ Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İstanbul, 2015, s. 392.

Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulmasındaki bir diğer sebep ise Amerikan senatosunun 1895’de Ermeniler lehine ve Osmanlı İmparatorluğu aleyhine kararlar almasıdır.²⁸ Ayrıca ilişkilerin bozulması konusunda söylenebilecek nedenlerden biri ise ABD’nin istediği ayrıcalıkları elde etmek için belli zamanlarda İstanbul’a savaş gemilerini göndererek hükümeti tehdit etmesi ve gözdağı vermesidir. Son olarak söylenebilecek bir diğer etken ise Trablusgarp Savaşı sırasında Osmanlı yönetiminin ABD’den silah satın alma talebinin reddedilmesi ve ABD’nin tarafsız olduğunu vurgulayarak böyle bir satış gerçekleştirmesinin tarafsızlık politikasıyla çelişeceğini belirtmesidir.

Böylece neredeyse olumlu hiçbir ilişki söz konusu değilken, I. Dünya Savaşı’nda ilişkiler tamamen kesilmiştir. Ermeni konusu, Amerika’nın tehditleri, Trablusgarp Savaşı sırasında ABD’nin silah satmaması gibi konuların etkisi büyükse de asıl neden ABD’nin Almanya’ya savaş ilan ederek I. Dünya Savaşı’na girmesidir.

Bu şartlarda diplomatik ilişkilerin devam edemeyeceğini düşünen Osmanlı Hükümeti 20 Nisan 1917’de Hariciye Nazırı vasıtasıyla ABD Büyükelçiliğine bir nota vermiştir. Oldukça kibar ve diplomatik bir dille verilen nota diplomatik ilişkileri bitirmektedir: “ABD Büyükelçiliği, Hariciye Nezaretine verdiği, 8 Nisan 1917 tarih ve 2422 sayılı nota ile ABD Hükümeti’nin, Almanya İmparatorluğu ile savaş halinde olduğunu bildirmiştir. Ekselanslarına, bu imparatorluğun bir müttefiki olan Osmanlı Hükümeti’nin, bugünden itibaren ABD Hükümeti’yle diplomatik ilişkilerini kesmek zorunda kaldığını bildirmekten onur duyarım.”²⁹

Notanın verilmesinden sonra her iki ülke de büyükelçiliklerini kapatmış ve diplomatlar ülkelerine dönmüşlerdir. Fakat Amerika, Osmanlı Devleti’nde yaşayan kendi vatandaşlarının haklarını savunmaya ve korumaya İsveç Elçiliği üzerinden devam etmiştir. Osmanlı Devleti de toprakları üzerinde bulunan misyonerlik kurumlarına ve Amerikan okullarına herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Bu arada savaşa giren ABD’ye ısrarla müttefikleri tarafından Osmanlı Devleti’ne de savaş açması konusunda baskılar yapılsa da ABD kendi vatandaşlarının zarar görebileceği endişesiyle bu konuya olumlu bakmamıştır.

Nota sonrası kopan diplomatik ilişkiler sonrasında ilk yakınlaşma umudu Başkan Wilson’un 14 ilkesinden bir tanesinin (12. ilke) Osmanlı Devleti ile ilgili olması olmuştur.³⁰ 12. İlkeye göre “Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Türk kesimlerine güvenli bir

²⁸ Oral Sander ve Fişek Kurthan, *ABD Dışışleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829-1929)*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1997, s.23.

²⁹ Erhan, a.g.e., s. 388.

³⁰ Asena Boztaş, “Wilson İlkeleri’nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 14, 2014, s. 169.

egemenlik tanınmalı, Türk yönetimindeki öbür uluslara da her türlü kuşkudan uzak yaşam güvenliğiyle özerk gelişmeleri için tam bir özgürlük sağlanmalıdır. Ayrıca Çanakkale Boğazı uluslararası güvencelerle gemilerin özgürce geçişine ve uluslararası ticarete sürekli açık tutulmalıdır.” Bu ilke Osmanlı Hükümeti tarafından savaştan çıkmanın bir reçetesi olarak görülmüş ve hatta ABD kamuoyunun dikkatini çekmek için Wilson Prensipleri Cemiyeti adında bir cemiyet dahi kurulmuştur.³¹

ABD’nin I. Dünya Savaşı’na girmek zorunda kalması ve Orta Doğu’da bir rol oynamak istememesi ile manda sisteminde yer almak istemeyerek evine dönme çabası sonucunda ikili ilişkilerde herhangi bir gelişme olmamıştır. Böylelikle Millî Mücadele dönemi tam da Amerika ile diplomatik bağların kopuk olduğu bir dönemde başlamıştır.

Mustafa Kemal, o dönemde ABD’den manda konusuyla ilgili araştırmaya gelen heyetle Sivas’ta görüşme şansı bularak Milli davadan bahsetmiştir. Amacı her ne kadar Wilson İlkeleri ile ABD’yi Millî Mücadele’nin yanına çekmek olsa da olumlu bir sonuç alamamıştır.

1921-1922 dönemlerinde ise Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey’in Türk-Amerikan ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik olumlu sözleri ve önerisi üzerine ABD ile ilişki kurmanın yollarını aramıştır. Türk ulusunun tam bağımsızlığının tanınması ve kapitülasyonların kaldırılması şartıyla iki ülke arasında tekrar diplomatik ilişkilerin kurulması için hiçbir engel kalmadığı Türk hükümeti tarafından belirtilse de ABD’den herhangi bir cevap gelmemiştir.

Türkiye ile Fransa arasında Ankara Antlaşması’nın imzalanmasıyla Türkiye’nin diplomatik açıdan Fransa gibi bir devlet tarafından tanınmış fakat Amerika tarafından tanınmamış olması durumunun ülkesini ekonomik açıdan zarara uğratacağını düşünen İstanbul’daki ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol bu konuda merkezini uyarmıştır. Bunun üzerine ABD, İstanbul’da bulunan Amerikan Ticaret Temsilciliği’nden J. Gillespie’yi geçici ve gayri resmi olarak Ankara’ya göndermiştir. Ankara’ya gelen ABD temsilcisi burada başta Mustafa Kemal olmak üzere birçok devlet adamıyla³² görüşse de 1922 Şubat’ında tekrar İstanbul’a dönmüş ve yine ikili ilişkilerde somut bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Haziran ayında ABD tekrar gayri resmi bir görevle Ankara’ya temsilci göndermek istemişse ve bunu hükümete bildirmişse de Ankara hükümeti kendisinin ABD tarafından resmen tanınması durumunda olabileceğini, üstelik kendisinin de Washington’a bir temsilci

³¹ Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, ve Cezmi Eraslan, *Cumhuriyeti Tarihi-I*, Ankara, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2000, s.107.

³² Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1978, s.141-156.

göndermesi şartıyla kabul edebileceğini bildirmiştir. ABD bu duruma sıcak bakmayınca, Ankara öne sürdüğü şartları geri çekerek elçiyi koşulsuz şartsız kabul etmiştir. 1922’de gelen diplomat Imbrie, basına dostça demeçler vererek her iki taraf için de olumlu bir izlenim oluşturmuştur. Uzun süredir bozuk olan ilişkiler karşısında bu gelişmeler bir nebze de olsa ilerleme konusunda umutlanmalara sebep olmuştur.

Yine 1922 yılında Büyük Taarruz sonrasında İngiltere, İzmir’e kaçan Rum halk ve Yunan askerlerinin tahliyesi için ABD’den yardım istemiştir. Amerikan savaş gemileriyle tahliye hayali kuran İngiltere’ye ABD Dışişleri Bakanı Hughes, sert bir cevap vererek ABD’nin kendisinin hiçbir zaman Anadolu’dan hisse istemediğini, Avrupalıların İstanbul’da giriştiği entrikalardan hiçbirine ortak olmadığını, Yunan ordularının son bir sene içerisinde Anadolu’da uğradığı felaketle bir ilgisi olmayıp, asıl sorumlunun Avrupa diplomasisi olduğunu belirtmiştir.³³

ABD, I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu’na karşı savaş açmadığından dolayı herhangi bir barış imzalama durumu da söz konusu olmamıştır. Buna rağmen ABD, Lozan Konferansı’na gönderdiği delegasyon ile gözlemci³⁴ olarak katılma fırsatı yakalamıştır. Fakat beklenenin aksine gözlemciden çok daha aktif bir rol oynamaya başlaması tüm dengeleri alt üst etmiştir. Özellikle bu durum İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Curzon’a, Türk heyetiyle herhangi bir şekilde anlaşmaya varamadığı konularda ABD delegasyonunu konuya müdahil etme fırsatını vermiştir. Rum Patrikhanesi, Ermeni sorunu ve Boğazlar konusunda ABD delegasyonu İngiltere ile aynı tarafta yer alarak Türk heyetini köşeye sıkıştırmıştır. Her ne kadar İsmet İnönü, Avrupa’nın siyasetine kendisini bulaştırmayan Amerika’yı konferansın başında kendi tarafına çekmeye çalışsa ve hatta diplomatik ilişkileri başlatmaya hazır olunduğu mesajını verse de bu konuda başarılı olamamıştır.

Lozan Konferansı sırasında İsmet İnönü henüz proje aşamasında olan Chester’in yeni bir başlangıç olabileceğini dahi dile getirmiştir. Fakat bu konuda aceleci davranmayan ve Chester’in nasıl olsa yürürlüğe gireceğine inanan ABD heyeti Lozan’ın tam olarak şekillenmesine kadar Türkiye ile yakınlaşmaktan kaçınmıştır. Çünkü Lozan’da kesin bir barış henüz söz konusu olmamıştır ve bu durumda ABD bir yandan Lozan’da söz sahibi olurken bir yandan da sakın kalarak bekle-gör politikası izlemeyi tercih etmiştir. Nihayet 1923 Mayıs’ı sonrasında Lozan Antlaşması’nda sona yaklaşılınca Amerikalı yetkililer ABD Dışişleri

³³ Fahir Armaoğlu, “Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XIII, Sayı 38, 1997, s.637.

³⁴ İsmet İnönü, *Hatıralar*, 2. Kitap, Ankara 1987, s.150.

Bakanlığı'na Türkiye ile ABD arasında diplomatik ilişkileri başlatmak için müzakerelere başlanabileceği ve bunun Amerika'nın yararına olacağı mesajını iletmişlerdir.

Merkezlerinden gerekli izni alan Amerikalı yetkililer derhal Türkiye ile antlaşma yapmaya yönelik müzakereleri başlatmışlardır. Yapılan müzakereler neticesinde iki ülke arasında diplomatik kanalların yeniden açılması amacıyla 6 Ağustos 1923 tarihinde 32 maddeden oluşan bir Genel Antlaşma (Türk-Amerikan Lozan Antlaşması) kabul edilerek imzalanmıştır.³⁵ Bununla birlikte aynı gün 12 maddeden oluşan ve 1980 yılına kadar yürürlükte kalacak Suçluların İadesi Antlaşması imzalanmıştır.

Yapılan bu antlaşmalara rağmen resmi olarak diplomatik ilişkiler hemen kurulamamıştır. Bunun nedeni ise Amerikan hükümetinin çabasına rağmen Senato'nun Türk-Amerikan Lozan Antlaşması'nı onaylamamasıdır. Kapitülasyonların kaldırılmasını ve Ermeni sorununun dile getirilmemesini hazmedemeyen senatoya rağmen Amerikan hükümeti Türkiye ile başka bir şekilde diplomatik ilişki kurma yolları aramıştır. Böylelikle ABD ve Türkiye bürokrasiye takılmadan imzalayacakları sözleşmeyle elçi ataması yaparak, diplomatik ilişkilerin normalleşmesini sağlamaya karar vermişlerdir. Yapılan görüşmeler sonucunda karşılıklı nota teatisi (motus vivendi) ile diplomatik ilişkilerin hızlı bir şekilde kurulmasına karar verilmiştir. Motus vivendi, iki ülke arasındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakarak olayları akışına bırakmak olarak tanımlanabilir. Motus vivendi yoluyla atılan adımlarda parlamentonun onayına gerek duyulmamaktadır. Böylece 17 Şubat 1927'de her iki ülke birbirine nota tevdi ederek yaklaşık 10 yıldır kesik olan resmi ilişkileri tekrar başlatmışlardır.³⁶

Cumhuriyet sonrası Türkiye-ABD ilişkilerinde ise özellikle Lozan Antlaşması'nda ABD'nin politik desteğini alarak ilişkileri geliştirmek isteyen Türkiye Cumhuriyeti, 1923 yılında Chester Teşvikleri yasasını kabul etmiştir. Chester Teşvikleri yasasına göre Türkiye'de yatırım yapacak olan Amerikan şirketlerine gerekli teşviklerin verilmesi kabul edilmiştir.

İlişkilerin başlamasıyla yetinmeyip geliştirmek isteyen her iki taraf da geçici bir ticaret antlaşmasıyla bunu sağlamışlardır. Tam da bu dönemde ABD'nin eski büyükelçisi olan Gerard'ın Amerikan basınında Türkiye aleyhine yaptığı karalama kampanyası, Mustafa Kemal'in emriyle Türk basınından misilleme cevabıyla sonuçlanmıştır. Mustafa Kemal'in güvendiği arkadaşlarından biri olan Ahmey Ağaoğlu, Amerika'da zencilere ve Kızılderililere

³⁵ İsmail Köse, "ABD'de Türk-Amerikan Lozan Antlaşması'nın (6 Ağustos 1923) Onay Tartışmaları ve Onay Taraftarlarının Yayınlanmış Olduğu Kitapçık", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 44, 2014, s. 132.

³⁶ Erdal Açıkse, Ebru Gür, "Türkiye ile ABD Arasında Yapılan 17 Şubat 1927 Tarihli Modus Vivendi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 180, 2009, s. 7-8.

yapılan işkenceden ve Amerika'nın zalimce uygulamalarından bahsederek sonrasında ise Amerikalılara sözde Ermeni soykırımı iddiasından vazgeçmelerini önermiştir.

1927'de gerçekleşen bu iki kamuoyu oluşturmaya yönelik psikolojik harekât dışında pek de olumsuz gelişmeler yaşanmamıştır. Gerekli şartlar oluşturduktan sonra önce ABD'nin Ankara Büyükelçisi J. Grew, Mustafa Kemal'e güven mektubunu sunarak 12 Ekim 1927'de resmi olarak göreve başlamıştır. Yaklaşık iki ay gibi bir süre sonra 5 Aralık 1927'de Türkiye'nin Washington Büyükelçisi olarak gönderilen Ahmet Muhtar Bey ABD Başkanı C. Coodlidge'e güven mektubunu sunarak görevine başlamıştır.³⁷

Elçiler göreve başlar başlamaz ikili ilişkilerde geçmişten gelen sorunlar ve gelecekte karşılaşılabilecek sorunları çözebilme adına siyasi ilişkilerde ilk adımlar atılmıştır. 1928'de ABD Büyükelçisi Tefik Rüştü Aras'a ABD ile Türkiye arasında Hakemlik ve Uzlaşma Antlaşması imzalamak istediklerini belirtmiştir. Bu adımı sıcak karşılayan Türkiye Amerika'nın antlaşma taslağını analiz ettikten sonra ABD'ye kendi önerilerinin yer aldığı bir taslak sunmuştur.

ABD'nin bazı konularda Türkiye'yi üstelik de kendi yetki alanında sınırlamaya yönelik önerileri doğal olarak olumsuz karşılanmıştır. Böylelikle görüşmelere bir yıl kadar ara verilmiştir ve Türkiye 1929 yılının başında Washington Büyükelçisi'ni görevlendirerek görüşmelerin yeniden başlamasına etki etmiştir. Fakat yine Türkiye'nin güvenliğine tehdit olarak algıladığı durumlar ve Amerika'nın bu maddelerdeki ısrarı bir araya gelince çözümsüzlük kaçınılmaz olmuştur ve söz konusu antlaşma imzalanmamıştır.

Bu dönemde önemli gelişmelerden bir tanesi ise savaşın ulusal politika olmasını yasaklayan ve tüm sorunların barışçıl yollarla çözülmesini kabul eden, eğer barışçıl yollarla da çözülmezse Milletler Cemiyeti'nin devreye girmesiyle bir çözüm ön gören Fransa ve ABD'nin öncülüğünde kurulan Briand Kellog Paketi'ne Türkiye'nin de katılmasıdır.³⁸ Aslında Türkiye paktın kurucu üyelerinden birisi olmak istediye de bu teklif ABD yönetimi tarafından reddedilmiştir. ABD yönetimi Türkiye'nin pakt içinde kurucu üye olmadan bulunmasını istemiştir. Bu talebi geri çevirmeyen Türkiye 19 Ocak 1929'da TBMM'de ilgili kanunun onayıyla Briand Kellog Paketi'ne katılmıştır. Böylelikle ikili ilişkilerde önemli diplomatik bir adım atılarak devletlerin güvenlik anlayışına verdikleri önem bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır.

³⁷ İsmail Soysal, "Türk-Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri", *Belleten*, Cilt XLI, Sayı 162, (1977), s.265.

³⁸ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s.221-222.

Bir diğer önemli diplomatik gelişme ise Amerikalı devlet adamlarından şimdiye kadar ilk defa bu kadar üst düzey bir ziyarette bulunan ABD Genelkurmay Başkanı Mac Arthur'un Türk askerine hitap etmek, ABD ordusunun selamlarını iletmek ve gerekli görüşmeler yapmak üzere 3 günlüğüne Türkiye'ye gelmesidir.³⁹ Üst düzeyde yapılan 25 Eylül 1932 tarihli bu ziyaret, ABD'nin Türkiye'ye verdiği önemi göstermesi açısından oldukça anlamlıdır. Bu arada Mac Arthur her ne kadar Türk hükümetinin davetlisi olarak ziyarette bulunmuş olsa da Genelkurmay Başkanı olması dolayısıyla üst düzey Türk askeri otoriteleri tarafından da ciddi anlamda büyük bir ilgiyle karşılanmıştır.

Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı ve Dışişleri Bakanı ile yapılan görüşmelerden sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından da kabul edilmiştir. Mac Arthur ile Mustafa Kemal bir müddet Orman Çiftliği'nin kurulmasından, I. Dünya Savaşı'nın en önemli tetikleyicisi olduğu 1929-1930 Dünya Ekonomik Buhranı ile Türkiye ve ABD olmak üzere her iki ülkenin de buhrandan etkilenmesinden⁴⁰ ve ardından ise 8 Kasım 1932'de gerçekleşecek olan Amerikan Başkanlığı seçimleri konularından bahsetmişlerdir. Ayrıca Mac Arthur, Mustafa Kemal'den Avrupa'nın geleceğiyle ilgili ne düşündüğü hakkında yorumlar yapmasını da istemiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal⁴¹, Versay Barış Antlaşması'nın ağır koşullarının rakipler arasındaki uçurumu derinleştirdiği belirterek, ardından Avrupa'nın geleceğini Almanya'nın kararlarının belirteceğini ve böyle giderse olası bir II. Dünya Savaşı ihtimalinin kaçınılmaz olacağını belirtmiştir.

Son olarak ise boğazlar konusunda görüşmeler yapılmıştır. Aslında ABD son zamanlardaki bütün uluslararası görüşmelerde dünya şartlarının değiştiğinden, yeni bir düzen kurulduğundan ve dolayısıyla Boğazlar Sözleşmesi'nin de günün şartlarına uygun ölçüde değişmesinden yana tavır izlemektedir. Durum böyle olunca ABD, Türkiye ile boğazlar konusunda ayrı bir sözleşme yapmaya karar vermiştir. 1934'te Türkiye'nin en uzun dışişleri bakanlığı görevini yürüten Tevfik Rüştü Aras'a bu talep iletilmiştir. Bunun üzerine sayın bakan ise ABD ile aynı sorumlulukları almak ve her iki devletin de elini taşın altına koyduğu sürece ayrı bir sözleşme yapmak amacıyla müzakerelerin başlayabileceğini belirtmiştir. Kendi güvenlik çıkarlarını düşünen Türkiye, boğazları ABD ile birlikte savunulması şartını sunmuştur. O dönemde kendi güvenliğini dışarda çok riske atmamaya özen gösteren ABD buna

³⁹ Feyzullah Ezer, "ABD Genelkurmay Başkanı General Mac Arthur'un Türkiye'yi Ziyareti ve Atatürk-Mac Arthur Görüşmesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, 2012, s. 95-96.

⁴⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu 030. 10, Yer No:1. 3.1.

⁴¹ Nejat Tarakçı, "80. Yılında Montrö Sözleşmesine Jeopolitik Bakış", https://tasam.org/Files/Icerik/File/Montro_80_y%C4%B1l_pdf_c7d88525-081a-4abc-857f-68768ff7748d.pdf (03.02.2021).

olumlu bakmamıştır. Kendi politikalarına uymadığı gerekçesiyle planlanan sözleşme askıda kalmıştır.

22 Haziran 1936 yılında gerçekleşen Montreux Konferansı, Lozan Antlaşması'nda düzenlenen Boğazlar Sözleşmesi'nin yerini alırken, Türkiye'nin kısıtlanan hakları iade edilmiş ve boğazlar bölgesinin egemenliği Türkiye'ye geçmiştir. Bu dönemde ABD, boğazlardan geçen savaş gemilerinden ziyade ticaret gemileriyle ilgilendiğinden Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne katılma gereği dahi duymamıştır.⁴² Çünkü konferansın içeriğinde ticari faaliyetlerle ilgili bir sınırlama söz konusu değildir. Montreux'a katılmayan ABD, sözleşmede kendi ekonomik ve politik güvenliğine bir tehdit görmediği için imzalama konusunda herhangi bir çekince yaşamamıştır.

Böylelikle ABD'nin kurulduğu andan günümüze kadar olan diplomatik ilişkilerin zemini oluşmuştur. I. Dünya Savaşı'nda gereken dengenin kurulamaması ve mağlup devletlerin maruz kaldıkları savaş tazminatları II. Dünya Savaşı'na sebep olmuştur. Her ne kadar Türkiye fiili olarak savaşa dahil olmasa da bir denge politikası izleyerek doğu ve batıyı birbirine karşı koz olarak kullanıp siyasi ve ekonomik alanda kendini güvence altına almak istese de savaşın sonuna doğru, daha önce tarafsızlığını ilan etmesine rağmen Pearl Harbor saldırısı sonrasında savaşa katılan ABD'nin de içinde yer aldığı müttefiklere katılarak mihver devletlere savaş ilan etmiştir.⁴³ Savaşa fiilen girmemesine rağmen ülke içerisinde savaşın sosyo-ekonomik etkileri görülmüştür. Yunanistan'a yapılan yardımlar, Türkiye'ye sığınan mültecilerin bakım ve giderleri, olası bir fiili savaş ihtimaline karşı ordunun silah altında tutulması ve dış ticaretin durması ile ekonomi ciddi anlamda zarar görmüş ve ekmek dahi karneyle satılmaya başlamıştır.

5 Nisan 1946 yılında talihsiz bir gelişme olarak Washington'da Türk Büyükelçisi Minür Ertegün, Ermeniler tarafından şehit edilmiştir. Cenazeyi İstanbul'a getiren Amerikan savaş gemisi sempatiyle karşılanmıştır.⁴⁴ Ermenilere karşı Türkiye'de bir antipati oluşurken ABD ile ilişkilerde bir bozulma olmamıştır.

1947'de yayınlanan Truman Doktrini ile Amerika, dış politikasının değiştiğini belirterek, yeni politikada asıl esasın Sovyet karşıtlığı olduğunu açıkça belirtmiştir. Truman Doktrini ile ABD, Sovyet tehdidi altında gördüğü devletlere ekonomik ve askeri yardım

⁴² Rona Aybay, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Bazı Güncel Sorunlar", *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Durmuş TEZCAN'a Armağan, C.21, Özel S., 2019, s. 2733.

⁴³ Özgür Yıldız, "II. Dünya Savaşına Genel Bir Bakış", *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 2019, s. 67.

⁴⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Mart 1946.

yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'ye 100 milyon dolar değerinde yardım yapılmıştır.⁴⁵

1950 yılına gelindiğinde ise “Yeter! Söz Milletin!” sloganıyla Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle başlayan dönemde ABD ile ilişkiler oldukça geliştirilmiştir. 1950 Kore Savaşı'nda Türkiye'nin ABD yanında yer alması fikri Demokrat Parti'den gelmiştir. Türkiye, bu savaşa katılarak aslında kendisini uzun vadede bir güvenlik şemsiyesi olabilecek NATO'ya katılmak için bir fırsat olarak görmüştür.⁴⁶ Soğuk Savaş'ın ilk sıcak çatışması olan Kore Savaşı'na gönderilen 5090 kişilik 1. Türk Tugayı 17 Eylül 1950'de yola çıkmış ve 20 Eylül'de Birleşmiş Milletler ordusuna iştirak ederek, 21 Kasım'da ise Amerikan 9. Kolordusunun sağ kanadına konuşlandırılmışlardır.

Kore Savaşı'yla beraber ABD nükleer gücüne güvenmemeyi öğrenmiştir. Özellikle Çin ve Sovyetler'in Kuzey Kore'yi desteklemesi bu düşüncenin oluşmasında oldukça etkili olmuştur. Kore Savaşı sonrasında ABD'nin konvansiyonel savaş gücünü artırma ihtiyacı, kendisine Orta Doğu'da Türkiye gibi bir müttefik ihtiyacını da beraberinde getirecektir.

Kore Savaşı'na katılmasının da kendisine kazandırdığı prestijle beraber 18 Şubat 1952 yılında Türkiye, NATO'ya üye olmuş ve 1955 yılında CENTO'nun kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Bir önceki adı Bağdat Paktı olan CENTO, Türkiye, İran, Irak ve Pakistan arasında Sovyetler Birliği'nin etkisini kırmak için kurulmuş karşılıklı güven ve savunmaya dayanan eski bir örgüttür.⁴⁷ NATO'nun bir uzantısı niteliğinde olup, ABD bu pakta sadece gözlemci sıfatıyla katılmıştır. 1979 yılında İran ve Pakistan'ın çekilmesiyle otomatik olarak işlevsiz kalan CENTO böylelikle işlevine son vermiştir.

NATO günümüzde halen faaliyette olan bir uluslararası örgüt olup, temel düşüncesinin örgütün herhangi bir üyesinin saldırıya uğraması durumunda top yekûn saldırı olması açısından gerçekten de güvenlik konusunda oldukça önemli bir açığı kapatmaktadır. Bu caydırıcı etkisi belki de bir III. Dünya Savaşı çıkmasının önüne geçmiştir.

1954 yılında ise Türkiye, İncirlik Üssü'nü hizmete açarak ABD'nin bölgede güçlenmesi, politika üretebilmesi ve operasyon yapabilmesi adına önemli bir müttefik olmuştur. Amerika açılan üssü daha sonra I. Körfez Savaşı ve Irak Savaşı'nda kullanacaktır.

⁴⁵ Public Law 80-75- Assistance to Greece and Turkey, May 22, 1947, https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/documents/index.php?documentid=5-2&pagenumber=1 (04.03.2021).

⁴⁶ Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar, Yorumlar*, Cilt II, Ankara, TTK Yayınları, 1987, s. 153.

⁴⁷ Mehmet Şahin, “1950 -1960 Dönemi Orta Doğu ile İlişkiler”, Haydar Çakmak (ed.), *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, Ankara, Barış Platin Yayınları, 2008, s.486-488.

1959 yılında ise ABD'nin Jüpiter füzelerini yerleştirmesine izin verilmiştir. Aynı zamanda ABD'nin İtalya'ya da füze yerleştirmesi ve karşılığında SSCB'nin Küba'ya füze yerleştirmesi 1962 Ekim'inde dönemin iki süper gücünü doğrudan karşı karşıya getirecektir.⁴⁸ Daha sonra füzelerin sökülerek olası bir dünya savaşının önlenmesiyle gerilimin zirveye ulaştığı Küba Füze Krizi sonrasında uluslararası sistemde yavaş yavaş bir yumuşama dönemine girilmiştir.

2 Haziran 1964 yılında Kıbrıs'a müdahale kararı alan Türk Hükümeti'ne 5 Haziran tarihinde gelen meşhur Johnson Mektubu⁴⁹ sonrasında ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Oldukça sert bir üslup kullanılan mektup sonrasında Türk Hükümeti müdahaleden vazgeçmiş ve 1964 itibarıyla SSCB ile arasını düzeltmeye çalışmıştır. Bu gelişmelerden sonra Türkiye bazı konularda ABD'nin dediklerinin tam tersini yapmaya başlayacaktır. Örnek olarak 1971'de ABD'nin yasakladığı Afyon ekimi 1974 yılında serbest bırakılmıştır. Bu durumu 1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı izlemiştir. Bu harekatta onayı alınmayan ABD ise Türkiye'ye 1975-1978 yılları arasında silah ambargosu uygulamıştır. Ambargo sonrasında 1979 yılında Humeyni'nin İran'da Şah'ı devirmesiyle başlayan süreçte Amerikan Büyükelçiliği'nin işgal edilmesi, ABD-İran ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir. Türkiye jeopolitik konumu ve gücü sayesinde bir kez daha önemli bir müttefik olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Yıl sonunda SSCB'nin Afganistan'a girmesinden sonra Türkiye ABD için "krizli bir bölgede en güvenilir müttefik" olarak tanımlanmıştır.

1980'li yıllarda ise Türkiye ile ABD arasında Savunma İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Ayrıca 1980-1987 arası dönemde Amerika, Türkiye'ye toplamda 13 milyar dolarlık kaynak aktarımı yapmıştır. İki kutuplu bir sistemde genel itibarıyla Sovyetler Birliği ile pek yakınlaşma göstermeyen Türkiye, Sovyetler Birliği'ni ABD'ye karşı çoğu zaman bir koz olarak kullanarak ekonomik ve askeri yardımlardan yararlanmıştır. Bununla beraber çoğu zaman da Türkiye'deki üslerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanan ABD için Türkiye artık neredeyse vazgeçilmez bir hal almaya başlamaktadır. ABD'nin 1991 yılında Kuzey Irak'ta bulunan Kürtleri, Saddam'dan korumak amacıyla başlattığı Huzur Harekâtı⁵⁰ da yine Türkiye üzerinden gerçekleşmiştir.

⁴⁸ Ayşegül Sever, "Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye", s. 656.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/480/5596.pdf> (04.03.2021).

⁴⁹ "Correspondence between President Johnson and Prime Minister İnönü, June 1964, as released by the White House, January 15, 1966", *Middle East Journal*, Cilt 20, No. 3, 1966, s. 386-393.

⁵⁰ Cihat Yayı, "Irak'ta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye'ye Etkileri", *Güvenlik Stratejileri*, Cilt 15, Sayı 30, 2019, s. 338.

25 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği Genel Başkanı Mihail Gorbaçov'un istifasının ardından, SSCB dağılmış ve SSCB bünyesindeki cumhuriyetler bağımsızlıklarını kazanmışlardır. SSCB'nin çökmesiyle uluslararası ilişkilerde bir devir kapanmıştır. İki kutuplu sistem, ABD liderliğindeki Batı bloğu ülkelerinin kesin ve büyük bir galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Böylece iki kutuplu sistem sona erdikten sonra Sovyet tehdidi ortadan kalkmasına rağmen, hem ABD hem de uluslararası sistem nezdinde farklı tehditler ortaya çıkmaya başlamıştır. Soğuk savaş sonrası dönemde artık huzur ortamında savaşların olmadığı bir dünya olacağı tezi kısa sürede çürümüştür. Soğuk savaş döneminin iki kutuplu sisteminde süper güçler arasında geniş çaplı bir nükleer savaş çıkma ihtimali, soğuk savaş sonrasında yerini bölgesel sorunlara ve çatışmalara bırakmıştır. Balkanlar ve Kafkasya'da yaşanan ve tüm bölgeye yayılan etnik çatışmalar ortaya çıkmıştır.

1.3. Ak Parti Hükümetleri Öncesi İkili İlişkilerde Ekonomik Faktörler

Kurulduğu dönemde uluslararası ticarete oldukça öncelik veren ABD'nin ticari faaliyet alanlarından bir tanesi de büyük bir pazar olan Akdeniz Bölgesi olmuştur. Çoğu devlet gibi ABD'nin de ticaret yapmak için Akdeniz'e gitmesi gerekmektedir. Nitekim bu dönemde bölgede I. Abdülhamit yönetimindeki Osmanlı Devleti söz sahibidir ve bu dönemde ABD'yi resmi olarak tanıması gibi bir durum söz konusu değildir.

Akdeniz bölgesinde Cezayir uyruklu gemicilerin, izni olmadan dolaşan iki Amerikan gemisine el koyması ABD'yi oldukça tedirgin etmiş ve Osmanlı Devleti'ni konusunda hızlı kararlar alıp uygulamaya zorlamıştır. Karşılaştığı korsan saldırıları ve olası tehlikelere karşı ticari faaliyetlerinin güvenliğini sağlamak isteyen Amerika Birleşik Devletleri, 1795 yılında Cezayir, 1796 yılında Trablus ve 1797 yılında ise Tunus ile anlaşma imzalayarak ticaretini sağlamlaştırmıştır. Osmanlı Devleti'nin çok kültürlü yapısı, jeopolitik konumuyla birleşince ABD'nin Osmanlı Devleti'ne olan ilgisinin daha da arttırmıştır. Bu antlaşmalar bağlamında Birleşik Devletler sadece Cezayir'e yıllık 12 bin altın veya aynı değerde askeri malzeme ve mühimmat vermeyi kabul etmiştir. Böylece 1795-1815 yılları arasında Cezayir'e vergi ödemiştir.⁵¹

1799'da Başkan John Adams, Osmanlı Devleti ile dostluk ve ticaret antlaşması yapmak üzere başında Portekiz'deki Amerikan Büyükelçisinin bulunduğu bir heyet görevlendirse de Fransızlar ve İngilizler ile yapılan savaşlar nedeniyle başkanın isteği ne yazık ki bir süre askıya

⁵¹ Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri", s. 191., <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/782898> (04.02.2021).

alınmak durumunda kalmıştır. Daha sonra 1820, 1823 ve 1828 yıllarında çeşitli adımlar atılmaya çalışılsa da birtakım engellerden dolayı sonuç alınamamıştır.⁵²

Amerika 9 Kasım 1800 yılında George Washington firkateyni (savaş gemisi) ile İstanbul'a ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette padişaha bir milyon değerinde çeşitli hediyeler sunulmuştur. Hediye olarak getirdikleri 100 zenci köle, 60 cariye, 4 at, 150 koyun, 25 sığır, 4 aslan, 4 kaplan, 4 antilop, 12 papağanın yanı sıra elmaslar ve bir miktar parayı padişaha takdim etmişlerdir.⁵³

1827 yılına gelindiğinde Büyük Britanya, Fransa Krallığı ve Rus İmparatorluğu'nun dostane bir tavırla girdiği Navarin Limanı'nda Osmanlı donanmasını imha etmesi II. Mahmut'a Batılılara güvenilemeyeceği dersini ağır bir şekilde vermiştir. Bu dönemde Osmanlı'nın iyi niyeti ve güveni Batı'nın bu güven duygusunu suiistimal ederek ağır bedeller ödetmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda 7 Mayıs 1830'da Osmanlı Devleti ile ABD arasında Seyr-i Sefâin ticaret antlaşması imzalanmıştır. 1838 Antlaşmasıyla % 8 olan ihracat gümrük vergisi % 1'e düşürülmüştür. İthalat gümrük vergisi de yine % 1 olarak belirlenmiştir. Böylelikle Türk-Amerikan ilişkileri ticari anlamda hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Bu antlaşmayla birlikte Amerikan tüccarlarına Osmanlı pazarı açılırken, Amerikan tüccarları ve ticaret gemilerine en ziyade müsaadeye mazhar devlet (en çok kayırılan millet) statüsü kazanmıştır.⁵⁴ Ayrıca dördüncü maddesinde ise Osmanlı ülkesinde yaşayan Amerikan vatandaşlarına kapitülasyon ayrıcalıklarından faydalanma hakkı tanınmıştır.

Gerçekten de ABD, Osmanlı ile ticaret antlaşması imzalayabilmek için 45 yıl boyunca çaba sarf etmiştir. II. Mahmut'un 1830 Seyr-i Sefâin antlaşmasını kabul etmesinin nedenlerinden en önemlisi, ABD'nin kendini dünyaya kanıtlamış savaş gemileri teknolojisinin Osmanlı Devleti'ne aktarılması şartıdır. Bu şart antlaşmada gizli bir madde olarak yer almasına rağmen, Amerikan senatosu sadece ticaretle ilgili maddeleri kabul etmiş ve gizli maddeyi ise antlaşmadan çıkarmıştır. ABD'nin işleri oldu-bitti durumuna getirmesine oldukça sinirlenen II. Mahmut ise ABD elçisini huzurundan kovmuştur. Daha sonra Sarayburnu'na gelen bir ABD savaş gemisini içindeki malzemeleri ile beraber neredeyse hibe sayılabilecek bir fiyata Osmanlı'nın satın almasıyla ABD, antlaşmadaki gizli maddeyi gayri resmi olarak yerine getirmiştir. Yine bu dönemde Amerikalı gemi mühendisleri İstanbul'a getirtilmiş ve 1831-1839

⁵² Güler, a.g.m., s.232.

⁵³ Hürriyet, "208 yıl önceki ilk ziyaret biraz metazori olmuştur", <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/208-yil-onceki-ilk-ziyaret-biraz-metazori-olmustu-9913965> (03.02.2021).

⁵⁴ Doğan Koçak, "Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye ile ABD Arasında Olan İlişkilerin Gelişimi ve Türkiye-ABD Ticaret Antlaşması (1 Nisan 1939), *Atatürk Dergisi*, Cilt 7 , Sayı 1, 2018, s. 101.

yılları arasında Osmanlı topraklarında ilk Amerikan tipi buharlı gemi yapılmıştır. II. Mahmut bu mühendislere gereken ilgi ve alakayı gösterse de kendisinin ölümünden sonra mühendisler ülkelerine dönmek zorunda kalmışlardır. 8 yıl gibi bir sürede verilen tüm emekler ne yazık ki yarım kalmıştır. Tüm bunlara rağmen, ticaret antlaşmasından sonra Osmanlı, ABD’den büyük partiler halinde Henry Martini tüfekleri almıştır. Bu sayede Osmanlı Devleti Plevne Savaşı’nda daha önce bu silahı hiç görmemiş olan Avrupalılara karşı kullanmış ve büyük bir zafer kazanmıştır.

Tüm bunlara rağmen Amerika için oldukça avantajlı olan bu antlaşmayla dışarda kendisine ekonomik anlamda bir güvenli ticaret bölgesi oluşturması, Osmanlı Devleti’nin zaten kötü durumda olan ekonomisini daha da kötü bir hale getirmiştir.

Seyr-i Sefâin antlaşması Osmanlı Devleti için sadece ekonomik anlamda bir güvenlik zaafı olmayıp, aynı zamanda siyasal ve sosyal alanda da ilerleyen zamanda birçok sorun olarak karşısına çıkmış ve böylece Osmanlı Devleti ne yazık ki kendisini bir çıkmazın içerisinde bulmuştur.

19. yüzyılın sonlarında Amerika ile Osmanlı Devleti arasındaki ticaret hacmi 1 milyon doları aşmıştır. 1816 yılından 1830 yılına kadar toplamda 106 Amerikan gemisi İzmir’e gelmiştir. 1843 yılında Çanakkale Boğazı’ndan geçen yaklaşık 6300 gemiden sadece iki tanesi Amerikan gemisiyken, 1853-1856 Kırım Savaşı’ndan sonraki yıllarda İstanbul Limanı’na her hafta bir Amerikan gemisi girmiştir.⁵⁵

13 Şubat 1862’de imzalanan ikinci Seyr-i Sefâin Antlaşması’nda ise ABD için “en çok kayırılan ülke” prensibi kabul edilmiştir. Bu antlaşma 1884 yılında Osmanlı Devleti tarafından tek taraflı olarak yürürlükten kaldırılmış ve 1830’daki antlaşma tekrar geçerli olmuştur. ABD iç savaşının tüm sıcaklığıyla devam ettiği bir dönemde yapılan bu antlaşma her ne kadar verimli olmadıysa da, Amerikan iç savaşı sonrası bu antlaşma sayesinde her iki ülke arasındaki ticaret hacmi büyük artış göstermiştir. 1832’de Osmanlı’nın ABD’den yapmış olduğu ithalat 64.722 dolar değerinde iken, 1912 yılında 3.798.168 dolara ulaşmıştır. Aynı şekilde Osmanlı’nın ABD’ye ihracatı 1832’de 923.629 dolar değerindeyken, 1912 yılında 19.208.926 dolar değerindedir. 1914’e gelindiğinde İstanbul’da bulunan Amerikan Ticaret Odası’nın 400’ten fazla üyesi bulunmaktadır.⁵⁶

⁵⁵ Güler, a.g.m., s.232.

⁵⁶ Köprülü, a.g.m., s. 935.

1830'lu yıllardan 1900'lere kadar Türk-Amerikan ilişkileri çeşitli ticari-ekonomik ve diplomatik ilişkilerle oldukça gelişmiştir. Bu tarihten sonra ABD, Osmanlı Devleti'ni "Avrupa'nın hasta adamı" olarak tanımlamıştır. 20. yüzyılın ilk 14 senesinde ticaret giderek artmasına rağmen çıkan dünya savaşı her türlü ilişkinin birden kesilmesine neden olmuştur. Savaş sonrasında ise tüm bu ilişkiler kaldığı yerden devam ettirilmeye çalışılmıştır.⁵⁷ I. Dünya Savaşı, ABD'nin de içlerinde bulunduğu İtilaf Devletleri'nin zaferiyle sonuçlanmış ve Osmanlı İmparatorluğu yıkılmıştır. Her ne kadar daha sonradan iki müttefik ülke olacak olan Türkiye ile ABD, I. Dünya Savaşı'nda fiilen olmasa da karşı karşıya gelmesi, sonraki kurulacak ilişkilerde bir sorun doğurmamıştır. Çünkü ABD, Almanya'nın izlediği savaş politikaları karşısında güvenlik sorunları yaşamaya başlamıştır. Almanya'nın başlattığı denizaltı savaşları ABD'nin kendi ekonomisinin güvenliğini ciddi anlamda sarsmıştır. Böyle bir ortamda ABD'nin savaşa girmesinden dolayı, ABD I. Dünya Savaşı sonrasında bu konuyla ilgili hiçbir zaman Türkiye'den tepki görmemiştir. İlk savaşta karşı karşıya gelen iki devlet, savaş sonrasında oldukça iyi ilişkiler kurmuşlardır. Truman ve sonrasında yapılan Marshall yardımları Türkiye'yi SSCB'den uzaklaştırarak ABD'ye yakınlaştırmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle bu savaşa girmeyen Türkiye sürekli olarak ABD ile istişare halinde olmuştur. İsmet İnönü, Numan Menemencioğlu ve Şükrü Saraçoğlu gibi devlet adamları ve izlediği başarılı denge politikası sayesinde, savaşın son aşamasına kadar fiilen savaştan uzak durulmuş ve zaten kötü durumda olan ekonomiyi düzeltmek adına yapılan yardımlarla ülkeyi ayakta tutmuşlardır. Kurtuluş Savaşı yıllarında yapılan Sovyet yardımları, yerini Amerikan yardımlarına bırakmıştır. 1932 yılında bile Türkiye SSCB'den 8 milyon dolar faizsiz kredi almıştır.⁵⁸ SSCB'nin bu mali desteği sonrasında Türkiye uzun yıllar dışardan kredi almamıştır. 1948-1952 döneminde ise Marshall Planı kapsamında ABD'den 73 milyon doları hibe olmak üzere toplamda 352 milyon dolar yardım almıştır. Ayrıca yine bu dönemde yapılan askeri yardımların mali değeri ise 687 milyon dolardır.

1 Nisan 1939'da yapılan Ticaret Antlaşması ise Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. İki dünya savaşı arası dönemde Almanya'nın Türkiye üzerinde hegemonya kurma çabaları ve olası bir Sovyet tehdidi karşılığında ABD'nin ekonomik gücü ve sermayesinden yararlanmak isteyen Türkiye, ABD'ye daha da yakınlaşmıştır.⁵⁹ Almanya'nın hayat sahası

⁵⁷ Leland James Gordon, *American Relations with Turkey 1830-1930*, London, University of Pennsylvania Press, 1932, s. 71.

⁵⁸ Süleyman Yaşar, "Türkiye ABD'den Ne Kadar Yardım Aldı", Sabah 31 Mart 2011, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/yasar/2011/03/31/turkiye-abden-ne-kadar-yardim-aldi> (04.03.2021).

⁵⁹ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan*, s.117.

politikası bağlamında attığı adımlara karşı Türkiye bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda ABD ile imzalanan 1 Nisan 1939 Türk-ABD Ticaret Antlaşması ikili ilişkilerde oldukça önemli bir kilometre taşı olmuştur. Antlaşma maddelerine göre, 1930 Seyr-i Sefain Antlaşması maddeleri değiştirilmeden yürürlükte kalacak ve Türkiye ile ABD arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerde daha sonraki yıllarda herhangi bir revize söz konusu olacak olursa 1930 Seyr-i Sefain Antlaşması temel alınacaktır. Bu maddeler üzerinde ABD'nin özellikle durması daha önce kazandığı en çok kayırlan devlet özelliğini kaybetmek istememesidir. 1939 Ticaret Antlaşması ile Türkiye-ABD arasında karşılıklı olarak gümrük indirimi uygulanacaktır. Böylelikle antlaşmanın diğer maddelerinin de sağladığı ortam ile Türk-Amerikan ticari ilişkileri ve ticaret hacmi artarak gelişecektir.

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin Sovyet tehdidi karşısında ABD'ye yönelmesi ve ABD'nin de Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunması konusundaki görüşleri ekonomik ilişkileri etkileyen önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Aslında Türkiye açısından konu sadece kendi güvenliğini sağlamak olmayıp, aynı zamanda askeri modernizasyon ve ekonomik gelişme gibi gerekçelerle açıklanabilmektedir. Savaşın bitmesiyle ABD'nin Monroe Doktrini'ni terkederek uluslararası politikaya dahil olmasıyla Türkiye-ABD ilişkileri farklı boyuta ulaşmıştır. Aslında iki ülke arasındaki ticaret politikası 1931-1932 yıllarında Atatürk hayatıyken belirlenmiştir. Tüm dünyayı sarsan ekonomik buhran sonrasında Türkiye ekonomisini dışarıya kapatarak devlet eliyle bir sanayileşme çabası içerisine girmiştir. Bu devletçi kalkınma politikasından dolayı ABD ile kurulan ticari ilişkilerde de ciddi anlamda iç kalkınma konusuna öncelik verilmiştir.

ABD savaşın sonunda Türkiye'yi desteklememiştir. Nitekim Potsdam Konferansı sırasında SSCB'nin Türkiye'den toprak istemesi konusunu ise doğal karşılayarak herhangi bir tepki göstermemiştir. Sadece boğazlarla ilgili bir durum söz konusu olursa bunun kendisini ve tüm dünyayı ilgilendirdiğini söyleyerek, yapılacak yeni düzenlemede söz sahibi olması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁰ Aslında ABD'nin Türkiye'nin toprak bütünlüğü konusunda doğrudan bir tepkide bulunmaması, Sovyetler Birliği'ni karşısına almak istememesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü ABD kuracağı yeni düzende Sovyetler Birliği'nin de ticari ve siyasi olarak üyesi olmasını arzulamaktadır. Potsdam sonrasında Sovyetler ile ABD arasındaki fikir farklılıkları giderek derinleşmeye başlayınca, ABD harekete geçerek Türkiye'yi ekonomik ve siyasi olarak kendi yanına çekme gayreti içerisine girecektir.

⁶⁰ Foreign Relation of United States (FRUS) 1945. Volume II, Washington: United States Government Printing Office, 1960, s. 304.

İngiltere'nin II. Dünya Savaşı'ndan oldukça yorgun bir şekilde çıkması ve ekonomik gücünün zayıflaması üzerine Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı yardımlar konusunda zorlanmaya başlamıştır. Bunun üzerine 1947 yılında İngiltere ABD'den bu iki ülkeye yardım konusunu devralmasını istemiştir.⁶¹ Yaklaşık üç hafta sonra ABD Başkanı Harry Truman Kongre'de "Truman Doktrini" olarak adlandırılacak konuşmayı yapmıştır. Konuşmasında Yunanistan'da yaşanan iç savaşın Batı'ya zarar vereceğinden bahsettikten sonra, Türkiye'nin ABD için taşıdığı hayati önemden konu açan Truman, Türkiye'nin geleceğinin Yunanistan konusu kadar hassas olduğunu söylemiş ve kongreden iki ülke için yardımda bulunulmasının yanı sıra işlerin daha hızlı ilerleyebilmesi adına yetki konusunda da bazı isteklerde bulunmuştur. Truman'ın bu istekleri Senato ve Kongre'den geçerek yasalaşmıştır. Böylelikle Truman Doktrini ile soğuk savaş resmen başlamıştır. Soğuk savaşın ilk resmî belgesiyle beraber aslında ABD, bir yandan da kuracağı yeni düzende yer almayacağını anladığı Sovyet Rusya'yı karşısına aldığını resmi olarak ilan etmektedir.

Truman Doktrini ile Türkiye (100 milyon \$) ve Yunanistan'a (300 milyon \$) değerinde olmak üzere sadece iki ülkeye yardım yapılmıştır. Gerçekten de altı yıllık savaş sonrasında Avrupa'nın durumu iktisaden oldukça berbat durumdadır. Nitekim altı yıl süren savaş bütün ülkelerin ekonomik kaynaklarını tüketmiştir. Tüm bu gelişmeleri yakında takip eden Sovyetler Birliği'nin komünizm propagandası yapması üzerine ABD, Batı Avrupa ve içinde Türkiye'nin de yer aldığı 16 ülkeye yardımda bulunmuştur.

Toplamda yapılan 15 milyar dolar yardımın bütçe açığı ve ithalat için kullanılmasından dolayı yeterli olmadığı görülmüştür. Bundan dolayı Truman Doktrini'nden hemen bir sonraki yıl ise Avrupa'nın savaştan etkilenen ekonomisi için 1947'de önerilen Marshall Planı 1948-1951 yılları arasında uygulamaya konulmuştur. Marshall Planı aslında Truman Doktrini'nin 3 seneye yayılan bir devamı niteliğindedir.

Türkiye-ABD arasındaki Truman Doktrini ile şekillenen ekonomik ilişkiler, sonrasında Marshall Planı ile devam etmiş ve ardından iki ülke arasındaki çok boyutlu ilişkiler NATO çerçevesinde şekillenmiştir. Bu tarihten itibaren yaşanan süreçte doktrinle beraber kurulan ortaklık günümüzde de devam etmektedir. Yaşanan ilişkilerde her ne kadar pürüzler meydana gelse de ikili ilişkiler çıkarlar doğrultusunda kurulan, ekonomik büyüme ve gelişme ya da başka hedefleri gerçekleştirmek gayesiyle kurulan "stratejik ortaklık" düzeyinde devam etmektedir.

⁶¹ Haydar Çakmak, *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, Ankara, Platin Yayınları, 2008, s. 384.

1963 sonrasında ise 2000’li yıllara kadar Türkiye, AB’nin mali yardımlarından yararlanmasına rağmen bu oran İspanya ve Yunanistan’a göre neredeyse %1,5 oranındadır. Dolayısıyla geçmişten bugüne kadar AB’nin Türkiye’ye verdiği mali yardımlar oldukça düşük seviyededir. Bu yardımlar diğer ülkelere oranla aynı seviyede olsa şu an Türkiye belki de çok daha farklı bir ekonomiye ve güce sahip olabilecekti. Son 10 yıl içerisinde ise ABD ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi neredeyse iki kat artmıştır. Ayrıca şu anda ülkemizde faaliyet gösteren 1.874 adet ABD sermayesine sahip şirket bulunmaktadır.⁶²

1.4. Soğuk Savaşın Sonu ve Türkiye-ABD İlişkilerinde Sistemsel Faktörler

Türk-Amerikan ilişkilerinde ve dünya üzerinde kurulan diğer çoğu uluslararası ilişkide kabul edilmesi gereken gerçek, ilişkileri belirleme konusunda en etkili faktörün dünya sistemi olduğu gerçeğidir. İlişkileri etkileyen sistemsel faktörleri daha iyi anlayabilmek adına, tüm sistemleri karşılaştırarak incelemek gerekmektedir. Türkiye-ABD ilişkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından dünya savaşları öncesinden günümüze kadar yaşanan süreçte kronolojik olarak çok kutuplu sistem, çok kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme geçiş dönemi, tek kutuplu sistem ve sonrasında yine çok kutuplu sistem dönemleri ikili ilişkiler çerçevesinde incelenecektir.

Çok kutuplu sistemde herhangi bir devletin üstünlüğü söz konusu olmamakla beraber, devletlerden herhangi birisinin dünyada egemenlik kurmaya çalışması durumunda diğer devletlerin müdahalesi ile denge sağlanmaktadır.⁶³ Çok kutuplu sistemden ikiden fazla başat güç bulunmaktadır. Çok kutuplu sistem kendi içerisinde dengeli ve dengesiz olarak ikiye ayrılmaktadır. Dengeli çok kutuplu sistemde, bir denge kurulmuşken ve uluslararası sistem düzeyinde güçleri birbirine yakın olan başat devletler birbirlerine üstünlük kuramazlarken, dengesiz çok kutuplu sistemde ise tersi bir durum söz konusudur. Dengenin olmadığı bir yerde başat devletler güvenliği açısından kendi hegemonyasını kurarak sistemi ele geçirmeye çalışırlar ki, bu da savaşı kaçınılmaz hale getirmektedir.⁶⁴ Yaşanan mücadeleyle güçlü devletlerin sayıları artabilir ve kendilerine güvenlik tehdidi olarak gördükleri diğer güçlerle aralarında mücadeleler görülebilmektedir. 19. yüzyıl Avrupa’sı çok kutuplu sistemin neredeyse tüm özelliklerini taşıması dolayısıyla çoğu uzman tarafından bu sisteme örnek olarak gösterilebilmektedir. Çok kutuplu sistemin en büyük riski ise birbirine yakın güçteki aktör veya

⁶² TC. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye - Amerika Birleşik Devletleri Siyasi ve Ekonomik İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-amerika-birlesik-devletleri-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (03.03.2021).

⁶³ Aydın Aydın ve Emir Bakıncak, “Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 2016, s. 99.

⁶⁴ John Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, Norton Publishing, 2001, s. 44.

devlet sayısının fazla olduğundan, uluslararası arenada herhangi bir devletin yaptığı hamle veya hareketin kime karşı yapıldığının önceden kestirilememesidir. Dolayısıyla bu sistem devletler için bir güvenlik açığı barındırmasının yanı sıra, devletleri sürekli olarak şüpheli davranmaya ve belki de kendiyle alakalı olmayan hareketlere bile gereksiz tepki göstermesi gibi sonuçlara neden olmaktadır.

Çok kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme geçiş dönemine verilebilecek en güzel örnek 1945-1991 yılları arası yaşanan Soğuk Savaş dönemidir. Bu dönem bir geçiş dönemi olduğundan dolayı aslında iki kutuplu bir sistem dünya üzerinde hakimdir.⁶⁵ İki dünya savaşı atlatmış ve milyonlarca insanın ölümü ve atom bombalarıyla sarsılmış dünyada, üçüncü bir savaşın çıkmamasının nedeni ABD ve SSCB'nin her ikisinin de büyük konvansiyonel ve nükleer silahlara sahip olmalarıdır. Güvenlik ikilemi nedeniyle bu dönemde de silahlanma artarak devam etmiştir.

Açıkçası bu dönemdeki Soğuk Savaşın büyük çapta bir sıcak bir savaşa dönüşmeden son bulmasındaki asıl önemli etken, iki kutuplu düzenden daha ziyade kurulan nükleer güç dengesidir. Soğuk Savaş döneminde SSCB ve ABD arasında ideolojik, askeri, siyasi ve ekonomik çatışmalar söz konusudur. 1949 yılında Sovyetler Birliği'nin ilk nükleer silahını üretmesiyle birlikte Batı bloğunun kurduğu NATO'ya karşılık, Doğu bloğu ise Varşova Pakti'ni kurmuştur.⁶⁶ Soğuk Savaş döneminde her iki kutup da dünya üzerindeki diğer devletleri kendi etki hegemonyası altına almaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bu dönemde jeopolitik ve stratejik konumu açısından önem arz eden Türkiye, her iki kutup için de istenilen bir üye haline gelmiştir. Nitekim Türkiye'nin bu ortamda Batı'yı tercih etmesi ABD ile müttefiklik konumuna gelecek ilerleyecek ilişkilerinin şekillenmesinde oldukça önemli bir zemin oluşturmuştur. Kore Savaşı'na asker göndererek ABD ile aynı safta yer alan Türkiye, NATO üyeliğiyle soğuk savaş dönemindeki konumunu tescillemiştir. Böylece NATO'nun kolektif savunma sistemiyle uzun yıllar boyunca kendisini koruma altına alan Türkiye Cumhuriyeti, 11 Eylül sonrasında ilk defa kullanılan kolektif savunmayı düzenleyen beşinci maddesi gereğince diğer NATO ülkeleriyle beraber terörizme karşı hareket edecektir.

1991 yılında iki süper güçten biri olan Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber, ABD uluslararası sistemde tek süper güç olarak kalmıştır. Tek kutuplu sistemin başat güç ve kendi hegemonyası altındaki devletlerden oluşması dolayısıyla istikrarlı bir yapı oluşmuş olsa da bu

⁶⁵ Aydın ve Bakıncak, a.g.m., s. 100.

⁶⁶ Ersin Embel, "Varşova Pakti", Güvenlik Yazıları Serisi, No.9, Eylül 2019, s. 3.

https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/10/VarsovaPakti_ErsinEmbel_v.2.pdf (02.03.2021).

yapının pek de uzun sürmeyeceği gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Her ne kadar ABD'nin zamanında vermiş olduğu desteklerle de olsa, ABD'ye ihtiyacı azalan sistemdeki diğer devletlerin güçlenmesi ve uluslararası politikada bağımsız hareket edebilme istekleri dolayısıyla sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Her ne kadar Soğuk Savaş dönemi sona erse de tek kutuplu dünyanın birçok bölgesinde istikrarsızlıklar ve çatışmalar yaşanmaktadır. Bu durumu fark eden ABD'nin Türkiye'ye olan ihtiyacı ise giderek artmaktadır. Buna rağmen özellikle son dönem Türkiye-ABD ilişkiler incelendiğinde Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtı ile başlayan özellikle güvenlik ile ilgili meselelerde özgür iradesiyle hareket etmesi ve bunu benzer olaylarla tekrarlaması ikili ilişkilerin geldiği noktanın analiz edilmesi açısından oldukça önemlidir.

Uluslararası sistemin yapılanma süreci günümüzde halen devam etmektedir. Tek kutuplu sistemin istikrarsız ortamından çok kutuplu bir sisteme doğru evrilen düzende, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların yetersiz kalmaları, önemli doğal kaynakların bir güvenlik sorununa dönüşmesi, büyük devletlerin enerji kaynaklarına sahip olma istekleri, demokrasi ve terörizmle mücadele gibi kavramların suiistimal edilerek bölgelerde etnik ve kültürel çatışmalara zemin hazırlaması tüm bunların sonucu olarak zengin ülkelerin daha da zenginleşirken, fakir ülkelerin daha da fakirleşmesinden dolayı dünya üzerinde görece yeni devletler bir denge arayışı içindedirler. ABD'nin süper güç olduğu tek kutuplu sistemde Rusya'nın yeniden güçlenmeye başlaması ve dünya politikası üzerinde aktif şekilde söz sahibi olmasının yanı sıra, Çin'in yeni bir potansiyel süper güç olarak ortaya çıkması yeni ittifak arayışlarının da körüklenmesine neden olmaktadır.

İki kutuplu sistem sonrası dönemde tek kutuplu sistemin kendisine dayattığı düzenin başarısız olmasıyla beraber uluslararası sistemin yapılanma süreci devam etmektedir. Bu yeni düzenin en önemli özelliklerinden bir tanesi ABD'nin stratejik ekseninin yön değiştirmesidir. Daha önce Orta Doğu ile ilgilenen ABD bu bölgedeki istikrarsızlığı gördükten sonra, yeni düzende yönünü Rusya ve Çin'in etkin olduğu Doğu Asya, Güney Asya, Güneydoğu Asya ve Okyanusya'yı da içerisine alan Asya-Pasifik bölgesine çevirmiştir.⁶⁷ Fakat Çin ve Rusya gibi bölgede daha önce çalışmalara başlayan büyük güçler ve bölgede yer alan yerel güçler ABD'ye engel olmaya çalışmaktadır. İki kutuplu sistem sonrasında her ne kadar ABD'nin Türkiye'ye eskisi kadar ihtiyacı olmadığı değerlendirilmeleri yapılırsa da 11 Eylül sonrası dönemde ABD terörizme savaş açarken başta üsler olmak üzere Türkiye'nin tüm imkânlarından faydalanmıştır. Türkiye ise ABD'nin Irak işgalinde daha sonra söz sahibi olabilmek ve Türkmenlerin

⁶⁷ Serkan Dere ve Sadık Öncü, "Stratejik Kalıcılık: Asya-Pasifik Ekseninde ABD'nin Menbiç Politikası", *Econder Uluslararası Akademik Dergi*, Cilt 2, Sayı 2, 2018, s. 351.

güvenliğini sağlayabilmek adına ABD ile beraber hareket etmiştir. Ayrıca Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünün kendi güvenliği açısından önemli olduğunu vurgulayarak ve bölgedeki politikalarını bu yönde şekillendirmiştir.

1.5. Ak Parti Hükümetleri Döneminde Türkiye-ABD İlişkilerinin Genel

Seyri

2000 sonrası dönemde Türkiye’de büyük bir desteği arkasına alan AK Parti hükümeti döneminde ise ilişkiler her zaman olduğu gibi inişli-çıkışlı devam etmiştir. Dış politikada “komşularla sıfır sorun” ve “çok boyutlu dış politika” gibi stratejiler güvenlik siyasetini arka planda tutmuştur.

2003 Mart tezkeresinde Amerikalılar tarafından yaşanan hayal kırıklığının intikamının, Süleymaniye’de alınmaya çalışılması⁶⁸ Türkiye tarafından nefretle kınanmıştır. Her ne kadar bu tarihten sonra ABD’nin Türkiye’ye daha fazla ihtiyacı olsa da bu şekilde bir tutuma girmesi iki müttefik devlet için ilişkilerin seyri açısından olumsuz bir gelişmedir.

2006’da Halid Meşal’in Türkiye ziyareti, Ekim 2009’da Davos Zirvesi’nde İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres’in yüzüne karşı Erdoğan’ın tüm dünyanın gözü önünde İsrail’i katil ilan etmesi ve tepki olarak Davos’u terk etmesi, 2010 yılında uluslararası sularda silahsız bir şekilde ilerleyen Mavi Marmara yardım gemisine yapılan baskın ilişkileri olumsuz etkilemiştir. ABD’nin teröre karşı savaş bağlamında İsrail’in terör faaliyetlerine göz yumması bölge insanı tarafından şiddetle Anti-Amerikan düşüncesinin artmasına sebep olmuştur.

2007 sonrasında yaşanan küresel krizle Amerika’nın hegemonyası sarsılmaya başlamıştır. Fakat buna rağmen dünyanın süper gücü konumunu korumaktadır. Bu tarihten sonra Türkiye zaman zaman Rusya’ya yakınlaşacaktır. 2009 yılında Obama’nın ziyareti ve TBMM’de yaptığı konuşma ilişkilerde model ortaklık tanımı⁶⁹ ve Arap Baharı’na karşı Türkiye’nin tutumu Türk-Amerikan ilişkilerinde olumlu bir rol oynarken özellikle 2013 sonrasında Gezi Parkı olaylarında Amerika’nın tutumu, Mısır’da demokratik yollarla başa gelen Muhammed Mursi’nin devrilmesine ABD’nin sessiz kalması, Suriye konusunda Türkiye gibi Esad’a karşı bir politika izlememesi ve Türkiye’yi bu konuda yalnız bırakması, IŞİD ile mücadelede Türkiye’nin tüm itirazlarına rağmen ABD’nin YPG ile beraber yola devam

⁶⁸ T24, “Çuval olayı’nın perde arkası WikiLeaks’te”, <https://t24.com.tr/haber/cuval-olayinin-perde-arkasi-wikileaks-te>, 136878 (03.02.2021).

⁶⁹ Nuh Yılmaz, “Erdoğan ile Obama’nın “model ortaklık’ Zirvesi”, SETA, <https://www.seta.org/erdogan-ile-obamanin-model-ortaklik-zirvesi/> (02.02.2021).

etmesi⁷⁰, 15 Temmuz 2016 darbe girişiminde ABD'nin parmağı olduğu şüphesi, FETÖ Elebaşı Fethullah Gülen'in iadesi gibi konularda ise ilişkiler olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.

Özellikle güncel dönem Türkiye-ABD ilişkilerini de incelediğimizde, Türkiye'nin artık ABD'ye güvenmediğini söyleyebiliriz. Türkiye bu dönemde ABD'nin politikalarına karşılık Rusya ile yakınlaşmalar göstermektedir. Son dönemde patriot sisteminin satışına onay vermeyen ABD'ye karşılık, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 anti-balistik füze savunma sistemlerini satın almıştır.⁷¹ Türkiye'nin Rusya'dan aldığı S-400 sisteminin F-35'lerin uçuş güvenliğini tehlikeye atacağını söyleyen ABD, Türkiye'nin S-400 sisteminden vazgeçmemesi halinde kendisinden satın aldığı 4 adet F-35'i teslim etmemekle tehdit etmiştir. Bunun üzerine Türk hükümeti, Rusya'nın geliştirdiği Su-35 ve Su-57 uçaklarını satın almak amacıyla incelemiştir. Konuyla ilgili Cumhurbaşkanı Erdoğan, "Biz bu konuda nasıl S-400'de kararımızı verip alımlarımız yaptıysak aynı şekilde F-35 sorunu çözülmezse bu noktada da gereken adımları atarız." mesajı vermiştir. Türkiye'nin Rusya'dan böyle bir savaş uçağı alması durumunda sadece ABD ile değil tüm NATO ile ilişkilerinde yeni bir gerilimin çıkması kaçınılmaz olacaktır. Şu anda Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşması ise başta ABD olmak üzere birçok müttefik ülkede endişeyle takip edilmektedir.⁷²

Bundan sonraki süreçte etnik bölgesel çatışmalar devam ederken, ABD hiç beklenmedik bir 11 Eylül'e maruz kalarak terörizme karşı savaş açmıştır. 2003 yılında Irak'a Türkiye üzerinden girmeyi düşünen ABD, beklenmedik bir şekilde TBMM'de tezkerenin birinci kez reddedilmesinin ardından ABD büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Ayrıca ABD'nin Kuzey'deki Kürtleri desteklemesi ise Türkiye-ABD ilişkilerinde soğumaya neden olmuştur. 4 Temmuz 2003'te Süleymaniye'deki baskın ve çuval hadisesi ise ilişkilerin daha karmaşık bir hal almasına neden olmuştur.

2004 yılında Erdoğan'ın ABD ziyareti ilişkilerde olumlu bir ilerleme kaydederken, aynı şekilde 2004 yılında G-8 Zirvesi'nde Türkiye'nin demokratik ortak olarak adlandırılması, yine aynı sene Bush'un Türkiye ziyareti ve 2005 yılında ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın

⁷⁰ DHA, "Bakan Akar: ABD, YPG yerine Türkiye ile iş birliği yapmalıdır", <https://www.dha.com.tr/politika/bakan-akar-abd-ypg-yerine-turkiye-ile-is-birligi-yapmalidir/haber-1816656> (19.03.2021).

⁷¹ DW, "S-400'lerin Türkiye'ye kazandırdığı ve kaybettirdikleri", <https://www.dw.com/tr/s-400lerin-t%C3%BCrkiyeye-kazand%C4%B1rd%C4%B1%C4%9F%C4%B1-ve-kaybettirdikleri/a-55948140> (02.02.2021).

⁷² Star, "Başkan Erdoğan'dan 'Rus savaş uçağı alımı olacak mı?' sorusuna yanıt", <http://www.star.com.tr/guncel/baskan-erdogandan-rus-savas-ucagi-alacak-miyiz-sorusuna-yanit-haber-1491633/> (03.02.2021).

göreve geldiği ilk bölge turu kapsamında Türkiye’yi ziyaret etmesiyle⁷³ ilişkiler daha iyi bir hal almıştır.

2010 yılında açık sularda Mavi Marmara gemisine yapılan baskında İsrail’in 9 kişiyi katletmesine ABD’nin sessiz kalması ise ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu tarihten sonra, Tahran Antlaşması, Ermeni sorunu, Kıbrıs sorunu, NATO füze kalkanı sorunu gibi birçok konuda ABD ile ilişkiler inişli çıkışlı devam etmiştir. İlişkilerin ilk kurulduğu Osmanlı Devleti döneminden beridir ABD ile ilişkiler tek yönlü gelişme göstermemiştir. Bazen kopma noktasına gelen ilişkiler bazen yerini hiç olmadığı kadar olumlu gelişmelere bırakmıştır. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti sonrasında tüm bu gelişmelerin ortak özelliği her iki devletin de güvenlik konusunda kendilerinden taviz vermemeye ciddi anlamda özen göstermeleri olmuştur.

⁷³ NTV, “Condoleezza Rice Türkiye’ye geldi”, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/308288.asp> (05.02.2021)

İKİNCİ BÖLÜM

2003-2013 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNE GÜVENLİĞİN ETKİSİ

2.1 George W. Bush Dönemi Amerikan Dış Politikasına Genel Bakış

George W. Bush, ABD'nin 43. Başkanı olarak 20 Ocak 2001-20 Ocak 2009 tarihleri arasında tam sekiz sene boyunca görev yapmıştır. Göreve geldiği sene 11 Eylül saldırılarının meydana gelmesi tüm dünya için 21. yüzyılın uluslararası arenadaki ilk en önemli gelişmesi olmuştur. Bush döneminde izlenen politikalarda şüphesiz neo-conlar (yeni muhafazakârlar) etkili olmuşlardır.⁷⁴

Yeni muhafazakârlık görüşünün düşünsel temelleri 1930'larda Nazilerin Almanya'sından kaçarak Amerika'ya göç eden Leo Strauss tarafından atılmıştır.⁷⁵ Asıl temsilcisinin Irvin Kristol olduğunu söyleyebileceğimiz yeni muhafazakârlık, aslında ilk dönemlerinde siyasal liberalizme eleştirel bir yaklaşımda bulunmuştur.⁷⁶ Amerikan dış politikası özellikle Soğuk Savaş döneminde yeni muhafazakârların eleştiri oklarına çokça maruz kalmıştır. Yeni muhafazakârlara göre siyasi liberalizm özellikle din ve aile kavramlarına ciddi anlamda zararlar vermektedir. Özellikle bireysellik ve din kavramının devlet ve bazı durumlarda kurumların gücünü sınırlandırdığı görüşleri yeni muhafazakârların tepkisine neden olmaktadır.

Neo-Con'lar dış siyaset ve güvenlik meselelerinde oldukça katı bir tutum sergilemenin gerekliliği konusunu şiddetle savunmuşlardır.⁷⁷ SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Doğu Blok'una karşı yürürlüğe koyduğu çevreleme politikasına ve silahsızlanma konusundaki çalışmaları sert şekilde eleştirmişlerdir.⁷⁸ Neo-Con'lara göre ABD, Doğu Bloğunda yer alan ülkelere çok daha fazla sert davranarak, daha fazla silahlanmalı ve güvenliğe daha fazla bütçe ayırmalıdır. Aksi takdirde tam tersi izlenen bu politikalar ABD'ye zarar vermektedir ve ABD'nin güçten düşmesine yol açmaktadır. Diğer ülkelerdeki muhafazakâr liderler de böyle düşünseler bile, ABD'yi onlardan ayıran fark ABD'nin gerçekten

⁷⁴ Petar Kurecic, "The Key Aspects of Neoconservative Influence on the U.S. Foreign and Defense Policy during the first G.W. Bush Administration", *Romanian Journal of Society and Politics*, Vol 11, 2011, s. 93-94.

⁷⁵ Zane Larwood, *The Neoconservative Theory of International Politics*, American University in Cairo, Master's thesis, AUC Knowledge Fountain, 2018, s. 47-48.

⁷⁶ İlhan Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Cilt: 3 (2001-2012)*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2013, s.251.

⁷⁷ Stephen McGlinchey, "Neoconservatism and American Foreign Policy", E-International Relations, 1 June 2009, s. 1-2., <https://www.e-ir.info/pdf/1394> (11.02.2021)

⁷⁸ Julien, a.g.e., s.65.

güçlü olmasıdır. Bu nedenle ABD muhafazakârlarının aldığı kararlar çok daha etkili ve yıkım gücü yüksektir.

Siyasal ve toplumsal alanda sıkı bir muhafazakârlık sergilemelerine rağmen, yeni muhafazakârlar aslında ekonomik liberalizme inanarak savunuculuğunu yapmaktadırlar.⁷⁹ Buna göre “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ilkesi gereğince ekonomik faaliyetlerin tamamının piyasa güçlerine bırakılması savunulmaktadır. Böylece kaynaklar en etkin şekilde dağıtılacak ve kullanılacaktır. Bir diğer adı serbest piyasa ekonomisi olan bu anlayışa göre, ekonomik faaliyetlerin tam rekabet şartları kapsamında serbest bir şekilde yapılabilmesi, ayrıca fiyatların ise devlet tarafından değil de piyasa tarafından kendiliğinden belirlenerek bir denge fiyatı oluşacağını savunulur.⁸⁰

Cumhuriyetçi Parti’nin taban kesiminin neredeyse tamamı kendilerini ‘conservative’ yani muhafazakâr olarak tanımlasa da bu kesimin içerisinde dışarda verilen savaşları gereksiz gören savaş karşıtlarının olduğu gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Buna karşılık bir diğer kesim ise ABD’yi özellikle Orta Doğu’ya olmak üzere müdahaleci bir politika izlemesi için çaba göstermektedir. Aslında conservative kelimesi bizim kendi ana dilimizde kullandığımız ‘konserve’ kelimesiyle aynı kökenden gelmektedir. Siyasi alanda ise bu terim daha çok geleneksel kurum ve yaklaşımları korumak isteyen, değişime soğuk bakan siyasi toplulukları ifade etmektedir.⁸¹

Özellikle 70’li yıllardan sonra Cumhuriyetçi Parti’de söz sahibi olmaya başlayan bu grup Ronald Wilson Reagan’ın başkan olduğu 1981-1989 arası dönemde etkisini daha da fazla arttırmıştır. Bu grup, Amerika’nın İsrail ile olan ilişkilerinin üst düzeyde tutulmasını savunmuştur.⁸² Onlara göre İsrail en fazla güvenilebilecek devlettir ve bağların bu devletle çok güçlü olması gerekmektedir.

Soğuk Savaş dönemiyle birlikte Sovyet tehdidinin de ortadan kalkmasıyla, gündem artık Neo-Con’lar için İsrail Devleti’nin güvenliği ve İslamcıl hareketler olmuştur.⁸³ Neo-Con’lara göre Soğuk Savaş’ın mutlak kazananı olarak ABD’nin gücünü tüm dünyaya göstererek üstünlüğünü kurması gerekmektedir. Onlara göre İsrail’in kazanması ABD’nin kazanması, tam

⁷⁹ Wendy Brown, “American Nightmare Neoliberalism, Neoconservatism, and De-Democratization”, *Political Theory*, Vol 34, No 6, 2006, s. 196.

⁸⁰ Şennur Sezgin, “Piyasa Ekonomisinin Şartları ve Özelleştirme”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2 2010, s. 161.

⁸¹ Helmut Dubiel, *Yeni Muhafazakârlık Nedir?*, Erol Özbek (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 9-14.

⁸² Rouhollah Shahabi, Alireza Mashoor, “Ideological Relationship between Neo-Conservative Government of George W. Bush and Israeli Government”, *Journal of Politics and Law*, Vol. 10, No. 1, 2017, s. 50-51.

⁸³ Alptekin Dursunoğlu, “ABD ve Yeni Muhafazakârlar”, YDH 18.03.2006. https://www.ydh.com.tr/HD9_abd-ve-yeni-muhafazakarlar.html (15.02.2021).

tersi şekilde kaybetmesi ise ABD'nin kaybetmesi demektir. Dolayısıyla İsrail'e karşı bir güvenlik tehdidi olarak algılanan Irak, İran ve Sudan'a karşı savaş başlatılmalıdır. Buna göre hem Soğuk Savaş döneminde komünist hareketlere karşı, hem de Soğuk Savaş sonraki dönemdeki radikal İslamcı hareketlere karşı İsrail, Ortadoğu ABD'nin en güçlü stratejik ortağı olarak görülmektedir.

2001 yılında George Walker Bush'un Amerikan Başkanı olması ve ardından patlak veren 11 Eylül, Neo-Con'ların yeniden güçlenmesine zemin hazırlamıştır.⁸⁴ Dolayısıyla 2000'li yıllar, ABD'nin 41. Başkanı olan Cumhuriyetçi George Helbert Walker Bush'un oğlu olan, yine Cumhuriyetçi 43. Başkan George Walker Bush'un maalesef bütün dünyada sorunlar ortaya çıkaran iki dönemlik iktidarıyla geçmiştir.

20 Ocak 2001'de göreve başlayan George Bush'un ilk aylarında ne dünyada ne de kendi ülkesinde çok önemli ve dikkate değer bir olayla karşılaşılmasına rağmen Bush'un iktidara geldiği aynı yıl içerisinde Usame Bin Ladin'in lideri olduğu El-Kaide örgütünün 11 Eylül 2001'de New York'ta bulunan ve 'ikiz kuleler' olarak adlandırılan Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Washington'da bulunan Savunma Bakanlığı'na saldırmasıyla dünyada belki de önemli bir milat olabilecek bir olayla karşılaşmıştır.⁸⁵ Bu saldırı artık, 11 Eylül'den önce veya 11 Eylül'den sonra diye bahsedilecek kadar önemli ve bir o kadar da dünya politikasını derinden etkileyen bir gelişmedir.

11 Eylül sonrasında ABD, iç ve dış politikada yeni bir döneme girmiştir. Erken gerçekleşmiş bir 11 Eylül⁸⁶ olan Pearl Harbor'dan beridir, Amerika ilk kez kendi topraklarında hatta kendi uçakları tarafından vurulmuş ve üstelik bu da yetmezmiş gibi Amerikan halkı bunu televizyonlarda canlı olarak izlemişlerdir. Amerikan halkının bu olayın travmatik etkisinden tam anlamıyla kurtulduğunu söylemek, olayın üzerinden neredeyse yirmi yıl geçmesine rağmen mümkün değildir. Ayrıca dünyanın farklı yerlerinde bu olayın sevinç gösterileriyle karşılanması, ABD'ye duyulan tepkinin niteliğini göstermiştir.⁸⁷ Saldırıdan sonra ABD, dış politikanın merkezine 'terörizme karşı küresel savaş' kavramını oturtmuştur. Birinci aşamada, Afganistan işgal edilerek Taliban yönetimi devrilmiş ve ikinci aşamada ise Irak işgal

⁸⁴ Onur Gürel, "Neo-con Yaklaşımın George W. Bush Dönemindeki Etkisi ve Donald J. Trump Dönemi Olası Beklentiler", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 2018, s. 146.

⁸⁵ Şeyda Güdek, "1 Eylül Örtüsünde ABD'nin Zora Dayalı Ortadoğu Politikası: Afganistan ve Irak Örnekleri", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 4, 2017, s. 145.

⁸⁶ <http://ziyaversencan.blogspot.com.tr/2011/12/pearl-harbor-baskn-11-eylul-saldrs-ve.html> (14.03.2021).

⁸⁷ BBC News, "11 Eylül saldırıları: 2001'de neler yaşandı, 19 yılda neler değişti?", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49653233> (13.02.2021).

edilmiştir.⁸⁸ Ayrıca bu saldırılar, uluslararası politikada bir değişim dönemini başlatmıştır. Nitekim ayrılıkçı hareketler, devlet içi şiddet, terörizm ve toplumsal huzursuzluğu sahip pek çok ülke Bush dönemi ABD'nin temel dış politika unsuru olan teröre karşı savaş söylemini kendi perspektifi çerçevesinde içini doldurarak dönüştürmüştür. Son olarak söz konusu saldırılar sonrasında yeni muhafazakâr siyaset Bill Clinton devri sonrasında ABD dış politikasında tekrardan yürürlüğe geçmesini sağlamıştır.⁸⁹

Yeni muhafazakârlara göre, Amerika'nın hegemonyasını kurabilmesi için dünya üzerinde aktif bir dış politika ve müdahalecilik politikaları uygulaması kaçınılmazdır. ABD'nin dünyayı tek taraflı olarak yönetmesi ve dönüştürmesi için gerekirse zor kullanmasını savunmaktadırlar.⁹⁰ Bundan dolayıdır ki dış politika da gerektiği zamanlarda güç kullanmaktan kaçınılmamıştır. BM ve NATO gibi çok taraflı oluşumlara karşı şüphecilik ve tek taraflılık prensibinin elden bırakılmaması gerektiği ileri sürülmüştür. Ayrıca Amerikan değerlerinin dünya çapında yayılabilmesi için de Orta Doğu ve İslam dünyasının dönüştürülmesi gereken yerler olarak belirtilmiştir.⁹¹ 11 Eylül'den sonra Neo-Con siyaset, sekiz yıllık süren Clinton başkanlığındaki Demokratlar döneminden sonra kendi dış politikasını uygulamaya fırsat bulmuştur ve bunu da –en azından kendi açısından- iyi değerlendirmiştir. Bu dönemde ABD dış politikası tek taraflı, güvenlik ve jeopolitiğe önem veren, Avrupalı müttefiklerini küçümseyen, terörizme karşı savaşta yanında yer almayan herkesi düşmanı ilan eden sert bir yöneline girmiştir.

2.1.1. Bush Döneminde Terörle Mücadele ve Türkiye-ABD İlişkileri

Soğuk Savaşın bitmesinden sonra Türkiye-ABD ilişkileri 1990'lar boyunca genellikle iyi bir şekilde devam etmiştir. Hatta 1999'da Bill Clinton Türkiye ziyareti sırasında TBMM'de yaptığı konuşmada “Soğuk Savaş sonrasında, ortaklığımızın çok daha farkına vardık”⁹² demiştir. 15 Şubat 1999'da Öcalan'ın Kenya'da ABD'nin istihbarat ve lojistik desteğiyle yakalanması⁹³ ise yine Türkiye'deki ABD imajını olumlu yönde etkilemiştir. Öcalan'ın yakalanması konusunda desteğini esirgemeyen ABD, aynı şekilde kendinin başlatmış olduğu

⁸⁸ Meliha Benli Altunışık, “Ortadoğu ve ABD: Yeni bir Döneme Girilirken”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 1, Sayı 1, 2009, 76.

⁸⁹ Uzgel, a.g.m., s. 250.

⁹⁰ Ömer Kurtbağ, “Dış Politikaya Yansımalarıyla Amerikan Sağının Yükselişi ve Düşüşü: Çay Partisi Öncülüğünde Bir Yeniden Diriliş Mi?”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 7, Sayı 26, 2011, s. 15.

⁹¹ Alan Johnson, “The Neoconservative Persuasion and Foreign Policy: An Interview with Joshua Muravchik”, *Demokratiya*, Vol 11, No 1, 2007, s. 270-271.

⁹² Willian J. Clinton, “Remarks to the Turkish Grand National Assembly in Ankara”, 15 November 1999, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-turkish-grand-national-assembly-ankara> (15.02.2021)

⁹³ New York Times, “U.S. Helped Turkey Find and Capture Kurd Rebel”, <https://www.nytimes.com/1999/02/20/world/us-helped-turkey-find-and-capture-kurd-rebel.html> (15.02.2021).

teröre karşı küresel mücadelede, Türkiye gibi bir devleti yanında görmek istemiştir. Çünkü 11 Eylül sonrası dünya üzerinde izlediği politikalar ve girdiği savaşlardan dolayı ABD, Türkiye’de bulunan üslere aşırı derecede ihtiyaç duymuştur. Bu dönemde ABD için hayati önem taşıyan ABD ve NATO’ya ait bu askeri üslerin kullanımı konusunda Türkiye zorluk çıkarmamış ve ilk tezkerenin meclisten geçmemesi ve buna bağlı olarak tamamen diplomatik ve askeri anlamda ahlak dışı bir hareket olan Süleymaniye’de gerçekleşen ıval hadisesi haricinde ikili ilişkilerde ciddi bir gerilim olmamıştır.

Terör, terörizm, terörle mücadele gibi kavramlar güvenlik ile doğrudan ilişkili kavramlardır. Bundan dolayı ABD Başkanlarının terörle mücadele politikaları, ABD’nin ulusal ve uluslararası güvenlik politikaları çerçevesinde analiz edilecektir. 1990 sonrasında ABD’nin süper güç olmasının ardından, kolektif bir güvenlik anlayışı Amerikan dış politikasına yerleşmiştir. Fakat 11 Eylül saldırısı sonrasında geleneksel çevreleme ve caydırıcılık tabanlı politikalar zorunlu olarak terk edilmiş ve yerini tek taraflı ve otoriter müdahalecilik almıştır.⁹⁴ Ayrıca bir önceki dönem ABD Başkanı olarak görev yapan Bill Clinton’un döneminde dış politikada uygulanan çok taraflı iş birlikleri ve globalleşme gibi liberal zeminli politikalar da terk edilmiştir.

Terkedilen politikalara muadil olarak ise yeni muhafazakârların düşünce yapısına uygun şekilde önleyicilik politikasıyla ilgili adımlar atılmıştır. Bu doktrine göre ABD’nin asıl önceliği özgürlük ve adil bir barış ortamıdır. Burada yer alan özgürlük kavramı içerisine doğal olarak güven ortamını da almaktadır. Çünkü güvenin olmadığı yerde özgürlükten söz edilememektedir. 11 Eylül sonrasında ABD’nin güvenlik konusunda ciddi anlamda sorunları olduğunun farkına varması, İç Güvenlik Bakanlığı’nın kurulmasına yol açmıştır.⁹⁵ Müslümanlara karşı kin, nefret ve önyargının artarak ırkçılığın tavan yaptığı bu dönemde ayrıca ülkenin her yerinde özellikle de havaalanlarında güvenlik denetimleri sıkılaştırılmış ve sınır dışı edilen kişi sayısında büyük artışlar yaşanmıştır. Ulusal anlamda güvenliğini bu uygulamalarla sağlamaya alışan ABD, uluslararası arenada güvenliğini tehdit eden veya tehdit etme riski olan unsurlara savaş açarak sağlamaya çalışmıştır.⁹⁶

ABD’nin küresel terörizme karşı başlattığı savaşın üç ayrı dönemi bulunmaktadır. 2001-2006 arası dönemde 11 Eylül saldırısının halen sıcaklığını koruduğu bir ortamda ABD

⁹⁴ Füsün Türkmen, “ABD’nin Dış Politikası: Devamlılık Ve Değişim”, *Doğu Batı Dergisi*, Cilt 32, 2005, s. 178.

⁹⁵ Sefer Yılmaz, 11 Eylül Sonrasında ABD ve Türkiye’deki İç Güvenlik Yeniden Yapılanmalarının Karşılaştırması, *.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 20, Sayı 3, 2011, 366.

⁹⁶ Onur Gündüz, Volkan Göçoğlu, “Ulusal Güvenlik Politikası erevesinde ABD’nin Güvenlik Anlayışına Kronolojik Bir Bakış”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 21, 2020, s. 740-741.

terörizme karşı savaş⁹⁷ ilan ederek, tüm dünyaya yanında olmadığı takdirde karşısında olacakları mesajını iletmıştır. Bu ortamda Türkiye dâhil birçok ülkeden ABD'nin yanında oldukları açıklamaları yapılmıştır. İkinci dönem ise Irak işgalinden sonra yaşanan süreçle başlamaktadır. Bu dönemde ABD küresel anlamda bir terörle mücadele ve uluslararası anlamda bir güvenlikle ilgili yeni iş birlikleri ve ortaklıklar arayışı içerisindeydi. Üçüncü dönem ise Obama ile başlamış olup, küresel sorunlarda ABD'nin tek başına yetersiz kaldığının anlaşılmasıyla uluslararası işbirliğine ihtiyacı olduğunu ilan ettiği bir dönemdir.

20 Eylül 2002 tarihinde Başkan Bush, daha sonra Bush Doktrini olarak adlandırılacak olan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'ni açıklamıştır. Bu belgede Bush Yönetimi, ABD'nin hissettiği en temel güvenlik temel tehdidin terörizm olduğunu vurgulamıştır.⁹⁸ Ayrıca Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin Amerikan istisnacılığı üzerine kurulduğunu ve ABD'nin saldırılara anında cevap vererek tüm dünyayı kötülüklerden koruyacağı belirtilmiştir.⁹⁹

Ulusal Güvenlik Stratejisi çerçevesinde bir diğer önemli kavram ise önleyici savaş kavramıdır. Bu bağlamda önleyici savaş kavramı ile ABD'nin dünya üzerinde kendisi için tehdit olarak gördüğü veya ilerleyen zamanlarda karşısına bir tehdit olarak çıkabileceğini düşündüğü durumlarda müdahale edebileceğini açıklamaktadır.¹⁰⁰ Bu doğrultuda hemen hemen her devletin uyguladığı terörle mücadele, ABD açısından küresel ve süresiz bir hal almıştır. Ayrıca Bush, ABD'nin terörle mücadele eden diğer devletlerin ihtiyacı olması durumunda terörizme karşı bu devletlere ABD'nin yapacağı yardımlardan söz ederek ABD'yi tüm devletlerden üstün görmüştür.¹⁰¹ Bir işbirliği veya ittifak tanımı yerine yardım ve destek kelimeleri kullanılmıştır. Çünkü ABD'ye göre diğer devletlerin hiçbirisi kendisiyle ittifak yapabilecek eşitlikte değildir.

Bush Doktrini ile gerekli durumlarda askeri müdahalede bulunulması ifade edilmiş olmanın yanı sıra, ABD'nin çıkarlarının ve güvenliğinin diğer tüm devletlerin egemenlik hakları ve çıkarlarından daha önemli olduğu görüşü de vurgulanmıştır. Başkan Bush'un ilk döneminde Afganistan'a ve Irak'a askeri müdahale gerçekleştirilmiş, NATO'nun terörle

⁹⁷ Ayşe Ömür Atmaca, "11 Eylül Jeopolitik Anlatısı İçerisinde Türk-Amerikan İlişkileri", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 7, Sayı 14, 2013, s. 117.

⁹⁸ Uzgel, a.g.m., s. 252.

⁹⁹ Mustafa Kocakener, "Amerikan Dış Politikasında İdealizm ve Realizm İlişkisi: Çatışma mı İşbirliği mi?", [https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C3%87at%C4%B1%C5%9Fma_m%C4%B1_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_mi_Amerikan_D%C4%B1%C5%9F_Politikas%C4%B1nda_%C4%B0dealizm_Realizm_%C4%B0li%C5%9Fkisi_by_Mustafa_Kocakener_S.docx_9194f400-8b77-4b7f-9aa3-7411ce9f0bf4_\(1\).pdf_a8eefa47-79c7-43d5-96be-997a9b805ba1.pdf](https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C3%87at%C4%B1%C5%9Fma_m%C4%B1_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_mi_Amerikan_D%C4%B1%C5%9F_Politikas%C4%B1nda_%C4%B0dealizm_Realizm_%C4%B0li%C5%9Fkisi_by_Mustafa_Kocakener_S.docx_9194f400-8b77-4b7f-9aa3-7411ce9f0bf4_(1).pdf_a8eefa47-79c7-43d5-96be-997a9b805ba1.pdf) (14.03.2021).

¹⁰⁰ Bülent Sarper Ağır, "Bush Doktrini: Küresel Bir Hegemonik İstikrar Arayışı mı?", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 12, Kış 2006-2007, s. 85.

¹⁰¹ Gündüz ve Göçoğlu, a.g.m., s. 741.

mücadele konusunda daha etkili olması yönünde çalışmalar yapılmış, ikili veya çok taraflı oluşumlarda sürekli olarak terör ve terörle mücadele konularına dikkat çekilmiş, terörün finans kaynağını kesmek amacıyla BM seviyesinde yapılacak olan girişimlere ağırlık verilmiş, G-8 veya APEC gibi uluslararası kuruluşlarda prensipte de olsa terörle mücadeledeki kararlılığını ifade etmeleri istenmiş, AB üyesi devletlerin de destekleri alınarak hava ulaşımı konusunda güvenlik alanında bir takım kuralların düzenlenmesi yapılmıştır.¹⁰²

16 Mart 2006'da ilan edilen yeni ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi ile Bush Doktrini de revize edilmiştir. Yeni belgede hedeflere ne derece erişildiğinden bahsedildikten sonra, önleyici savaş fikrinin savunulmasına devam edilmiş ve dünya barışının sağlanması konusunda asıl tehditlerin totaliter rejimler ile İslami terörizm olarak vurgulanmıştır. Ayrıca Müslüman liderlerle daha iyi diyalog kurulması ve ilişkilerin geliştirilmesi ifade edilmiştir.¹⁰³ 2006 Doktrini'nin 2002'den farkı tek taraflılıktan çok taraflılığa doğru bir evrilmenin olmasıdır. Daha önce küresel terörizm konusunda işbirliği söz konusu değilken, yeni doktrinde işbirliği olanakları savunulmaktadır. Ayrıca ABD'nin dünyaya yaymak istediği demokrasi konusu da sadece terörle mücadele eden devletleri kapsamayıp, diğer demokratikleşememiş bütün ülkeleri kapsamaya başlamıştır. 2002'de yayınlanan belgede dost ve düşman ayrımı varken, 2006 belgesinde demokratik rejimler ve demokratik olmayan (anti-demokratik) rejimler söz konusudur.

11 Eylül travması ABD toplumunda derin yaralar açarken, 11 Eylül sonra ABD dış politikası ve müdahaleleri de dünya üzerinde benzer etkilere neden olmuştur. Başkan Bush tarafından uygulamaya koyulan terörle mücadele politikaları sadece El-Kaide ile sınırlı kalmamış, Afganistan ve Irak işgalleriyle devam etmiş ve ABD dünyanın büyük bir bölümünü siyasi olarak etkisi altına almıştır.¹⁰⁴ Bu dönem sadece ABD için değil, aynı zamanda Türkiye ve dünyadaki neredeyse tüm devletler için güvenlik konusunun en ön planda tutulduğu bir dönem olmuştur. 11 Eylül sonrasında her devlet kurulacak yeni düzende güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır.

¹⁰² Ahmet Cural, Bush Doktrini ve Askeri Gücün Önalıcı ve Önleyici Savaş Kapsamında Kullanılması, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 143.; Haydar Çakmak, *ABD'nin Askeri Müdahaleleri*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013, s. 530.; İbrahim S. Canbolat, *Savaş ve Barış Arasında Dünya*, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2003, s. 160.

¹⁰³ The National Security Strategy of the United States of America, <http://georgewebush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>

¹⁰⁴ Şeyda Güdek Gölçek, "11 Eylül Örtüsünde ABD'nin Zora Dayalı Ortadoğu Politikası: Afganistan ve Irak Örnekleri", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 4, 2017, s. 149

2000’li yıllarda Türkiye’de gerçekleşen siyasi gelişmeler, gerçekten de bundan sonraki süreçte kurulacak hükümette ve Türk-Amerikan ilişkilerinde şekillendirici bir zemin etkisi oluşturmaktadır. Özellikle 2000 yılında Cumhurbaşkanı ile hükümet arasında yaşanan siyasi krizler Türkiye’yi ekonomik anlamda zor duruma sokmakla kalmamış, binlerce kişi işsiz kalmıştır.

Tüm bu gelişmelerden yaklaşık bir sene önce, muhafazakârlığın Türkiye’deki en güçlü temsilcisi diyebileceğimiz Milli Görüş tabanından gelen Recep Tayyip Erdoğan’ın öncülüğünü yaptığı ekip, hocaları ve liderleri Necmettin Erbakan’a isyan bayrağını kaldırarak, artık farklı düşündüklerini ve dolayısıyla kendilerini yenilikçi olarak nitelendirdiklerini, partinin başkanlık seçimlerinde Erbakan ekibine rakip olduklarını açıklamışlardır.¹⁰⁵

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu dönemde Recep Tayyip Erdoğan’ın, 6 Aralık 1997 senesinde Siirt’te yapmış olduğu konuşmada okuduğu Ziya Gökalp’in şiiri yüzünden 10 ay hapis¹⁰⁶ ve bir miktar para cezasına çarptırılarak, belediye başkanlığı görevinden ayrılmak zorunda kalması ve 26 Mart 1999 yılında cezaevine girerek, aynı sene 24 Temmuz’da tahliye edilmesinin seçimlerdeki ve siyasi kariyerindeki etkisi şüphesiz ki oldukça fazla olacaktır.

Tüm bu gelişmeleri kısaca özetlersek 3 Kasım 2002 seçimlerinden zaferle çıkarak AK Parti’nin tek başına iktidara gelmesiyle, Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Dolayısıyla AK Parti’nin kurulma tarihi olan 14 Ağustos 2001’den başlayarak, 20 Ocak 2009’da Obama yönetiminin iktidara geçmesine kadar ki sürede Türkiye-ABD ilişkileri AK Parti hükümeti ile Bush etrafında gerçekleşmiştir. Bu dönemde Bush’un küresel ölçekte terörizme karşı verdiği savaş, Türkiye-ABD ikili ilişkilerinde temel bir çerçeve çizmektedir. Türkiye, Afganistan konusunda izlediği siyasetle ABD’ye destek verirken aynı zamanda ABD’den övgü alan ülkeler arasındadır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti, özellikle 2000’li yılların başından itibaren demokratikleşme ve insan hakları gibi konularda yaşadığı değişimle birlikte bölgede hem Müslüman hem de Batı yanlısı olması hasebiyle diğer ülkeler için ABD’nin gözünde bir örnek ülke olarak yerini almıştır.¹⁰⁷

AK Parti’nin iktidara gelmeden önceki döneminde dönemde, Ecevit yönetiminde bir başarısızlık örneği olan ve ülke tarihinin en büyük kriziyle sonuçlanan MHP-DSP-ANAP

¹⁰⁵ Cevdet Çoskun, Eda Yanar, “Milli Görüş ve Adalet ve Kalkınma Partisi: Süreklilikler ve Kopuşlar”, *Akademik İzdüşüm Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2020, s. 274.

¹⁰⁶ Milliyet, “Erdoğan’a 10 ay hapis”, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogana-10-ay-hapis-5358830> (14.02.2021).

¹⁰⁷ Uzgel, a.g.m. s. 254.

koalisyonu bulunmaktadır¹⁰⁸. 11 Eylül sonrasında Ecevit hükümeti, NATO Anlaşması'nın 5. maddesinin yürürlüğe konulmasından memnuniyet duyarken, Türk hava sahasını ABD uçaklarına açmıştır. Bununla birlikte Türkiye, El-Kaide'nin mali kaynakları hususunda ABD ile istihbarat paylaşımı yapmaya başlamıştır.¹⁰⁹ 11 Eylül saldırısı sonrasında önce Afganistan'ı işgal eden Amerika, daha sonra Irak için hazırlıklara başlamış ve Ecevit hükümetiyle de bu konuda ilk temaslarını kurmuştur. Fakat zamanla Ecevit hükümetinin işgale olumsuz yaklaşan tavrını fark eden ABD, bu hükümetle çalışamayacağını anlamıştır.¹¹⁰ Bu yüzden daha parti kurulmadan önce ve kurulduktan sonra olmak üzere ABD'yi iki kere ziyaret eden Tayyip Erdoğan'ın kurucusu olduğu AK Parti'yi yakından takip etmeye başlamışlardır.

AK Parti'nin 3 Kasım 2002 seçimlerinden aldığı %34,29 oyla¹¹¹ birinci parti olması, genel anlamda ABD'yi oldukça memnun etmiştir. Fakat bu memnuniyet ABD için oldukça önemli olan 1 Mart tezkeresinin mecliste yeterli oyun sağlanamadığı için reddedilmesinden dolayı fazla uzun sürmemiştir. Zira yeni seçilen hükümetin TBMM'den yasaları çıkartacak gerekli çoğunluğa sahip olması ve ABD ile olan işbirliğini daha da geliştireceğine yönelik beklentilerin bulunması hasebiyle, ABD tarafında 1 Mart Tezkeresi'nin Meclis'ten geçmesi beklenmiştir. Ancak söz konusu tezkerenin Meclis'ten geçmemesi AKP döneminde Türkiye-ABD ilişkilerinin olumsuz başlamasını beraberinde getirmiştir.¹¹² Her ne kadar Başbakan Erdoğan durumu toparlamak için “Ülkem, Sadık Müttfikiniz ve Dostunuzdur” başlıklı bir makale yayınlasa¹¹³ da Amerika, Türkiye'ye karşı bir süre tepkili olacak ve Süleymaniye'de Türk askerinin başına çuval geçirerek bunun intikamını alacaktır. Süleymaniye'deki çuval geçirme hadisesinden sonra ilişkiler nerdeyse tarihte nerdeyse hiç görülmediği kadar gerilmiş¹¹⁴ ve 2005 yılının Haziran ayına kadar bir soğukluk söz konusu olmuştur. Bu bağlamda Erdoğan'ın İsrail karşıtı söylemleri, AK Parti Milletvekillerinin Irak'ta yaşananları soykırım olarak tanımlaması, kamuoyundaki ABD karşıtlığı gibi nedenlerle ilişkilerde bir bozulma dönemi yaşanmıştır.

¹⁰⁸ Enes Malik Çakır, “1991 – 2002 Yılları Arasında Koalisyon Hükümetleri Yönetimi”, *IBAD*, Sayı 6, 2020, s. 31-32.

¹⁰⁹ Uzgel, a.g.m., s. 259.

¹¹⁰ Atmaca, a.g.m., s. 122-123.

¹¹¹ Habertürk, “Seçim 2002”, <https://www.haberturk.com/secim2002> (10.02.2021).

¹¹² Rajan Menon, S. Enders Wimbush, “The US and Turkey: End of an Alliance?”, *Survival*, Vol 49, No 2, 2007, s. 131-133.

¹¹³ Recep Tayyip Erdoğan, “My Country Is Your Faithful Ally and Friend”, *The Wall Street Journal* 31 March 2003, <https://www.wsj.com/articles/SB104907941058746300> (13.02.2021).

¹¹⁴ Ayşe Küçük, “2003 Süleymaniye Krizi”, <https://tdpkrizleri.org/index.php/2003-sueleymaniye-cuval-krizi> (10.02.2021).

Kısacası Bush hükümetinin tüm dünyada birçok sorun ve kargaşayı beraberinde getiren iki dönemlik iktidarında Türkiye ile terörle mücadele konusunda ilişkiler daha çok Afganistan ve Irak müdahaleleri çerçevesinde şekillenmiştir. Afganistan konusunda ABD basınında Türkiye için güvenilir müttefik ve dost ülke ibarelerinin kullanılması, ikili ilişkilerin anlaşılabilirliği açısından oldukça önemlidir. NATO bünyesinde Afganistan'da önemli görevler alan Türkiye hem ABD ile birlikte diğer devletlerin övgüsünü alırken, aynı şeyleri Irak konusunda söylemek maalesef söz konusu değildir. Irak konusunda ABD'nin sınavını geçemeyen Türkiye, ABD'den çok sert tepkiler alacaktır.

Afganistan müdahalesi sırasında Türkiye-ABD ilişkilerinde NATO bünyesinde işbirliğine dayalı olumlu gelişmeler yaşanmıştır.¹¹⁵ Fakat 11 Eylül saldırılarına karşı ABD'nin tepkisi sadece Afganistan ile sınırlı kalmayarak, Taliban'ın iktidardan uzaklaştırılmasından sonra Amerika'nın Irak üzerinde çalışmalara başlaması ve sonuç olarak Irak'a girmesi¹¹⁶ ilişkilerde birçok krizi de beraberinde getirecektir. Afganistan'daki harekâtının başarıyla sonuçlanmasından yaklaşık 15 ay sonra ABD bu sefer Irak topraklarına girecektir.

Irak konusunda ise Ecevit hükümetiyle anlaşamayacağını anlayan ABD, Erdoğan hükümetinin gelmesinden oldukça memnun olmuş ve bölgede Türkiye Cumhuriyeti'ni ortak çalışabileceği bir müttefik olarak görmüştür.¹¹⁷ ABD'nin Türk hükümetinden Irak Savaşı'na destek vermesi beklentisinin hayal kırıklığı dönemin en ciddi krizinin yaşanmasına neden olmuştur. Aslında hükümetin konuyu kabul edip meclise getirmesine rağmen reddedilen tezkere, ABD tarafından Türk hükümetinin bir manevrası olarak algılanmıştır.

Türkiye'nin güvenliği açısından bölgede söz sahibi olması gerektiği düşüncesi, Türkiye'nin bölgedeki Türkmenlere yardım etmesi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, dünyanın en etkili gücü olan ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi, ABD ile karşı karşıya gelinmemesi ve önemlisi Türkiye'nin masada olarak oyun kurucu pozisyonunda olması gibi nedenlerle tezkereye evet diyen 264 milletvekili karşısında, ekonomik krizden yeni çıkan Türkiye'nin savaşa girmesinin facia olacağından dolayı, tezkereyi ülkenin savaşa girmesi olarak algılayarak tezkereye hayır diyen 250 milletvekili ve 19 çekimser milletvekili sonucunda salt çoğunluk sağlanamadığı için 1 Mart tezkeresi TBMM'de reddedilmiştir.¹¹⁸

¹¹⁵ Atmaca, a.g.m., s. 122.

¹¹⁶ Raymond Hinnebusch, "The American Invasion of Iraq: Causes and Consequences", *Perceptions: Journal of International Affairs*, Cilt 12, Sayı 1, 2007, s. 25.

¹¹⁷ Barak A. Salmoni, "Strategic Partners or Estranged Allies: Turkey, the United States, and Operation Iraqi Freedom," *Strategic Insights*, Cilt 2, No 7, Temmuz 2003.

¹¹⁸ Haber Türk, "1 Mart Tezkeresi'nin tutanakları açıklanacak mı?", <https://www.haberturk.com/polemik/haber/819489-1-mart-tezkeresinin-tutanaklari-aciklanacak-mi> (03.02.2021).

1 Mart tezkeresinin reddedilmesinden sonra, ABD Türk hava sahasını, liman ve topraklarını kullanamamış ve büyük bir başarısızlığa uğramış, ABD Başkanı Bush Amerikan toplumu tarafından hiç beklemediği bir tepkiyle karşılaşmış ve tüm bunların sorumlusu Türkiye olarak görüldüğünden ABD ile ilişkiler krize dönüşmüştür.¹¹⁹ Onaylanmayan tezkere sonrasında ABD için oldukça olumsuz gelişmeler söz konusuken Türkiye açısından da durum hiç de iç acıcı olmamıştır. Türkiye, Irak konusunda söz sahibi olamamış, Irak'ın bütünlüğü korunamamış ve Kürdistan Bölgesel yönetimi kurulmuş, Kuzey Irak'a kalıcı olarak yerleşen PKK için rahat bir hareket alanı oluşmuş, Türkmenler ise bölgede ikinci sınıf insan konumuna düşürülmüştür. Sonuç olarak 1 Mart tezkeresinin reddiyle tarih yazılmamış, tam tersine tarihin başka bir şekilde yazılma fırsatı heba edilmiştir.

11 Eylül sonrasında kendi güvenliğinin tehdit altında olduğunu düşünen ABD, önce Afganistan ardından ise Irak'a müdahalede bulunarak bu tehditleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Türkiye ise NATO üyesi olması ve Irak'ın sınır komşusu olmasından dolayı ister istemez kendisini bu savaşın etki alanı içerisinde bulmuştur. Hem savaş öncesinde 1 Mart Tezkeresi'nde olduğu gibi, hem de savaş sırasında Süleymaniye olayında olduğu gibi birçok kez ilişkilerde krizler yaşanmıştır. Amerikan basınında Türkiye için özellikle 1 Mart tezkeresinin geçmemesinden sonra olumsuz propaganda çalışmaları sıklıkla yapılmıştır. ABD'nin hâlihazırda bir savaşta olması ise daha sert bir dış politika izlemesi ilişkilerin daha çabuk bir şekilde gerilebilmesine ve küçük olayların krizlere dönüşmesine neden olmuştur.

Şubat 2005'te ABD'nin yeni dışişleri bakanı Condoleezza Rice'ın Ankara'ya gelmesiyle¹²⁰ birlikte ilişkilerdeki pürüzler kayda değer seviyede giderilmiştir. Bunun üzerine ilişkileri düzeltmek adına bir adım atmak isteyen Erdoğan, Amerika'dan randevu istemiştir. Fakat Beyaz Saray, Erdoğan'ın önce İsrail'i ziyaret etmesi gerektiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Erdoğan'ın Mayıs 2005'te İsrail'e yaptığı ziyaretten bir ay sonra Beyaz Saray Başbakan'a randevu vermiş ve Haziran 2005'te gerçekleşen görüşmede Bush, ikili ilişkileri 'Stratejik Ortaklık' olarak tanımlamıştır.¹²¹ İki ülke dışişleri bakanları, Nisan 2006'da Türkiye-ABD Stratejik Ortaklığının İlerletilmesi için Ortak Vizyon ve Planlı Diyalog Belgesi adlı,

¹¹⁹ Füsun Türkmen, *Kırılğan İttifaktan Model Ortaklığa: Türkiye-ABD ilişkileri*, İstanbul: Timaş Yayınevi, 2012, s. 200.

¹²⁰ Yeni Şafak, "Rice'in Ziyareti, Türkiye'ye Verilen Önemin Göstergesi", <https://www.yenisafak.com/arsiv/2006/nisan/24/7103.html> (12.02.2021).

¹²¹ The White House, "President Bush Welcomes Prime Minister Erdogan of Turkey to the White House", <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2006/10/20061002-5.html> (15.02.2021).

hukuksal bağlayıcılığı olmayan, sadece ilişkilere bir çerçeve çizmek amaçlanan bir belge kabul etmişlerdir.¹²²

Belge esas olarak belirli alanlarda iki ülkenin ortak çalışmasını ifade etmektedir. Orta Asya, Kafkasya, Karadeniz ve Afganistan’da güvenlik ve istikrarın sağlanması, Irak’ta demokrasi ve istikrarın yerleştirilmesi, İran’ın uyguladığı nükleer programı hususunda BMGK üyeleri ve Almanya’dan oluşan P5+1 girişiminin desteklenmesi, Kıbrıs hususunda BM çerçevesinde adil ve karşılıklı barışın sağlanması ile Kuzey Kıbrıs’a yönelik izolasyonun enerji güvenliğinin sağlanması amacıyla güzergâh ve kaynakların çeşitlendirilmesi, NATO’nun dönüşümü, terörizm ile mücadele gibi konular iki ülkenin ortak çalışmayı belirledikleri alanlar arasındadır.¹²³

Bush döneminde kullanılan stratejik ortaklık tanımının içinin doldurulması ilişkilerin anlaşılabilmesi ve analizi açısından daha sağlıklı olacaktır. Öncelikle stratejik ortaklıkta kapsamlı ve uzun vadeli amaçlara hizmet eden bölgesel veya küresel düzeyde hedeflere yönelik çıkarlar ön planda tutulmaktadır ve stratejik ortak, diğer ortağının menfaati için onunla tamamen aynı politikayı izlemektedir.¹²⁴ İlişkilerin partiler üstü olduğu bu ortaklıkta karşılıklı bağımlılık söz konusu olup, karşılıklı bağımlılık ve mülkiyet devri esastır.

Bush dönemi genel olarak incelendiği zaman terörle mücadele konusunda da diğer konularda olduğu gibi Türkiye-ABD arasındaki ilişkiler dönem boyunca iniş çıkışlarla devam etmiştir. İki tarafta birbirlerinin politikalarından ve söylemlerinden rahatsız olsa da ABD yönetimi, 27 Nisan 2007’de Genelkurmay’ın sitesinde yayınlanan açıklamada ve parti kapatma davasında da AK Parti’ye destek vermeye devam etmiştir. Erdoğan’ın 5 Kasım 2007 yılında Bush ile Beyaz Saray’da yaptığı görüşmede¹²⁵, Bush’un PKK’yı kendi düşmanları ilan etmesi ilişkilerdeki yakınlığın düzeyini göstermiştir.¹²⁶ Bush’un bu ifadesinin Türkiye’nin güvenliğini önemsemesi ve toprak bütünlüğünü savunması olarak algılanması Türkiye tarafından olumlu karşılanmıştır. Bu tarihi zirvenin ardından ABD Türkiye’ye eyleme geçirilebilir istihbarat sağlamaya başlamıştır ve Irak hava sahasını açarak Türk Hava Kuvvetleri’nin Kandil’deki PKK kamplarını bombalamasına izin vermiştir. Terörle mücadele konusunda iki devlette de her ne

¹²² VOA, “Ortak Vizyon Belgesi’nin Tam Metni”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2006-07-05-voa11-88017772/848797.html> (15.02.2021).

¹²³ Uzgel, a.g.e., s. 262.

¹²⁴ Gültekin Sümer, “Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt 10, Sayı 1, 2010, s. 678-680.

¹²⁵ The White House, “President Bush and Prime Minister Tayyip Erdogan Discuss Global War on Terror”, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/11/20071105-3.html> (15.02.2021).

¹²⁶ Reuters, “Bush says PKK is an enemy of the United States”, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-usa-meeting-idUSWB00786720071105> (13.02.2021).

kadar ortak hareket etme çabası olsa da değişebilen şartlar neticesinde ilişkilerde olumsuzluklar yaşanabilmiştir. Fakat Türkiye, ABD için bölgede terörle mücadele dâhil birçok konuda kaybetmek istemediği bir müttefiktir.

2.1.2. NATO ve Türkiye-ABD İlişkileri

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) 4 Nisan 1992’de 12 ülke tarafından imzalanarak yürürlüğe giren ve daha sonra 17 ülkenin daha katılımıyla toplam 29 üyeye ulaşan uluslararası askeri bir ittifaktır.¹²⁷ Kolektif savunma üzerine kurulu bu ittifak ilk başta Sovyet tehdidine karşı kurulmuş olup, Sovyet tehdidinin ortaya kalmasının sonrasında ise yeniden yapılanarak askeri yapısı azaltılmıştır.

21. yüzyıla başlarında yaşanan uluslararası sistem dönüşümü, özellikle teröre karşı savaş söylemi ve kuvvet kullanımını teşvik eden eğilimlerin ABD dış politikasından popülerlik kazanması, doğal olarak NATO’yu etkilemiştir. Bush yönetimi, kuvvet kullanma eğilimlerinde NATO’yu bir araç haline getirmeye çalışmıştır. Bu durum 11 Eylül saldırıları sonrasında daha belirgin hale gelmiştir. Bu süreçte NATO, eski doğu bloğu ülkelerini üye yaparak genişlerken, Afganistan’da görev, Irak’ta eğitim ve Akdeniz’de devriye gibi yeni faaliyetler icra etmeye başlamıştır.¹²⁸ NATO’nun yeni faaliyetlerini icra etmesini kolaylaştırmak ve güvenlik şemsiyesinin yalnızca üyelerini korumaktan ziyade başta güvenlik olmak üzere küresel sorunlara müdahale edecek bir yapıya bürünmesi amacıyla NATO’nun kuvvet yapılanmasında değişime gidilmiştir. Bu bağlamda konuşlanmaya uygun 100 tugay deklare edilmiş ve Türkiye 8 tugay tahsis etmiştir. Bu değişimin temelini başarısız devletler ve terörizm başta olmak üzere uluslararası sorunlar, enerji güvenliği gibi kavramlar oluşturmuştur.

NATO’daki değişime Türkiye genellikle destek vermiştir. Ancak bu süreçte AB ile ilgili boyutlarda sorunlar da ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte NATO’nun Türkiye’nin çevresindeki bölgelerde misyonlarını arttırması ve ABD’nin NATO’nun misyonunu Karadeniz’i içine alacak şekilde genişletmek istemesi Türkiye’nin endişelerinin artmasına yol açmıştır. Bu unsurlar dışında NATO’da yaşanan dönüşüm Türkiye-NATO arasındaki ilişkilerin yoğunlaşmasına ve çeşitlenmesini beraberinde getirmiştir.¹²⁹

¹²⁷ NATO, “A Short History of NATO”, https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm (15.02.2021).

¹²⁸ Saadat Rustemova Demirci, “The Role of the United Nations in the Fight Against Terrorism”, Muharrem Hilmi Özev, Aydın Erdoğan (ed.), *The United Nations and Its Conflict Resolution Role*, İstanbul: İstanbul University Press, 2019, 97-99.; NATO, “Operations and missions: past and present”, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52060.htm (15.02.2021).

¹²⁹ Uzgel, a.g.e., s. 308.

NATO'daki değişimin esnasında yaşanan ilk pratik gelişme, 11 Eylül saldırısı olmuştur. 11 Eylül saldırılarıyla beraber NATO tarihinde ilk ve son defa Bush döneminde kolektif savunmayla ilgili olan 5. madde uygulanmıştır. 4 Ekim 2001'de NATO, ABD'de gerçekleşen saldırıların 5. maddenin hükümlerine uygun olduğu yönünde karar vermiştir.¹³⁰ Verilen bu kararlar birlikte Amerikan dış politikası şekillenmiş ve Türkiye ile ilişkiler de bu karardan fazlasıyla etkilenmiştir. Önce Afganistan, daha sonra ise Irak'a müdahalede bulunan ABD bu bölgelerin siyasi, ekonomik ve etnik olmak üzere tüm düzenini tamamen etkilemiştir. Hem 11 Eylül'ün vahameti hem de El-Kaide'nin Afganistan ile olan bağlantısı bir arada düşünüldüğü zaman Afganistan'ın işgaline önemli bir itiraz gelmese de Irak'ın işgali konusunda ABD'ye global düzeyde itirazlar gelmiştir.

NATO'nun 5. maddesinden güç alan ABD'nin ilk müdahalesi ilk önce Afganistan'a olmuştur. Bu süreçte Türkiye, ABD'ye yardım eden ülkeler arasında yer almıştır. Türkiye'nin ABD'ye yardım etmesinin temel sebebi, 11 Eylül saldırıları sonrasında güvenliğin sağlanmasında terör tehdidinin küresel düzeyde öncelik haline gelmesidir.¹³¹ Türkiye açısından bakıldığında, ortaya çıkan bu durum PKK ile mücadelede katkıda bulunacak bir gelişme olacağı düşünülmüştür. Ancak pratikte bu düşünce, PKK'nın pek çok ülkede terör örgütü olarak tanınması dışında gerçekleşmemiştir.

ABD'nin Afganistan işgali sonrasında 5 Aralık 2001 tarihli Bonn Anlaşması ile Hamid Karzai başkanlığında bir geçiş hükümeti kurulmuştur.¹³² Bonn Anlaşması ile Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF) teşkil edilmiş ve 16 Ocak 2002 tarihinde İngiltere'nin liderliğinde göreve başlamıştır. ISAF'ın sorumluluk alanı olarak başlangıçta sadece Kabil ve çevresiyle sınırlıyken, daha sonra tüm Afganistan'ı kapsayacak şekilde genişletilmiştir.¹³³ Bu süreçte ABD, Afganistan'da istikrarı sağlamak adına NATO'yu işgal sürecine katılması için çabalamıştır. Neticede NATO, Ağustos 2003 itibaren ISAF'ı üstlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti en başından beridir ISAF'a aktif katkıda bulunarak diğer devletlerin ve NATO'nun takdirini kazanmıştır. Bu bağlamda 1 Kasım 2009'da Kabil Bölge Komutanlığı Türkiye'ye verilmiştir.¹³⁴ 31 Aralık 2014 yılına kadar devam eden bölge komutanlığı görevinde etnik köken ayırt

¹³⁰ Serdar Örnek, "On Bir Eylül Olayları ve Afganistan Operasyonu", *Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, 2012, s. 128-129.

¹³¹ Gülnur Aybet, "Turkey's Security Challenges and NATO", https://carnegieendowment.org/files/Aybet_Brief.pdf (16.05.2021).

¹³² TC. Dışişleri Bakanlığı, "Afganistan'ın Siyasi Görünümü", <https://www.mfa.gov.tr/afganistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (04.02.2021).

¹³³ TC. Kara Kuvvetleri Komutanlığı, "Barışı Destekleme Harekâtı", <https://www.kkk.tsk.tr/bdh.aspx> (05.02.2021)

¹³⁴ Karen Kaya, "Turkey's Role in Afghanistan and Afghan Stabilization", *Military Review*, July-August 2013, s. 24.

etmeksizin tüm Afgan halkına eşit davranarak, Afgan yönetimini desteklemiş ve Afganistan Milli Güvenlik Kuvvetlerini eğiterek Afganistan'ın güvenliği, istikrarı ve gelişmesi gibi konularda önemli görevler almıştır. Afganistan konusunda yaşanan süreçte aktif rol alan Türkiye ile ABD arasında herhangi bir güvenlik problemi veya kayda değer kriz yaşanmamış ve ilişkiler olumlu yönde seyretnmiştir.

George W. Bush dönemi iç ve dış politikasında şüphesiz ki yeni muhafazakârlar olarak adlandırılan kanadın etkisi oldukça büyüktür. Özellikle bu kanattakiler Soğuk Savaş dönemi sonrasında NATO'nun etkisini yitirdiğini ve NATO gibi çok taraflı kuruluşlara şüpheyile yaklaşılması gerektiğini düşünseler de NATO'nun 5. maddesi ilk ve son defa George W. Bush döneminde uygulamaya koyulmuştur. Casus feodoris olarak nitelendiren 5. madde gereğince müttefiklerden herhangi birine yapılan saldırı durumunda top yekûn harekete geçilmesini öngören bir maddedir.¹³⁵ Bundan dolayıdır ki 11 Eylül terör saldırıları sonrasında ittifak üyeleri Washington yönetimine askeri destek verme zorunluluğuyla karşı karşıya kalsa da bu tam anlamıyla gerçeğe dönüşmemiştir. Bush'un 11 Eylül sonrası bu tepkisiyle NATO ikiye bölünmüştür. El Kaide'yi desteklediği ve kitle imha silahlarına sahip olduğu iddiasıyla ABD yönetimi Irak'ı vurmaya karar verdiğinde, İngiltere, İtalya ve İspanya'dan oluşan "istekliler koalisyonu" desteği karşısında, Almanya, Fransa ve Belçika gibi devletlerinden oluşan "isteksizler koalisyonu" ise savaşı kesin bir dille reddetmiştir.¹³⁶ Dönemin ABD Savunma Bakanı ise kendilerine NATO'nun kolektif güvenlikle ilgili 5. maddesi gereğince destek vermeyen bu devletleri "eski Avrupa" olarak nitelendirmiştir.

Öyle ki, ABD'nin Irak'a müdahale olasılığının güçlenmesi ve NATO'daki müdahaleye yönelik ayrışma Türkiye'nin NATO içerisindeki konumunu doğrudan etkileyen sonuçlara yol açmıştır. Her şeyden önce işgal olasılığının artması sonrasında Türkiye, saldırı öncesinde müttefikler arasında danışmalar yapılması hükmünün icra edilmesini içeren NATO Anlaşması'nın 4. maddesi yerine getirilmesini istemiştir. Bu süreçte NATO içinde küçük çaplı kriz yaşansa da söz konusu madde işletilmiş ve Türkiye'nin savunulması için gerekli uçaklar

¹³⁵ NATO, "Collective defence - Article 5", https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm (15.02.2021).

¹³⁶ Günter Bischof, "American Empire and Its Discontents: The United States and Europe Today", Michael Gehler, Volker Kühnhardt, Rolf Steininger (ed.), *Towards a European Constitution: A Historical and Political Comparison with the United States*, Vienna: Böhlau, 2005, s. 185-207.; Günter Bischof, "Of Dwarfs and Giants: From Cold War Mediator to Bad Boy of Europe Austria and the U.S. in the Transatlantic Arena (1990-2013)", Günter Bischof, Ferdinand Karlhofer (ed.), *Austria's International Position after the End of Cold War*, USA: UNO Press, 2013, s. 40.

ve Patriot hava savunma sistemleri gönderilmiştir.¹³⁷ Bu durum işgal harekâtı öncesinde Türkiye'nin güvenliğinin sağlanması hususunda olumlu bir gelişme olmuştur.

Afganistan harekâtında ABD-Türkiye arasındaki ilişkiler NATO çerçevesinde gelişme gösterirken, 1 Mart tezkeresinin TBMM'den geçmemesinden dolayı ABD'nin yapmış olduğu Irak harekâtının Türkiye-ABD ilişkilerine yine NATO çerçevesinde bir katkı sağladığını söylemek mümkün değildir.¹³⁸ Buna rağmen ABD'de meydana gelen Katrina Kasırgası sonrasında 2005 yılında NATO tarafından ABD'ye insani amaçlı yardım yapılmıştır. Türkiye ise bu kapsamda bir C-130 uçağı görevlendirerek NATO bünyesinde ilişkilere katkı sağlamıştır.¹³⁹

Bush döneminde Türkiye-ABD ilişkilerinde ve özelde NATO'nun bütünlüğü ve bölgesel güvenlik konularındaki önemli unsurlardan biri de Kıbrıs Sorunu olmuştur. Kıbrıs sorunu, özellikle Soğuk Savaş döneminde ittifakın güney kanadında kriz çıkaran bir unsur olmuş ve Batı Bloğu'nun güvenliğini sarsan bir boyuta ulaşmıştır. Nitekim NATO'ya 1952 yılında üye olan Türkiye ve Yunanistan, 1974 yılındaki Türkiye'nin adaya müdahalesiyle savaş eşiğine gelmiştir. Söz konusu hareket sonrasında Yunanistan, 1980 yılına kadar NATO'nun askeri kanadında çekilmiştir.¹⁴⁰ Bu süreç sonrasında Kıbrıs Sorunu, Türkiye-Yunanistan-ABD-AB dörtgeni içerisinde devam etmiştir. 2000'li yıllarda ise hem küresel gelişmeler hem de enerji güvenliği hususunun giderek popülerleşmesi, Kıbrıs Adası'nın stratejik konumunun daha da önemli bir hal almasını beraberinde getirmiştir. Özellikle siyasi, güvenlik ve enerji güvenliği boyutlarının bulunması nedeniyle Kıbrıs Sorunu Türkiye- ABD ilişkilerinde Soğuk Savaş sonrası devam eden unsurlardan biri olmuştur.¹⁴¹

Bush dönemi, Orta Doğu'da değişimi vurgulayan ve ABD'nin stratejik konumunu güçlendirmeye çalışılan bir dönem olmuştur. Bu bağlamda teröre karşı savaş çerçevesinden Akdeniz'de NATO'nun yeni bir misyon başlatması, Irak işgali sonrasında kuzeyde bulunan petrolün Kerkük-Ceyhan hattı üzerinden uluslararası piyasalara taşınması ile Bakü-Ceyhan-Tiflis boru hattının 2005'te faaliyete geçmesi enerji güvenliği bağlamında Kıbrıs'ın önemini

¹³⁷ Tayyar Arı, *Irak; İran ve ABD:Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, İstanbul: Alfa Kitabevi, 2004, s. 504-505.

¹³⁸ Alptekin Molla, "Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 11, 2009, s. 33.

¹³⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "No:138 - 13 Eylül 2005, Katrina Kasırgası Nedeniyle Türkiye'den ABD'ye İnsani Yardım Gönderilmesi hk.", https://www.mfa.gov.tr/no_138---13-eylul-2005_-katrina-kasirgasi-nedeniyle-turkiye-den-abd-ye-insani-yarim-gonderilmesi-hk_.tr.mfa (03.02.2021).

¹⁴⁰ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2020, s. 605-606.

¹⁴¹ Muazzez Harunoğulları, "Eastern Mediterranean Energy Basin: International Conflict and Competition on the Region", *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, No 42, 2020, s. 456.

arttıran faktörler olmuştur. Bu nedenle ABD yönetimi, adada bölünmüş bir yapıyı kabul etmediğini, başka bir ifadeyle mevcut statükoya karşı olduğunu beyan etmiştir. Bununla birlikte 21. yüzyılda Avrupa’da bölünmüş bir kentin bulunmasının kabul edilebilir olmadığı vurgulanmıştır. Bu anlayışla ABD, taraflar arasındaki görüşmelere destek olurken, herhangi bir çözüm planı ortaya koymamıştır. Ayrıca ABD, Kıbrıs Sorunu nedeniyle Türkiye’nin AB üyeliğinin engellenmesi konusunda da endişe duymuştur. Olası Güney Kıbrıs’ın AB üyeliği sonrasında Türkiye’nin adanın kuzeyini ilhak edebileceği ve bu durumun bölgedeki güvenliği olumsuz yönde etkileyeceği ifade etmiştir.¹⁴²

2004 yılına gelindiğinde Güney Kıbrıs’ın AB’ye olası üyeliği NATO’yu da ilgilendirir hale gelmiştir. Nitekim NATO’nun 2004 yılındaki genişlemesi ve Güney Kıbrıs’ın AB’ye üyeliği arasında paralellik kurulmaktadır. Zira ABD, Güney Kıbrıs’ın AB üyeliğini desteklemezse, Yunanistan NATO’nun genişlemesini veto edeceğini düşünmüştür. Bu nedenle ABD, hem Güney Kıbrıs’ın AB’ye üyeliğini hem de Annan Planı’nı desteklemiştir. Neticede Annan Planı’nı Türkler evet oyu vererek kabul ederken, Rumlar hayır oyu vererek reddetmiştir.¹⁴³ Annan referandumu sonrasında ABD, projeler için tahsis ettiği yardımı iki katına çıkarma, bazı ABD’li yetkililerin Kuzey Kıbrıs’a gitmesi gibi bazı sınırlı açılımlar yapmıştır.¹⁴⁴ Dolayısıyla Bush yönetimindeki ABD’nin adadaki mevcut statükonun korunmasından rahatsız olmadığı ifade edilebilir.

Bush döneminde gerçekleşen pratik gelişmelerden bir diğeri ise NATO’nun genişlemesidir. 2000’li yıllardan itibaren NATO, eski Doğu Bloğu ülkelerini üye olarak genişlemeye devam etmiştir.¹⁴⁵ Bu süreçte Türkiye, başta Bulgaristan ve Romanya’nın üyeliğini destekleyerek, ittifak üyeleri arasındaki coğrafi bütünlüğün sağlanmasını desteklemiştir. Bununla birlikte teröre karşı savaş söylemi üzerinden Afganistan, Orta Doğu, Akdeniz’de artan NATO’nun misyonları da Türkiye’yi memnun eden gelişmeler arasında yer almıştır.

Öte yandan ABD’nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) ile NATO’yu birbiriyle bağlantılı tutma girişimi, Türkiye ile NATO arasındaki ilişkilerde sorunlar ortaya

¹⁴² Uzgel, a.g.m., s. 302-304.

¹⁴³ Ahmet Zeki Bulunç, “Kıbrıs Politikasının Annan Belgesi ile Başlayan Kırılma Noktaları”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 1, 2007, s. 86.

¹⁴⁴ Ulvi Keser, “2004 Referandum Döneminde Kıbrıs ve Yaşanan Gelişmeler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 13, 2006, s. 141-142.

¹⁴⁵ Daniel Braun, *NATO Enlargement and the Politics of Identity*, Canada: Queen University, 2007, s. 14.

çıkmasına yol açmıştır. AGSP çerçevesinde Avrupa güvenliğinin NATO'dan ayrı gelişmesi¹⁴⁶, Türkiye'nin AB ile ilişkileri bağlamında değerlendirildiğinde Türkiye'yi rahatsız eden bir durum olmuştur. Zira AGSP'nin gelişmesiyle Türkiye'nin Avrupa güvenliği içerisindeki durumu zayıflamaya başlamıştır. Bu noktada Nice Zirvesi kararları arasında NATO üyesi olan aday ülkelerin operasyonlar hususunda karar verme sürecinde yer almayacakları ifade edilmiştir. Bu durum sonucunda Türkiye ise NATO organlarında NATO-AB arasında yapılacak anlaşma ve kurulacak mekanizmaları veto etmeye başlamıştır.

Ortaya çıkan kriz sonrasında devreye ABD ve İngiltere girmiş ve Kasım 2001'de Ankara Mutabakatı imzalanmıştır.¹⁴⁷ Bu belge AB ve Türkiye'nin istekleri arasında bir denge kurmaktadır. Nitekim mutabakatta, AB'nin erişmek istediği NATO'nun yetenek ve imkânlarını stratejik ve stratejik olmayan şeklinde ikiye ayırmaktadır. Stratejik olmayan yetenek ve imkânların kullanılmasına AB hemen erişirken, Türkiye ise Katılımcılar Komitesi toplantılarına katılım ve bu yetenek ile imkânların kullanılmasına katılım hakkı elde etmiştir. Stratejik imkânların kullanılmasında Kuzey Atlantik Konseyi karar vermesi gerektiğinden, Türkiye'nin veto hakkı devam etmiştir. Bir diğer önemli uzlaşma ise AGSP'nin NATO üyeleri arasındaki sorunlara dâhil olmayacağı hususunda olmuştur.¹⁴⁸ Bu durum özellikle Yunanistan ve GKRY'nin, Ege ve Akdeniz'deki sorunlara AGSP'yi dâhil etme olasılığını ortadan kaldırmıştır. Böylece AGSP kaynaklı Türkiye'ye yönelik güvenlik tehdidi bertaraf edilmiştir.

11 Eylül Saldırıları sonrasında ABD ve NATO'nun politikalarının etkilediği bir diğer coğrafya ise Orta Asya ve Kafkasya olmuştur. Afganistan işgali sonrasında ABD, bölgedeki ülkelerde üsler kurmuş ve bu durum Orta Asya'da yaşanacak mücadelenin bir nevi göstergesi olmuştur. Bu süreçte ABD, Ukrayna ve Gürcistan'daki renkli devrimleri desteklemiş¹⁴⁹ ve 2002 yılından itibaren Gürcistan'a askeri danışmalar göndermiştir. ABD'nin gerçekleştirmek istediği NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve Ukrayna ile Gürcistan'daki hamleleri, bölgede ABD ve Rusya mücadelesinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu nedenle Türkiye, NATO müttefiki ABD'nin politikalarına uyum sağlamak amacıyla bölge ile ilişkilerini ekonomi ve enerji güvenliği çerçevesinde yeniden düzenlemiştir. Bu bağlamda Türkiye bölgesel enerji merkezi

¹⁴⁶ Ebru Gençalp, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) ve Türkiye'nin Avrupa Güvenliğindeki Rolü", s. 769-770., <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/GEN%C3%87ALP-Ebru-AVRUPA-G%C3%9CVENL%C4%B0K-VE-SAVUNMA-POL%C4%B0T%C4%B0KASI-AGSP-VE-T%C3%9CRK%C4%B0YE%E2%80%99N%C4%B0N-AVRUPA-G%C3%9CVENL%C4%B0C%C4%9E%C4%B0NDEK%C4%B0-ROL%C3%9C.pdf> (15.02.2021).

¹⁴⁷ Haydar Çakmak, *Avrupa Güvenliği*, Ankara: Akçay Yayınları, 2003, s. 238.

¹⁴⁸ Barış Özdal, Mehmet Genç, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Türkiye – AB İlişkilerine Etkileri*, Bursa: Alfa Akademi Basım Yayım, 2005, s. 206-208.

¹⁴⁹ Abel Polese, "Russia, the US, 'the others' and the '101 things to do to win a (colour) revolution': reflections on Georgia and Ukraine", *Debatte*, Vol 19, No 1-2, 2011, s. 9-12.

olma söylemini ortaya atmıştır. Bu çerçevede Hazar kaynaklarını Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırmayı amaçlayan Doğu-Batı Enerji Koridoru ve Rusya, Hazar Havzası, Güney Akdeniz ile Orta Doğu ülkelerinden sağlanacak gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşmasını sağlayacak Türkiye-Yunanistan Doğalgaz Bağlantı Hattı projeleri öne çıkmıştır.¹⁵⁰

Saakaşvili dönemi ile birlikte Gürcistan, NATO üyesi olmak adına çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu sürecin doruk noktasını 2002 yılındaki Gürcistan'ın NATO'ya üyelik başvurusu yapması oluşturmuştur.¹⁵¹ ABD ve Türkiye ise bu gelişmeleri desteklemiştir. Ancak Irak işgali sonrasında ABD ile müttefikleri arasındaki ilişkilerin zayıflaması, Rusya'nın bu genişlemeye karşı baskılarının artması sonrasında 2006 Sofya Zirvesi'nde Gürcistan ve Ukrayna'nın üyelikleri taleplerine olumlu yaklaşılmamıştır.¹⁵²

Bush döneminde ortaya çıkan 2008 Rusya ve Gürcistan arasındaki savaş bölge ülkelerinin güvenliğini etkileyen bir gelişme olmuştur. Bu süreçte Türkiye, kendisini Rusya-Gürcistan-ABD üçgeni arasında ortaya çıkan bir kriz içerisinde bulmuştur. Krizin ortaya çıkmasındaki temel sebep, ABD donanmasına bağlı iki hastane gemisinin Türk boğazlarından geçmesi isteğidir.¹⁵³ Ancak bu iki geminin boğazlardan geçmesi, Montrö Sözleşmesi'nin ihlali anlamına gelmekteydi. ABD, söz konusu gemileri göndermek için Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi hükümlerini uygulama iradesini sınamıştır. Fakat Türkiye, Montrö Sözleşmesi hükümlerini uygulayınca, ABD daha küçük gemilerle Gürcistan'a yardım göndermiştir. Böylece söz konusu kriz atlatılmıştır. Türkiye, Montrö hükümlerini uygulaması bir taraftan Boğaz rejiminin tekrar uluslararası tartışma konusu olmasını engellerken, diğer taraftan ABD'nin daha ağır ve büyük gemileri göndermesinin önüne geçilmesini sağlamıştır. Bu durum ABD ve Rusya arasındaki gerilimin daha da artmasını engellediği ifade edilebilir.¹⁵⁴

Bush dönemi ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya politikasının temelinde Rusya'nın çevrelenmesi ve geriletilmesi bulunmuştur. Bu politika enerji kaynakları ve güzergâhların güvenliğinin sağlanması, Almanya ve Rusya arasındaki işbirliğinin azaltılması ve Geniş Orta Doğu Projesi'nin kuzeyden desteklenmesini içermiştir. Bununla birlikte ABD'nin bölgeye

¹⁵⁰ Muazzez Harunoğulları, "Enerji Dağıtım Merkezi Perspektifinden Türkiye'nin Enerji Jeopolitiği", *Mukaddime*, Cilt 11, Sayı 1, 2020, s. 193.

¹⁵¹ Dušica Lazarević, "NATO Enlargement to Ukraine and Georgia: Old Wine in New Bottles?", *Connections*, Vol. 9, No. 1, 2009, s. 56.

¹⁵² Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 490.

¹⁵³ Euronews, "Montrö Anlaşması nedir, Türkiye için ne anlama geliyor?", <https://tr.euronews.com/2021/04/04/montro-bogazlar-sozlesmesi-ne-gore-rus-denizaltilar-bogazlardan-gecebilir-mi> (15.05.2021).

¹⁵⁴ Kudret Özersay, "Boğazlar Konusu", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 821-823.

yönelik diğer bir politikası ise Orta Doğu'ya giden veya Orta Doğu'dan başka bölgelere giden teröristlerin ve onların kullandıkları teçhizatların Karadeniz üzerinden taşınmasının engellenmesi olmuştur. Bu durum Karadeniz'e kıyısı olmayan ABD ve NATO'nun Karadeniz'e genişlemesini beraberinde getirmiştir. Türkiye ise Montrö Sözleşmesi'ne atıfta bulunarak Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin bölgede etkin olmasını istememiştir. Ortaya çıkan bu durum Türkiye ve Rusya'yı yakınlaştırmıştır. Türkiye ve Rusya'nın yakınlaşması sonrasında ABD, Karadeniz politikasında değişikliğe gitmiştir.

Türkiye'nin 2000'li yıllarda Karadeniz'in güvenliğinin sağlanması için yaptığı ilk girişim BLACKSEAFOR olmuştur. BLACKSEAFOR, Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler tarafından kurulan bir örgüttür. Temel amacı kıyıdaş ülkeler arasında iyi komşuluk ve deniz kuvvetleri arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi olarak belirlenmiştir.¹⁵⁵ 2004'te Türkiye'nin yaptığı girişim ile Karadeniz'de başta terörle mücadele ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi gibi asimetrik güvenlik tehditleriyle mücadelede BLACKSEAFOR'a operasyonel yetenek kazandırılması hedeflenmiştir. İkinci olarak 2004 yılında Türkiye, Karadeniz'de karakol faaliyetlerinden bulunmak ve tespit edilen gemilerin izlenmesi ile durdurulması amaçlarını taşıyan Karadeniz Uyum Harekâtı'nı (KUH) başlatmıştır.¹⁵⁶ Bu girişime daha sonra Rusya ve Ukrayna da katılmıştır. Türkiye'nin Karadeniz'in güvenliği için yaptığı bu girişimler, ABD'yi memnun etmiştir. 2007 yılından itibaren Amerikan yönetimi Türkiye'nin deniz güvenliğini sağlama girişimlerinden memnun olduğunu açıklamıştır.

Kısaca, ilişkilerin güvenlik boyutu düşünüldüğünde, en önemli ve bilinen kolektif savunma örgütü olan NATO'ya karşı her zaman sorumluluklarını yerine getiren Türkiye, ne yazık ki NATO'dan ve ABD'den de her iki Kıbrıs Harekâtı'nda¹⁵⁷ görüldüğü gibi her zaman aynı şekilde bir karşılık görememiştir. En azından Türkiye için NATO üyeliğinin aslında her zaman geçerli olan bir güvenlik kalkanı olmadığı aşikârdır. Zira Türkiye'nin güvenliği söz konusu olduğunda, NATO ve ABD endişeleri giderecek bir tutum içerisinde gözükmemiştir.¹⁵⁸ Buna rağmen Türkiye, NATO'nun en önde gelen müttefiklerinden biridir ve en güçlü askeri ittifak olan NATO'ya yıllardır önemli katkılar sağlamaktadır. Stratejik konumundan ve büyük ordusundan dolayı da masada söz sahibidir. Tüm bu avantajlarını kullanarak NATO içerisinde

¹⁵⁵ Buket Önal, "Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR) ve Karadeniz Güvenliğindeki Rolü", Hasan Vergil, Özcan Sezer, Gökhan Dökmen (ed.), 1. *Karadeniz ve Balkan Ekonomik ve Politik Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi, 2014, s. 146.

¹⁵⁶ Gökhan Koçer, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 1, 2007, s. 211-213.

¹⁵⁷ Vefa Kurban, Giray Saynur Derman, "Türkiye'nin SSCB ve ABD ile İlişkileri 1960-1980", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 33, 2016, s. 463.

¹⁵⁸ Mustafa Kibaroglu, "Türkiye-NATO İlişkileri", *SETA Analiz*, Sayı 195, Mart 2017, s. 10.

güçlü kalarak ve kendi güvenliğini koruyarak dünyada güçlü bir devlet statüsü sağlamaya çalışmaktadır. Bush hükümeti de diğer hükümetler döneminde olduğu gibi Türkiye'nin güvenlik amaçlarına benzer amaçlarla hareket etse de Türkiye'den ve kendinden önceki hükümetlerden farklı olarak NATO'yu ve NATO'nun gücünü kullanarak dünya üzerinde çeşitli askeri ve politik hamlelerde bulunmuştur.

2.1.3. Haydut Devletler ve Türkiye-ABD İlişkileri

11 Eylül sonrasında ABD'nin dış politikasının temel felsefesinde köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Başkan Bush'un adıyla anılan ve Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi ile somutlaşan Bush Doktrini'nin¹⁵⁹ bu köklü değişikliklerin meydana gelmesindeki etkisi oldukça büyüktür. Bu doktrinde ABD'nin 11 Eylül'den sonra nasıl bir dış politika izleyeceği belirtilmektedir. Soğuk Savaş döneminde caydırma ve çevreleme stratejileri üzerine kurulu politikalar izleyen ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemde önleyici saldırı ve ön alıcı saldırı stratejileriyle dış politikasını şekillendirmiştir. İki kavram zaman zaman karıştırılarak birbirlerinin yerine kullanılsa da birbirinden net olarak ayrılmaktadır. Ön alıcılık doktrini ile ABD, uluslararası terörizme katkı sağlayan, teröristleri besleyen veya elinde kitle imha silahları bulundurduğunu düşündüğü herhangi bir devlete askeri saldırı düzenleme hakkına sahip olduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁰

Doktrine göre Soğuk Savaş döneminde SSCB'ye uygulanan çevreleme ve caydırma politikaları o dönemde başarılı olmuş olsa da değişen uluslararası sistem ve dengeler dolayısıyla artık geçerliliğini yitirmiştir. Soğuk Savaş'ta en büyük ve belki de tek tehdit SSCB ve komünist politikalarıyken, Soğuk Savaş sonrasında karşılaşılan tehditler asimetrik olup, klasik yöntemlerle savuşturulamayacak kadar karmaşıktır. Ortada ne caydırılacak bir devlet ne çevrelenecek bir ülke net olarak görünmemektedir. 11 Eylül'de olduğu gibi saldırının ne zaman ve nereden geleceği belli olmayan durumlarda tehditlerin eyleme dönüşmesini beklemek büyük hata olacaktır. Bundan dolayıdır ki tehdit tespit edilir edilmez imha edilmelidir.¹⁶¹ Tehdidi ülkesinde barındıran ve faaliyetlerine göz yuman devletlerin egemenlik hakları, topraklarına müdahale edilmesine asla engel değildir. Çünkü yine doktrine göre burada meşru bir müdafaa söz konusudur.

¹⁵⁹ Dale T. Snauwaert, "The Bush Doctrine and Just War Theory", *The Online Journal of Peace and Conflict Resolution*, Vol 6, 2004, s. 121-122.

¹⁶⁰ Charles W. Kegley, Gregory A. Raymond, "Preventive War and Permissive Normative Order", *International Studies Perspectives*, Cilt 4, No.4, 2003, s. 385-389.

¹⁶¹ Bülent Sarper Ağır, "Bush Doktrini: Küresel Bir Hegemonik İstikrar Arayışı mı?", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 12, Kış 2006- 2007, s. 85.

Ön alıcı saldırı (preemptive strike) doktrininde Soğuk Savaş dönemindeki caydırıcılık ve çevreleme politikalarından farklı olarak doğrudan bir saldırı söz konusudur.¹⁶² Soğuk Savaş'ın en sert geçtiği ve sıcak bir çatışmaya neredeyse ramak kala nükleer dehşet dengesinin de zorunlu kıldığı ilk saldıran olmama kavramı, ön alıcı saldırı doktrini ile rafa kaldırılmıştır. Aslında uygulanan bu dış politika araçları, her iki dönemi analiz etmek açısından oldukça önemli ipuçları sunmaktadır. Ön alıcı saldırının uygulanması halinde, saldırı hazırlığı yapan rakibin tüm dengesi alt üst edilerek saldırıyı etkisiz hale getirmek ve rakibe göre daha avantajlı konuma geçerek kontrolü ele geçirmek amaçlanmaktadır. Buraya asıl belirleyici olan saldırının çok yakın ve kaçınılmaz olmasıdır. Rakibin saldırıp saldırmayacağı şüphesi yerini kesin olarak saldıracağı kanısına bırakmıştır. Rakip kuvvetlerin sınırda saldırı için gerekli yığınakları yaparak uygun zamanı beklemesi gibi durumlar verilebilecek en güzel örneklerdendir. Böyle bir durumda ön alıcı saldırı ile ilk vuran kazanır mantığıyla rakibe indirilen darbenin rakipte meydana getirmiş olduğu beklenmedik bir şok etkisi sayesinde tehdit bertaraf edilebilmektedir. Yine de unutulmaması gereken bir nokta şudur ki ön alıcı saldırıda tehdidin somutlaşması ve şüpheyi yer bırakmaması esastır.¹⁶³

Önleyici saldırı stratejisinde ise Amerika, henüz kendisine bir tehdit gelmeden, yakın bir tehdit durumu dahi olmadan bu saldırı olasılığı görmesi veya tehdidi sezmesi halinde, ön alıcı strateji izleyerek tehdidin henüz oluşmasına imkân vermeden yerinde vuracağını belirtmiştir.¹⁶⁴ Ön alıcı saldırının aksine, önleyici saldırıda tehdit çok yakın olmamakla birlikte belirsizdir. Önleyici saldırıda asıl mantık belki ilerde bir tehdit bile olamayacak durumların, güvenlik endişesi dolayısıyla ortadan kaldırılmasıdır. Yılanın başını küçükken ezmek mantığıyla hareket eden bu anlayışta, büyüyeceği belli olan bir tehlikenin daha baştan önlenmesi amaçlanmaktadır. Çünkü şu anda harekete geçmemenin bedeli ilerde daha büyük sorunların oluşmasına yol açacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, rakibin herhangi bir saldırı planı olup olmadığına bakılmaksızın, bozulmakta olan güç dengesini yeniden inşa etmektir.¹⁶⁵

Irak'ın kitle imha silahları ürettiği ve 11 Eylül'ü planlayanlarla ilişkisi olduğu yönündeki iddiaları ortaya atan ABD, Irak'ın kendisine bir saldırı hazırlığında olduğu

¹⁶² Ömer Kurtbağ, *Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politikası: Hegemonya Ekseninde Bir Analiz*, Ankara: Uşak Yayınları, Ankara, 2010, s. 317-319.

¹⁶³ Suat Dönmez, "Kuvvet Kullanma Kapsamında Ön Alıcı ve Önleyici Saldırı Kavramları", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, 2017, s. 11-12

¹⁶⁴ TUİÇ, "Türkiye'nin Terörle Mücadelesi: Önleyici Meşru Müdafaa", [Türkiye'nin Terörle Mücadelesi: Önleyici Meşru Müdafaa | TUİÇ Akademi \(tuicakademi.org\)](https://tuicakademi.org) (13.02.2021).

¹⁶⁵ Stephen M. Walt, *Taming American Power: The Global Response to US Primacy*, WW Norton & Company, 2006, s.224.

düşüncesi çerçevesinde Irak müdahalesini meşrulaştırmaya çalışmıştır.¹⁶⁶ Burada tehdidin çok yakın ve kaçınılmaz olduğunu iddia eden ABD, yapılan müdahaleyi ön alıcı saldırı olarak gösterme çabası içerisine girmiştir. Fakat az önce açıklanan temel kurallar göz önüne alındığında ABD'nin Irak müdahalesinin meşru bir ön alıcı saldırı olmayıp gayri meşru bir önleyici saldırı olduğu açıkça görülmektedir.

Bush doktrini ile dış politikada meşrulaşan önleyici ve ön alıcı saldırı kavramlarına ek olarak haydut devletler ve başarısız devlet gibi kavramlarla da ABD yeni bir hegemonya kurmaya çalışmaktadır. Doktrinde Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber ABD'nin güvenlik olgusunun ciddi bir dönüşüme uğradığı ve artık haydut devletler ve teröristlerden gelen ölümcül bir tehdit ile karşı karşıya olduğu ifade edilmektedir. Doktrinde adı geçen bu haydut devletlerin ortak özellikleri kendi halklarına zulmetmelerinin yanı sıra tüm ulusal kaynaklarını kendi liderlerinin şahsi çıkarları için kullanmaktadırlar. Ayrıca uluslararası hukuku tanımadıkları gibi tarafı olduğu uluslararası anlaşmaları da kolaylıkla ihlal edebilmektedirler. Bu haydut devletler sadece gelişmiş askeri teknolojilerle yetinmeyip aynı zamanda kitle imha silahlarına sahip olma arzusundadırlar. Bununla da kalmayıp ABD ve ABD'nin temsil ettiği bütün değerlerden nefret edip temel insani değerleri kabul etmeyerek, küresel çapta teröre maddi destek vermektedirler.¹⁶⁷

Noam Chomsky'ye göre Bush doktrininde yer alan haydut devletler için sayılan bu özelliklerin pek çoğunun ABD tarafından bizzat uygulandığı ifade edilmiştir. ABD'nin uluslararası hukuka meydan okuyarak uluslararası hukuku küçük görmesi, saldırma gayesiyle yıkıcı askeri teknolojiler üretmesi, terörizmi desteklemesi, işkence uygulamalarına ön ayak olarak veya görmezden gelerek temel insani değerleri hiçe sayması gibi uygulamaları nedeniyle Chomsky'ye göre ABD bugün en önde gelen haydut devletidir.¹⁶⁸

ABD'ye göre ise Afganistan, Irak, İran, Kuzey Kore, Sudan, Suriye, Venezuela, Küba, Libya ve Yugoslavya devletleri belirli dönemlerde haydut olarak kabul edilmiş olup bu devletlerden bazıları ABD'nin gözünde halen haydut devlet konumunu korumuştur.¹⁶⁹ Haydut devlet teriminin Türkiye'de kullanılması ise ilk olarak 15 Şubat 1999 tarihinde Abdullah

¹⁶⁶ Mark A. Drumbl, "Self-Defense and the Use of Force: Breaking the Rules, Making the Rules, or Both?", *International Studies Perspectives*, Cilt 4, No 4, 2003, s. 411-422.

¹⁶⁷ The National Security Strategy of the United States of America, s. 14., <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/> (16.02.2021).

¹⁶⁸ Clyde Prestowitz, *Rogue Nation: American Unilateralism And The Failure of Good Intentions*, Basic Books, New York, 2003, s. 2.

¹⁶⁹ <https://www.americanforeignrelations.com/O-W/Post-cold-War-Policy-Isolating-and-punishing-rogue-states.html> (16.02.2021).

Öcalan'ın Yunanistan'ın Kenya Büyükelçiliği'nde yakalanmasının ardından Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Yunanistan'ı haydut devlet olarak nitelendirmesidir. İkinci kullanım ise 27 Haziran 2012'de dönemin başbakanı Tayyip Erdoğan tarafından Türk savaş uçağının Suriye tarafından düşürülmesi üzerine yaptığı açıklamada Suriye'yi haydut devlet olarak ifade etmesidir.¹⁷⁰ Her iki kullanımda da açıkça haydut devlet ibaresi kullanılmamış olsa da açıklamalardan birinde teröre destek verildiği, diğerinde ise bizzat devlet terörü uyguladığı tabirleri kullanılmıştır.

Bush Doktrini'nde terör ve terör destekçilerinin ayırt edilmeden ABD tarafından aynı muameleye maruz kalacakları belirtilmiş ve ayrıca bu mücadelenin küresel düzeyde her terörist grubun tespit edilip, mağlup edilinceye kadar süreceği bizzat Bush tarafından açık bir şekilde ifade edilmiştir.¹⁷¹ Terörizme karşı açılan bu savaşta terörün kim veya kimler olduğu muallak bir durumken, aynı şekilde savaş süresinin belirsizliği de oldukça tartışılan konular olmuştur.

Bush Doktrini ile beraber Irak, İran ve Kuzey Kore şer eksenine yerleştirilerek bu devletlere karşı çatışmacı bir söylem kullanılmıştır. Terörizme karşı açılan bu savaşta ABD önce uluslararası desteği de arkasına alarak 2001'de Afganistan'ı işgal etmiş, ardından ise 2003'te teröre karşı savaşta ikinci aşama olan Irak'a girmiştir. Afganistan konusunda arkasına uluslararası desteği alan ABD, aynı desteğe Irak konusunda ihtiyaç duymayarak tek taraflı hareket etmiştir. Zaten Bush doktrininde de belirtildiği gibi ABD'nin uluslararası desteği arayacağını fakat yine de tek başına hareket etmekten de çekinmeyeceği belirtilmiştir.¹⁷² Irak konusunda ABD'nin ortaya attığı kitle imha silahlarına sahip olduğu ve birçok ülkenin bu nedenle tehdit altında olduğu iddiası karşısında Irak, kendi kamuoyunu bile ikna etmede sorunlar yaşamıştır. Her ne kadar Avrupalı devletler ABD'nin hamlelerini endişeyle izlese ve Amerikan yayılmacılığı olarak değerlendirseler de sorunun çözümünde diplomatik yolların aranması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca ABD'nin başlattığı operasyonlarda gittiği yerlere askeri gücünü götürerek ve büyük üsler inşa ederek bölgeyi kontrol altına almak için sürekli olarak yerleşmesi bağlamında ABD'ye yönelik eleştiriler yapılmaktadır.

Bu eksenle ABD ile Türkiye ilişkilerini etkileyen en önemli faktör, Türkiye'nin özellikle de şer eksenine dâhil edilen devletlerle olan ilişkileridir. 11 Eylül sonrasında ABD'nin değişen dış politikası ve Bush Doktrini'nde yer alan haydut devletler bir arada düşünüldüğü

¹⁷⁰ Hürriyet Daily News, "PM calls Syria rogue state as Turkey, Russia in touch", <https://www.hurriyetaidailynews.com/pm-calls-syria-rogue-state-as-turkey-russia-in-touch-24255> (16.02.2021).

¹⁷¹ Engin Akçay, Özdemir Akbal, "ABD Güvenlik Politikasında Söylem ve Pratik", Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 11, Sayı 22, 2013, s. 20-21.

¹⁷² The National Security Strategy of the United States of America, s. 6.

zaman kırılğan bir süreç ortaya çıkmaktadır. Türkiye bundan sonraki süreçte İran ile ilişkilerinde daha dengeli bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Irak’a müdahale konusunda Tahran yönetimi de kendi çıkarları ve güvenliği doğrultusunda, Türkiye’den Irak’a asker gönderilmesine karşı çıkmış ve belki de ilerleyen süreçte ABD’nin İran için daha sert bir dil kullanmasında Tahran yönetiminin bu davranışının büyük etkisi olmuştur. Irak gibi aynı şekilde İran’ın da küresel çapta teröre yardım ettiği ve kitle imha silahlarına yatırım yaptığı ABD tarafından iddia edilmektedir. Bununla birlikte Bush Yönetimi döneminde ABD, İran ile diyaloga yanaşmazken, aynı zamanda İran’a karşı siyasi, ekonomik ve diplomatik yaptırımları daha da arttırarak sert bir politika izlemiştir.¹⁷³ Böyle bir ortamda İran ile olumlu ilişkiler kurmanın ABD’nin büyük tepkisine yol açacağına farkında olan Türkiye, İran tarafından yapılan işbirliği tekliflerine de sıcak bakmamıştır.

Irak işgali sonrasında Bush Yönetimi’nin İran’a yönelik baskısı önemli ölçüde artmıştır. Bu durum Türkiye’yi üç temel açıdan olumsuz yönde etkileyebilecek bir hal oluşturmuştur. Bunlardan ilki enerji güvenliği ile ilgilidir. Doğal gaz ihtiyacının önemli bir bölümünü İran’dan ithal eden Türkiye, söz konusu ülkede ortaya çıkabilecek istikrarsızlığın enerji arzını etkileyebileceğini ve bu durumun Türkiye’yi enerji açısından Rusya’ya bağımlı kılacağını gerekçesiyle ABD’nin baskısından memnun olmamıştır. İkinci olarak, 2000’li yıllarla birlikte İran ve Türkiye PKK’ya yönelik mücadelede önemli işbirlikleri yapmaya başlamıştır.¹⁷⁴ Olası bir istikrarsızlık sonrasında İranlı Kürtler arasında çıkabilecek siyasi hareketler, Türkiye’deki Kürtler için de örnek olabilecektir. Üçüncü olarak ise, 2000’li başında Türk sermayesi İran pazarına girmeye başlamıştır. ABD’nin İran’a yönelik ekonomik ambargo ve yaptırımlar söz konusu süreci baltalayacaktır.¹⁷⁵

İfade edilen üç temel unsur nedeniyle Türkiye, ABD’nin üstelemelerine rağmen ambargo ve yaptırımlara katılmamıştır. Nitekim Türkiye, iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik, askeri ve güvenlik sorunlarının diplomatik yollarla çözülmesi hususunu vurgulamıştır. Bu anlayışla Türkiye’nin çabaları iki noktada ifade edilebilir. Bunlardan ilki Batılı ülkeler ile İran arasındaki müzakerelerin Türkiye’de gerçekleştirilmesidir. Bu girişim diğer ülkeler tarafından memnuniyetle karşılanmış ve 2007 yılında İran Ulusal Güvenlik Danışmanı Ali Laricani ve AB

¹⁷³ Kemal İnat, “ABD-İran İlişkilerinin Ortadoğu ve Türkiye’ye Etkileri”, SETA Perspektif, Sayı 85, Aralık 2014, s. 2., http://file.setav.org/Files/Pdf/20141205183733_abd-iran-iliskilerinin-ortadogu-ve-turkiye%E2%80%99ye-etkileri-pdf.pdf (12.02.2021).

¹⁷⁴ Murat Ercan, “Bölgesel Politikalar Çerçevesinde Türkiye-İran İlişkileri”, 433-434., <https://ulk.ist/media/kitap/I-UKODTLK/bolgesel-politikalar-cercevesinde-turkiye-iran-iliskileri.pdf> (15.02.2021).

¹⁷⁵ Nuri Yeşilyurt, “Ortadoğu’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 455-457.

Dışişleri Sorumlusu Javier Solana arasındaki görüşme Türkiye’de gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁶ İkincisi, İran ve Batılı ülkeler arasında arabuluculuk yapma girişimidir. Bu girişim her iki tarafın reddetmesi sonrasında işlerlik kazanmamıştır. Bu girişimlere bir bütün olarak bakıldığında, sınırlı sonuçlarının olduğu görülmektedir. Nitekim ABD açısından İran, Suriye ya da diğer bölge ülkelerine oranla daha büyük güvenlik tehdidi olarak görülmüştür. İran ise Batılılar ile ilişkilerinde doğrudan muhatap alınmak istemiştir. Bu nedenle Türkiye’nin uyguladığı diplomatik ve müzakereci politika iki taraf açısından uygun bulunmamıştır.¹⁷⁷

Irak müdahalesi sonrasında kuzeyde güçlenen bölgesel yönetimin, bağımsız devlet kurma düşünceleri gün yüzüne çıktığında Türkiye ile İran arasında yeni bir yakınlaşma süreci başlamıştır. 2004 yılında Başbakan Erdoğan’ın Tahran’a yaptığı ziyaretle¹⁷⁸ o yılki ticaret hacmi %90 oranında artış göstererek 2,4 milyar dolara ulaşmıştır. Fakat bir sonraki yıl Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerin önceki senelere kıyasla azaldığı görülmektedir. Bunun en önemli gerekçesi ise İran’ın gerçekleştirdiği nükleer programın Batı’yı özellikle de ABD’yi giderek kaygılandırmasıdır. Başkan Bush Ocak ayının sonlarına doğru yaptığı açıklamada İran’ın dünya üzerinde teröre destek sağlayan başlıca ülke olduğunu ifade etmesi, Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerin kesilmesine neden olmuştur. İran’ın uygulamaları ve neticesinde yaşanan gerilimler, komşularıyla ilişkilerini geliştirmek isteyen Türkiye’nin diğer taraftan Batı’nın müttefiki olmasıyla bir araya geldiğinde büyük bir ikilemi doğurmuştur.

ABD’nin İran’a yönelik uyguladığı politika üç sacayağından oluşmaktadır. Bu sacayaklarından ilki BM bünyesinde alınan yaptırım kararlarıdır. Amerikan Yönetimi, BM Güvenlik Konseyi’nde karar alınması için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. İkincisi ise ABD’nin İran’a yönelik tek taraflı yaptırımlar uygulamasıdır. Bu yaptırımlar ABD’nin tek taraflı olarak İran ile siyasi, ekonomik ve güvenlik ilişkilerin kurulmasını engelleyen unsurlar içermektedir. Üçüncüsü ise bu yaptırım kararlarına bölge ülkelerin katılması için baskıda bulunulmasıdır. Özellikle Türkiye’yi de etkileyen bu politika, Ortadoğu’da İran’ın yalnızlaştırılması adına bölge ülkelere yaptırımlara destek vermeleri için ABD baskıda bulunmuştur.¹⁷⁹ Bununla birlikte 24 Haziran 2005’te Mahmud Ahmedinejad’ın cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanması ve nükleer faaliyetlerine hız vermesi ise ABD ile

¹⁷⁶ VOA, “Laricani - Solana Görüşmesi”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2007-04-25-voa12-88054572/854366.html> (12.02.2021).

¹⁷⁷ Yeşilyurt, a.g.m., s. 457-458.

¹⁷⁸ Hürriyet, “İran’a 'Nükleer' Öneri”, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/irana-nukleer-oneri-5546851> (12.02.2021).

¹⁷⁹ İnat, a.g.m., s. 5.

yaşanan gerilimi daha da arttırmıştır.¹⁸⁰ ABD ile arasını bozmamak ve yeni bir şer eksen üyesi olmamak adına Türkiye, İran ile ilişkilerinde dengeli bir politika izlemek zorunda kalmıştır.

2005'te Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA) Başkanı'nın Ankara ziyareti Türkiye-ABD ilişkileri açısından oldukça önemli bir gelişmedir. Başkan Porter Goss, İran'ın nükleer faaliyetleri karşısında ülkesinin Türkiye'den taleplerini ileterek, İran'ın nükleer silaha sahip olmasının Türkiye ve bölgedeki diğer devletler için büyük bir risk anlamına geldiğini vurgulamıştır.¹⁸¹ Ayrıca İran'ın PKK ve El-Kaide terör örgütlerini desteklediğini ve Tahran yönetiminin özellikle Batı ile iyi ilişkiler kuran Türkiye'yi halen düşman olarak gördüğünü ileri sürmüştür. Tüm bunları sebep göstererek ABD'nin terörle mücadele politikasında Türkiye'yi ABD'nin yanında görmek istediklerini belirten Başkan Goss, İran'ın teröre bakışı konusunda Ankara'nın da tepki göstermesini istemiştir. Bu isteklerden sonra ise kendi bölgesinde daha fazla savaş çıkmasını istemeyen Türkiye, sorunun her zaman diplomatik yollardan çözülmesi gerektiğini savunarak her iki tarafla da kötü olmadan İran ile Batı arasında arabuluculuk yapma söylemini daha fazla gündeme getirmeye çalışmıştır.

ABD'nin haydut devlet olarak tanımladığı bir diğer devlet ise Kuzey Kore'dir. Türkiye ile Kuzey Kore'nin siyasi anlamda ilişkileri oldukça sınırlıdır. Kuzey Kore ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin temeli 15 Ocak 2001 tarihinde Pekin'de imzalanan Mutabakat Zaptı ile atılmıştır.¹⁸² Gerekli hukuki süreç tamamlandıktan sonra ise 27 Haziran 2001'de iki tarafın eşzamanlı olarak yaptığı açıklamada 15 Ocak 2001 tarihinden itibaren iki ülke arasında Büyükelçi düzeyinde diplomatik ilişki kurulduğu kamuoyuna ilan edilmiştir. Bu açıklamadan yaklaşık üç ay sonra meydana gelecek olan 11 Eylül saldırıları sonrasında Bush Doktrini'nde Kuzey Kore'nin haydut devlet olarak ilan edilmesi Türkiye-ABD ilişkilerinde bir gerilime yol açmamıştır. Çünkü iki devlet arasındaki ilişkiler 11 Eylül öncesinde kurulmuş ve sonrasında bir ilerleme göstermemiştir.

Haydut devletler konusunda ABD'nin elinde her ne kadar somut delillerin olmaması ve bu konuda dünyadan farklı tepkiler almasına rağmen, Türkiye haydut kabul edilen devletlerle bu dönemde sıcak ilişkiler kurmaktan kaçınarak 1 Mart tezkeresi istisnası hariç olmak üzere Amerika'nın tepkisini üstüne çekmemiş ve ilişkileri korumaya çalışmıştır.

¹⁸⁰ Murat Jane, "İran'ın Nükleer Politikasının Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkilerinin Analizi", *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, İran Özel Sayısı, Cilt 1, Sayı 2, 2017, s. 277.

¹⁸¹ VOA, "CIA Başkanı Ankara'da", <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2005-12-11-voa9-87996632/843607.html> (12.02.2021).

¹⁸² T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye - Kuzey Kore Siyasi İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kuzey-kore-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (03.02.2021).

2.1.4. Ortadoğu ve Türkiye-ABD İlişkileri

Orta Doğu ve bölgede yaşanan gelişmeler ABD ve Türkiye arasındaki ilişkilerde en önemli dinamiklerden birisi olmuştur. Zira Ortadoğu, ABD'nin 21. Yüzyılda üzerinde hassasiyetle durduğu ve birçok planını uygulamaya başladığı en önemli coğrafyadır. Orta Doğu kapsamında Türkiye-ABD ilişkileri genel anlamda Irak ve az da olsa İran konularında gelişme göstermiştir. Orta Doğu ABD için enerji kaynakları ve radikal İslami gruplar ile bu grupların oluşturduğu tehditlerden, kendisinin hayati önem verdiği İsrail'in bölgedeki güvenliğinin ve hatta bölgede kendi güvenliğinin sağlanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Orta Doğu politikası ABD için üzerinde en çok mesai harcadığı konuların başında gelmektedir.

Türkiye'nin Orta Doğu'da güçlenen bir ülke olarak yükselmesi, ABD'yi rahatsız etmek bir yana dursun, tam tersine memnun etmiştir. Büyük Orta Doğu Projesi olarak bilinen demokratikleşme hamlesinde, etkin bir model olma kapasitesine sahip olan ve hükümetinin geçmişte İslamcı bir çizgiyi temsil ettiği Türkiye Cumhuriyeti, ABD tarafından Orta Doğu'da kendi politikalarının hayata geçirilmesi için şiddetle desteklenmiştir.¹⁸³ Nitekim Büyük Orta Doğu Projesi, çoğunlukla Müslüman nüfusun yaşadığı Mağrip ülkelerinden Afganistan'a kadar olan bölgeyi kapsamaktadır. Projenin temel hedefi, bölgeyi Batı ekonomisi ve başta demokrasi olmak üzere Batı üst yapısına açmaktır. Bu bağlamda bölgede Suriye ve İran gibi ülkelerin nüfuzunun azaltılması gerekmiş ve model ülke olarak Türkiye gösterilmiştir.¹⁸⁴ Çünkü artık ABD tek başına bu bölgede politika üretemez ve uygulayamaz hale gelmiştir. Irak'ta verdiği kayıplardan sonra, bölgedeki boşluğu İran'ın doldurma tehlikesi ABD'yi rahatsız etmiş ve böylece Bush'un daha önce şer eksen¹⁸⁵ olarak adlandırdığı bir İran'ın bölgede etkin olması yerine, Türkiye'yi tercih ederek desteklemeye başlamıştır.

'Komşularla Sıfır Sorun' politikasının İran'ı da içermesi ve bir kısım karşılıklı ziyaretler ve antlaşmalar yapılması, ABD tarafından rahatsızlıkla karşılanmıştır. Buna rağmen ABD, Türkiye'den İran ile yaptığı temaslarda İran'a Uluslararası Atom Enerjisi ile işbirliği yapmasını önermesini istemiştir. Türkiye'nin Orta Doğu bölgesine yönelmesi Amerika'yı kaygılandırmamıştır, çünkü Amerika bu bölgenin kendisine bir alternatif olmayacağını zaten

¹⁸³ Altuğ Günel, "Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2004, s. 159.

¹⁸⁴ Ünal Ünsal, "Dönemin Bilançosu", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Cilt: III (2001-2012)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 31.

¹⁸⁵ The Washington Post, "The 4th best State of the Union address: "Axis of evil"", <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2014/01/25/the-4th-best-state-of-the-union-address-axis-of-evil/> (14.02.2021).

bilincindedir. ABD'nin asıl kaygısı Türkiye'nin Rusya ve Çin gibi ülkelerle yakınlaşarak Avrasyacı bir politika izlemesidir.

Irak işgali sırasında Türkiye'nin desteği, ABD açısından gerçekten de çok önemli bir yere sahiptir. Pentagon hızla savaş planları yapmaya başlamış ve bu planın içerisine Türkiye üzerinden geçiş ve konuşlanmayı da dâhil etmiştir. İki ülke arasında yoğun bir diplomasi trafiği yaşanmasına rağmen, Ecevit Hükümeti havadan geçiş izninden yana bir tutum sergilemiş ve ayrıca sınırlı sayıda özel kuvvetin Türkiye üzerinden geçmesinden yana tavır almıştır.¹⁸⁶ ABD ise böyle önemli bir konuda her imkânın kendilerine sunulmasını ve kendisinin bir savaş halinde olduğunu Türk Hükümeti'ne bildirmiştir. Ecevit'in daha önce gazeteci kimliğiyle Saddam Hüseyin'i ziyaret etmesi ve işbirliğine yakın görünmemesi ABD tarafından bir sorun haline dönüşmüştür. Türk hükümetini ikna etmek için ABD yönetimi, Irak işgalinden sonra bölgede toprak bütünlüğünün korunacağını garantisini vermiştir. Türkiye bölgede asker bulundurmak ve etkin olmak isterken, Amerika bunu istememiştir. Kasım 2002 seçimlerinden AK Parti'nin galip çıkmasıyla, daha önce Erdoğan'ın seçimler öncesi yaptığı ABD gezisi, bazı kesimler tarafından AK Parti'nin ABD'ye işgal sırasında geçiş sözü verdiği şeklinde yorumlanmıştır.

2003 başlarında ABD'nin saldıracağı nerdeyse kesinleşmiş, Türkiye'den limanlarını kullanmayı ve askerlerinin yarısını konuşlandırmayı talep etmiş ve Türkiye bunları meclisteki tezkerıyla sağlamıştır.¹⁸⁷ Amerikan yönetimi tarafından bu tezkerenin geçmesi, ilerleyen tarihteki asıl tezkerenin de hiçbir problemle karşılaşmadan geçeceği şeklinde yorumlanmıştır. 1 Şubat 2003'te başlayan ve sert geçen müzakereler sonucunda zor da olsa bir anlaşmaya varılabilmektedir. Türkiye'nin asıl endişelendiği konular, PKK ile mücadele, bölgedeki Türkmenler'in durumu, Kuzey Irak'ın statüsü konularıdır. Bu yüzden bölgede etkin olmayı amaçlayan Türkiye, Amerikan askerleriyle birlikte Türk birliklerinin de girmesini istemiştir. Türkiye, ABD'nin geçişine izin vermek koşuluyla, Kuzey Irak'a otuz bin civarında silahlı asker gönderebilecek ve ABD'nin de bu sayıda askeri olduğunu göz önüne alırsak bölgede bir denge sağlanacaktır.

Nihayet tezkerenin Meclis'e sunulma aşamasına gelindiğinde, ABD son hamle olarak milletvekillerini guruplar halinde büyükelçiliğe davet ederek ikna etmeye çalışmıştır.¹⁸⁸ 1 Mart

¹⁸⁶ Atmaca, a.g.m., s. 124.

¹⁸⁷ Hamza Çakır, "Tezkere Dönemi ve Sonrası Türk-ABD İlişkileri'nin Medyada Temsili", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 21, 2006, s. 160.

¹⁸⁸ İlhan Uzgöl, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Cilt: III (2001-2012)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 273.

2003'te gerçekleşen meclisteki tarihi oturumda, gizli oylamaya 553 milletvekili katılmış, 264 kabul, 250 ret ve 16 çekimser oy¹⁸⁹ ile tezkere reddedilmiştir. Tezkere reddedilince, sanki bundan sonra ABD'nin Türkiye üzerinden Irak'a giremeyeceği algısı ortaya çıkmış ve daha sonra yapılan yardımlar pek dikkat çekmemiştir. 20 Mart'ta Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilen 6 ay süreli tezkere, Türk askerinin Kuzey Irak'a gönderilmesi ve hava sahamızın ABD uçaklarına açılmasını düzenlemektedir. 20 Mart'ta çıkartılan bu tezkerenin ardından Kuzey Irak'a Türk askeri gönderilirken, ABD uçakları da Irak'a uçuşlarını Türkiye üzerinden gerçekleştirmiştir.¹⁹⁰ Dönemin Savunma Bakanı Vecdi Gönül, "Tezkere geçmedi ama İncirlik'ten dört bin üç yüz sortiye izin verdik"¹⁹¹ demiştir. ABD ile yapılan anlaşmaya göre, hava sahasının kullanılmasının karşılığı olarak yirmi bin Türk askerinin Irak'a girmesine izin verilecektir. Ancak ABD bunu ancak Kuzey Irak'taki Kürt gruplar onay verirse yerine getireceğini söyleyince karşılıklı verilen sözlerde bir tutarsızlık ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye bölgede asker bulunduramayınca, ABD bölgede Türkmenleri kendisinin koruyacağını ve PKK'ya karşı kendisi önlem alacağını söylemekle yetinmiştir. Ancak ilerleyen dönemde PKK'nın Irak'ın kuzeyinde etkinliğini arttırması gibi Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin güney sınırında önemli bir güvenlik tehdidi oluşturmaya devam etmiştir.

ABD ile olan ilişkiler açısından baktığımız zaman, işgal sonrası ilk önemli gelişme veya kriz Amerikan askerlerinin 4 Temmuz 2003 günü Türkiye'nin Süleymaniye'de bulunan Özel Kuvvetler İrtibat Ofisi'ni basması olmuştur.¹⁹² ABD Türkiye'ye verdiği sözleri tutmadığı yetmezmiş gibi, bazı durumlarda tam aksini yapması ise meclisten geçmeyen tezkerenin bir nevi intikamı olarak yorumlanabilir.

4 Temmuz 2003 günü, Amerikan askerleri eş zamanlı olarak Süleymaniye'deki Özel Kuvvetler'e ait irtibat ofisini, Irak Türkmen Cephesi Süleymaniye Temsilciliğini, Türkmenlere ait Radyo-Televizyon binasını ve Türkmen Kültür Merkezi'ni basmışlardır.¹⁹³ Türk askerinin karşılık vermemesi üzerine bir çatışma çıkmamış fakat Türk askerlerinin başına çuval geçirilerek Bağdat'a sorgulanmaya götürülmüşlerdir. Operasyon için seçilen tarihin 4 Temmuz olması kuşkusuz bir tesadüf değildir. 4 Temmuz 1776'da ABD, Birleşik Krallık'tan ayrılarak bağımsızlığını kazanmış ve tüm yurttaki federal tatil ilan edilmiştir.¹⁹⁴ Amerikan bağımsızlık

¹⁸⁹ Haber 365, "1 Mart Tezkeresinin Tutanakları Artık Gizli Değil", http://www.haber365.com/Haber/1_Mart_Tezkeresinin_Tutanaklari_Artik_Gizli_Degil/ (05.02.2021).

¹⁹⁰ Yenişafak, "Tezkere belirsizliği", <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2003/eylul/13/p01.html> (04.02.2021).

¹⁹¹ Hürriyet, 18 Mayıs 2005.

¹⁹² T24, "Çuval olayı'nın perde arkası WikiLeaks'te", <https://t24.com.tr/haber/cuval-olayinin-perde-arkasi-wikileaks,136878> (14.02.2021).

¹⁹³ Uzgel, a.g.m., s.277.

¹⁹⁴ History, "Fourth of July – Independence Day", <http://www.history.com/topics/holidays/july-4th> (06.02.2021).

gününe denk gelen bu olayda Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Washington'da görüşebilecek birini bulamazken, daha sonra ABD Başkan yardımcısı Dick Cheney'e ulaşacak, askerlerin serbest bırakılmasını isteyecek ve böylece 55 saat sonra askerler serbest bırakılacaktır. Daha sonra Dick Cheney'le tekrar görüşen Erdoğan, Türk-Amerikan ilişkilerinde gerilim yaratan sorumluların bulunarak gerekli işlemlerin yapılmasını istemiştir.¹⁹⁵ Bu olaydan sonra Türkiye'deki Amerikan karşıtlığı tekrar canlanırken, hükümet olayı büyütmemeyi tercih etmiştir. Fakat bu yaşanan olay küçümsenecek bir krizden ibaret olmadığı gibi, en az Türk-Amerikan ilişkilerinde Johnson Mektubu kadar rahatsız edici bir gelişme olmuştur.

Türkiye-Amerika ilişkilerinde bir başka sorun ise Kerkük ve Türkmenlerin durumunda yaşanmıştır. Kerkük üzerinde işgal sonrasında hem Araplar, hem Türkmenler hem de Kürtler, bölgenin kendilerine ait olduğunu ileri sürerek hak talep etmeye başlamışlardır. Saddam Hüseyin döneminde Araplaştırılan bu bölge, işgal sonrasında Türkiye'yi çok rahatsız edecek bir şekilde Kürtleştirilmiş ve Araplar ile Türkmenler zor durumda bırakılmıştır. Iraklı Kürtler, ABD ile birlikte hareket etmeye başlayınca, zaten zor durumda olan Türkmenlerin konumu giderek kötüleşmiştir. Nisan 1995'te kurulan Irak Türkmen Cephesi (ITC) ise ne yazık ki pek etkili olamamıştır. Nitekim ABD, Irak Geçici Yönetimi'nde ITC'nin bulunmasını kabul etmemiştir.¹⁹⁶ Bununla birlikte bazı Türkmenlere karşı saldırı ve suikastlar gerçekleştirilmiştir. Bu durum Kuzey Irak'ta Türkmenlerin durumunun giderek kötüleşmesine aynı zamanda Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde 1990'larda ABD ile işbirliği yaparak geliştirdiği etkisinin zayıflamasına yol açmıştır. Aynı zamanda Türkiye'nin Irak ile olan sınır bölgesinin güvenliğini de olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim ABD'nin PKK'yı terör örgütleri listesine alması ve PKK'nın Suriye'deki kampların kapatılması sonrasında PKK'lı teröristler, Irak İşgali sonrasında ortaya çıkan Kürdistan Bölgesel Yönetimi topraklarına yerleşmiştir. Öyle ki, Kuzey Irak'ta bulunan PKK'lı teröristlerin sayısı dört bin civarında olduğu düşünülmüştür.¹⁹⁷

İlerleyen zamanda, Irak'ta istikrar sağlanamamış ve ABD, Irak'ta sıkışıp kalmıştır. ABD'nin Kürtlere dayanma politikası başarısız olmuş, ülke şiddet ve intihar saldırılarının yapıldığı bir hale gelmiş, Amerikan kayıpları artmaya başlamıştır. Böyle bir durumdayken ABD, Türkiye gibi müttefiki olduğunu ve çıkarlarının kesiştiğini hatırlamıştır. 5 Kasım 2007'de Başbakan Erdoğan ile Başkan Bush Beyaz Saray'da bir görüşme gerçekleştirmiş¹⁹⁸ ve bu

¹⁹⁵ AK Parti, "Başbakan Erdoğan Dick Cheney ile Görüştü", <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdogan-dick-cheney-ile-gorustu-basbakan-erdogan-cheneyden-turk-am/5213#1> (08.02.2021).

¹⁹⁶ İlhan Yılmaz, "Geçmişten Günümüze Irak'ta Türkmen Politikası", *ÇTTAD*, Cilt 12, Bahar 2006, s. 136.

¹⁹⁷ Uzgel, a.g.m., s. 284

¹⁹⁸ DW, "Gözler Erdoğan - Bush görüşmesinde", <https://www.dw.com/tr/g%C3%B6zler-erdo%C4%9Fan-bush-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fmesinde/a-2864197> (12.02.2021).

görüşme çıkarların kesişmesini simgeleyen bir sembol olarak tarihe geçmiştir. ABD, Irak'taki diğer etnik unsurları görmezden gelen politikasından vazgeçince şiddetin azalması ve istikrarın sağlanmaya başlamasıyla asker sayısını azaltma yolunu tercih etmiştir. 2006'ya kadar Kürtlere dayanan bir ABD, bu tarihten sonra Şii'leri ve Sünnileri de dikkate alan bir siyasete yönelmiştir. Bu siyaset değişiminin temelinde KBY'nin dışarda tutulduğunda Şii'lerin Irak'ın yaklaşık %80'ini oluşturmaları ve devletin Sünni-Şii olarak bölündüğünde Şii'lerin İran ile yakınlaşma ihtimalinin yüksek olmasıdır. Böyle bir durumda bölgede İran nüfuzu önemli oranda artabilir ve bölgesel güç dengesi ABD aleyhine bozulabilir. Bu nedenle ABD 2006 yılına kadar uyguladığı federatif yapıyı güçlendirme politikasını sona erdirmiştir.¹⁹⁹

Irak'ta başarısız olan ABD, bölgeden çekilirken Türkiye'yle ilişkilerini düzeltme yolunu seçmiştir. Süleymaniye'deki çuval olayından sonra ilişkiler yeniden normal bir hal almaya başlamıştır. 5 Kasım 2007'de Beyaz Saray'da gerçekleşen Erdoğan-Bush görüşmesinde, Bush PKK'yı hem Türkiye, hem Irak, hem de ABD'nin düşmanı olarak tanımlamıştır.²⁰⁰ Bu adım Amerikan politikasındaki değişimin ilk sinyalleridir. ABD daha önce PKK'yı terörist ilan etse de ilk defa resmi olarak ABD'nin düşmanı olarak ifade etmiştir. Amerika ile ilişkiler düzelmeye başlayınca bu ortaklığa İsrail'de dâhil edilmiş ve İsrail'in Türkiye'ye kiraladığı insansız hava araçlarıyla istihbarat sağlayacağı kararlaştırılmıştır. ABD, PKK kamplarının bombalanması için Kuzey Irak Hava Sahasını da Türk savaş uçaklarına açmış ve ayrıca Türkiye'nin kara üzerinden sınır ötesi operasyon yapmasına da izin vermiştir. Bu bağlamda Türkiye, 16 Aralık 2006'da Kuzey Irak'a ilk hava operasyonu gerçekleştirirken, Ocak 2007'de ilk kara operasyonu²⁰¹ da yapılmıştır. Bu durum iki ülke arasındaki askeri ve güvenlik işbirliğini ifade etmektedir.

Öte yandan Irak işgali sonrasında ortaya çıkan KBY, Kürt sorununda ve Türkiye'nin güvenliği noktasında önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Nitekim Kuzey Irak petrol gelirlerinin ekonomik gelişmeyi beraberinde getirmesi ve fiilen bir devlet niteliği kazanması hem Irak hem de bölge ülkeleri açısından Kürt sorunundaki en önemli dönüşüm olmuştur.²⁰² 2017 yılına gelindiğinde Kuzey Irak referandumu yapılması, bu çerçevede ifade edilebilir. Diğer taraftan Irak işgaliyle birlikte ABD ve Türkiye arasında Kuzey Irak konusu başta olmak üzere Irak hususunda işbirliği yapılması oldukça zorlaşmıştır. 1990'lı yıllarda Çekiç Güç'e izin verilmesi

¹⁹⁹ Uzgel, a.g.m., s. 288.

²⁰⁰ DW, "Bush: PKK ortak düşmanımız", <https://www.dw.com/tr/bush-pkk-ortak-d%C3%BC%C5%9Fman%C4%B1m%C4%B1z/a-2871540> (12.02.2021).

²⁰¹ Aljazeera Türk, "TSK'nın sınır ötesi operasyonları", <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tsknin-sinir-otesi-operasyonlari> (15.02.2021).

²⁰² Uzgel, a.g.m., s. 28

sonrasında Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtler üzerinde sağlanan etki²⁰³, işgal sonrasında güçsüzleşmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin Türkmenleri bir araya getirme politikası da başarısız olmuştur. Ayrıca kuzeyde Kürtlerin özerkliğini arttıran fiili ve hukuksal gelişmeler sonrasında Türkiye'nin bölge ile siyasi, askeri ve güvenlik ilişkileri ile bölgedeki nüfuzu zayıflama ve etkisiz bir hale gelme sürecine girmiştir. Zira Süleymaniye'de yaşanan çuval hadisesi sonrasında Türkiye'nin irtibat bürolarını kapatma ve bölgedeki askeri varlığını azaltması bu kapsamda ifade edilebilir. Dolayısıyla Irak işgali sonrasında Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik politika güvenlik yoğunluklu bir hale gelirken, aynı zamanda bölge dinamikleri Türkiye aleyhine değişmiştir.²⁰⁴

ABD'nin Irak'tan çekilme kararı ve 2007 mutabakatı sonrasında Türkiye ve ABD'nin Irak politikasında benzerlik ve uyum meydana gelmiştir. Bu noktada ülkedeki tüm gruplar siyasal sürece katılımı için çaba harcanmıştır. Bununla birlikte BOP kapsamında Türkiye'ye siyasal rol verilmeye başlamıştır. Başka bir ifadeyle, bölgede demokratik dönüşümleri destekleme adına ABD, Türkiye'ye daha fazla siyasal rol ve öncelik verme politikasına başlamıştır.²⁰⁵ Özellikle demokratik yönetimlerin halkın isteklerini karşılayarak Orta Doğu'da hem ulusal hem de bölgesel güvenliğe katkı sağlayacağı düşüncesi temelinde ABD, Irak'taki demokratik dönüşümde Türkiye'nin daha fazla rol alması gerektiğini düşünmüştür. Bu çerçevede Türkiye, Celal Talabani'nin Irak Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinden memnun olmuş, ülkedeki Sünni grupların siyasal sürece dâhil olması²⁰⁶ için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca 2007 mutabakatı sonrasında kuzey Iraklı Kürtlerle de siyasi diyalogun başlamasıyla Türkiye, Irak'taki tüm önemli gruplarla iletişim halinde olan bir ülke haline gelmiştir.

11 Eylül saldırısı sonrasında ABD, Orta Doğu'da müdahaleci ve saldırgan bir politika izlemiştir. Bu kapsamda önce Afganistan, daha sonra Irak işgal edilmiştir. Bu süreçte ABD, bölgedeki kendisine muhalif ülkelere yaptığı baskıyı arttırmıştır. Bu ülkelerin başında İran ve Suriye gelmektedir. ABD'nin yaptığı bu baskılardan Türkiye'de etkilenmiştir. 2000'li yılların başından itibaren özellikle Hafız Esad'ın ölmesi sonrasında Suriye-Türkiye ilişkileri önemli ölçüde gelişmiş²⁰⁷, ancak Türkiye ihtiyatlı davranmak zorunda kalmıştır. Zira 2003 yılında

²⁰³ Kubilay Yılmaz, "Çekiç Güç Ekseninde Türkiye- ABD İlişkileri", *ULUSAM Analiz*, 26 Ağustos 2018, s. 13., <https://www.ulusam.com/cekic-guc-ekseninde-turkiye-abd-iliskileri/> (15.02.2021).

²⁰⁴ Uzgel, a.g.e., s. 283.

²⁰⁵ Nuri Yeşilyurt, Atay Akdevelioğlu, "AKP Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", İlhan Uzgel ve Bülent Duru (ed.), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009, s. 387-392.

²⁰⁶ Gökhan Çetinsaya, Taha Özhan, *İşgalin 6. Yılında Irak*, Ankara: SETA Yayınları, 2009, s. 21-23.

²⁰⁷ Sedat Benek, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt 15, Sayı 1, 2016, s. 175.

ABD Kongresi, Suriye'ye yönelik yaptırım kararı almaya çalışmıştır. Bu durum Suriye'ye de müdahale yapılacağı beklentisini arttırmıştır. Diğer taraftan Bush döneminde İran'ın şer ülkeleri arasında ifade edilmesi²⁰⁸, Türkiye'nin İran ile olan ilişkilerinde de ihtiyatlı davranması gerektiği sonucunu doğurmuştur.

ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik güvenlik ve dış politikasının temel unsurlarının başında İsrail gelmektedir. Bu çerçevede İsrail ve Türkiye'nin ABD'nin Orta Doğu'daki en yakın müttefikleri olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. 1990'lı yıllarda iki ülke arasındaki ilişkiler stratejik ortaklık düzeyine erişmiştir. Bu süreçte iki ülke özellikle siyasi, ekonomi, askeri ve güvenlik alanında önemli işbirliği yapılmıştır. Ancak 2000'li yıllar ile birlikte bu eğilim değişmiş ve iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşmeye başlamıştır. İlişkilerdeki bu değişimi fark eden Bush Yönetimi, iki yakın müttefikinin bozulan ilişkilerinden rahatsızlık duymuş ve ilişkilerin düzelmesi için telkinlerde bulunmuştur. Zira her iki ülke özellikle askeri ve güvenlik alanında önemli işbirliği yapmıştır.

2.2. Barack H. Obama Dönemi Amerikan Dış Politikasına Genel Bakış

1991'den sonraki ilk on senede Bill Clinton başkanlığındaki ABD ile tüm dünya “iyi huylu hegemon” dönemini tecrübe etmiştir. 20. yüzyılda izlenen çok yönlü dış politika, 21. yüzyıldan itibaren yerini tek yönlü bir dış politikaya oldukça sert bir biçimde bırakmıştır.²⁰⁹ Afganistan ve Irak'ta yaşanan süreçler ABD dış politikasının yeni boyutunu gözler önüne sermiştir. NATO, BM, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası yapılarla birlikte hareket etme yolundan vazgeçilen Bush dönemi sonrasında Obama'nın başkan olması hem Amerikan halkında hem de bütün dünyada olumlu yönde bir değişim beklentisinin oluşmasına yol açmıştır.

2008 yılında ABD'nin tüm dünyayı etkileyen krizi sonrasında Cumhuriyetçiler halkın desteğini kaybetmişlerdir. 4 Kasım 2008 seçimlerinde Cumhuriyetçi aday John McCain'i 365 oy²¹⁰ alarak eleyen Obama, ABD'nin 44. başkanı olduktan yaklaşık iki ay sonra Türkiye'ye bir ziyarette bulunarak TBMM'de Türkiye'yi ‘Model Ortak’ olarak tanımlamıştır.²¹¹ Obama'dan sonra ABD'nin dış politikası değiştiği gibi, Türkiye ile mevcut ilişkilerde de gözle görülür

²⁰⁸ Doğan Başaran, “ABD'nin Küresel İmparatorluk Tahayyülü ve Bunun Aracı Olarak “Büyük Ortadoğu” Projesi”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı 6, 2017, s. 78.

²⁰⁹ Muhittin Ataman, Özkan Gökcan, “Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılmacılık Denemesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2012, s. 201.

²¹⁰ New York Times, “Nov. 4, 2008 | Obama Is Elected President”, http://learning.blogs.nytimes.com/2011/11/04/nov-4-2008-barack-obama-elected-president/?_r=0 (06.02.2021).

²¹¹ Milliyet, “ABD ile “Model Ortaklık”ta Türkiye ilk adımı attı”, <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/abd-ile-model-ortaklik-ta-turkiye-ilk-adimi-atti-1186374> (12.02.2021).

değişiklikler meydana gelmiştir. Bu tarihten sonraki ilişkilerimizde, ufak tefek pürüzler dışında 4 Temmuz 2003 gibi bir kriz yaşanmamış ve ilişkiler genelde iyi anlamda seyretmiştir. Ayrıca Obama'nın gizli Müslüman olduğu yönündeki efsaneler de Türk kamuoyunda ABD için olumlu görüşlere yol açmıştır. 2012 yılında ABD'de yapılan bir araştırmada bile halkın % 17'sinin Obama'nın gizli bir Müslüman olduğuna inandığı ortaya çıkmıştır. Bu iddialara karşı Hristiyan olduğunu açıklayan Obama, Barack H. Obama şeklinde yazılan ismindeki "Hussein" ibaresini kullanmaktan vazgeçmiştir.²¹²

Obama'nın gerek seçim kampanyası sırasında olsun gerekse seçildikten sonra verdiği demeçlerde olsun, dünyanın Bush iktidarı süresince unutmuş olduğu "yumuşak güç" kavramını yeniden gündeme taşıdığını söylemek mümkündür. Obama'nın yumuşak gücü kullanarak atacağı her adım ABD'nin sarsılan imajını düzeltmede stratejik bir öneme sahiptir. Nitekim Obama'nın ilk röportajını Suudi kanalı olan El-Arabiya'ya vermesi; Amerika'nın İslam dünyasının bir düşmanı olmadığını vurgulaması, Filistin İsrail sorununun çözümünde iki tarafı da dinleyeceğinin altını çizmesi ve işbirliğinden bahsetmesi yumuşak gücü devreye sokmasının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

*"Araştırmalar, oğul Bush döneminde Amerikan'ın yumuşak güç kullanımının dramatik bir şekilde düşüşe geçtiğini göstermektedir. Bu durum ABD'nin "dost" devlet olmaktan ziyade, uluslararası hukuku göz ardı eden, kendi başına hareket edip hiçbir kuruma hesap verme yükümlülüğü hissetmeyen "kabadayı" devlet olarak algılanmasının yolunu hazırlamıştır. Bu, Bush iktidarı politikalarının bir neticesidir. Amerika, bu dönemde "tek kutupluluk, hegemonya, egemenlik" konularına yoğunlaşan geleneksel bir politikaya geri çekilmiş, bunun beraberinde kendini gösteren kibir, çözümün bir parçası olan yumuşak gücü aşındırmıştır."*²¹³

ABD'nin siyasi tarihindeki ilk siyahi başkan olarak seçilen Obama, 2009-2017 yılları arasında iki dönemlik bir başkanlık tecrübesi geçirmiştir. Obama, Bush'a nispeten daha ılımlı demokrasi, insan hakları, karşılıklı etkileşim, yardımlaşma vb. söylemlerde bulunmayı tercih etmiştir. Dış politikada yumuşak güç araçlarının kullanılmasına özen gösteren Obama, Bush yönetimi süresince bozulmuş olan ABD imajını ve ABD hakkındaki uluslararası alandaki negatif görüşleri düzeltmeye yönelik politikalar izlemiştir.²¹⁴

²¹² CNN Türk, "Obama'dan Müslüman olduğu iddialarına ilginç cevap", <https://www.cnnturk.com/dunya/obamadan-musluman-oldugu-iddialarina-iliginc-cevap> (03.02.2021).

²¹³ Joseph S. Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, (Çev. Gürol Koca), Literatür Yayınları, İstanbul, 2003, s.xvi

²¹⁴ Yusuf Arslan, ABD ve İngiltere'de Kamu Diplomasisi Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 164.; Ömer Kurtbağ, "Obama Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri: Model Ortaklıktan Eksen Kaymasına İniş Çıkışlar ve Ayrışan Çıkarlar", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2015, s. 187.

Bush döneminden miras kaldığını söyleyebileceğimiz küresel ekonomik krizin Obama döneminin hemen başında patlak vermesi, Obama'nın dış politika stratejilerinde oldukça belirleyici bir etken olmuştur. Hükümetler arası işbirliği, küresel terörizmle küresel mücadele, nükleer silahların yaygınlaşmasını engelleme, ABD'nin itibarını yeniden kazanması ve jeopolitik vizyondan jeo-ekonomik vizyona geçiş Obama'nın izleyeceği dış politika ilkelerinden en önemli sayılabilecek unsurlardır. Bu dönemin en önemli özelliği, Bush döneminde sert güç (hard power) ile imajını zedeleyen ABD'nin yumuşak güç (soft power) ile dünya nezdindeki imajında bir restorasyon dönemine girmesidir.²¹⁵

Obama döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinin iyi olacağı yönündeki beklentiler ve temenniler, yerini çok sürmeden ilişkilerde soğuma, güvensizlik ve çıkar ayrışmasına bırakmıştır. Obama'nın müttefiklerle işbirliğine daha yakın olması ve çok ön planda durmadan geriden liderlik yapmaya dayalı dış politikası, Erdoğan ve Davutoğlu'nun daha bağımsız bir dış politika izleme vizyonu ile ters düşerek, yakınlaşmadan ziyade ilişkilerde soğuma ve çıkar çatışmalarına doğru bir gidişat ortaya çıkmıştır.²¹⁶ Türkiye'nin ABD ile eşit ortak olma arzusu ve ABD'nin de buna hazır olmamasından dolayı, model ortaklık kavramı ise sadece söylem düzeyinde kalmıştır. Obama'nın bölgedeki sorunlarla eskisi kadar ilgilenmemesi ve Ortadoğu'da ABD nüfuzunun giderek azalmasından dolayı Türkiye ve İran gibi bölgesel aktörler dış politikada daha rahat ve bağımsız hareket edebilme kabiliyetine sahip olmuşlardır.²¹⁷ Bush döneminin sıkı şartlarında bağımsız bir dış politika izleyemeyen Türkiye, Obama döneminde gözle görülür bir şekilde kendi kararlarını alan ve uygulayan bir devlet olarak ortaya dikkat çekmektedir.

Özellikle Bush döneminde ABD'nin kuzey Irak üzerinden gerçekleştirilen PKK saldırılarına kayıtsız kalması ve Türkiye'nin güvenlik kaygılarını göz ardı etmesi, Türkiye'nin Ankara merkezli ve çok yönlü bir dış politika izlemesini de beraberinde getirmiştir. Obama döneminde daha rahat manevra kabiliyeti kazanan Türkiye, dış politikada eksen kayması ve yeni Osmanlıcılık gibi ifadelerle eleştirilecek düzeyde daha özerk davranmaya ve ilişkilerini çeşitlendirmeye yönelmiştir. Bu dönemde Türk hükümeti çok eksenli ve proaktif bir dış politika vizyonu kazanmıştır. Böylelikle Batı ile ilişkilerini devam ettiren Türkiye'nin aynı zamanda

²¹⁵ Mehmet Yegin, Eyüp Ersoy, "Türkiye-ABD İlişkileri: Çok Boyutlu Bir Ortaklığa Doğru", USAK Raporları No. 13-05, 2013, s. 136.

²¹⁶ Doğan, a.g.m., s. 146-147.

²¹⁷ Kurtbağ, Obama..., s. 187-188.

Batı dışı dünya ve özellikle de Ortadoğu’da bulunan kendisine yakın komşu ülkelerle ilişkilerini güçlendirmesine dayalı bir politika izlenmeye başlamıştır.²¹⁸

Türkiye’nin yeni dış politika anlayışını tam olarak algılayamayan ABD ile ilişkiler, İsrail’in saldırgan ve hukuk tanımaz tavırları ve İran’ın nükleer programı gibi konularda yaşanan görüş ayrılıklarıyla yeniden çatlamaya başlamıştır. 2010 yılında Türk-Amerikan ilişkileri en kötü dönemlerinden birini yaşamış ve yoğun olarak eksen kayması tartışmaları gündemde olmuştur. Türkiye’nin Brezilya ve İran ile imzaladığı nükleer takas anlaşması, Mavi Marmara saldırısı sonrası Türk-İsrail ilişkilerinin gerginleşmesi²¹⁹ ve ardından Türkiye’nin BM Güvenlik Konseyi’nde İran’a yönelik yaptırımlarda olumsuz oy kullanması gibi gelişmeler ikili ilişkilerdeki gerginliğin başlıca sebepleri olmuştur. Türkiye’nin bu tarz davranışlarla eksen kayması yaşadığını düşünen ABD ve Avrupa, Türkiye’yi kimin kaybetmeye sebep olduğu konusunda birbirlerini suçlamaya başlamışlardır.²²⁰

Daha bağımsız bir dış politika izleme çabasına rağmen bu dönemde Türkiye, Afganistan’da ABD’ye halen yardım etmektedir. Ayrıca Obama yönetimi, bölgeden ABD’nin çekilmesinden kaynaklanan güç boşluğunu Türkiye’nin doldurmasını istemektedir ve bu ihtimali bir fırsat olarak görmektedir. İlişkilerin gergin olduğu dönemlerde bile Obama, Erdoğan’ın İsrail karşıtı tüm söylemlerine rağmen Türkiye-ABD ilişkilerini Türkiye-İsrail ilişkilerinden bağımsız olarak değerlendirmeye çalışmış ve uluslararası birçok meselede en çok görüştüğü liderlerden biri Erdoğan olmuştur. 2011 yılında Obama, Erdoğan ile en az 13 telefon görüşmesi yapmıştır.²²¹ Buna rağmen Türk-Amerikan ilişkilerindeki sorunların temelindeki ana faktör, Türkiye’nin ABD’ye yönelik artan güvensizliğidir. Çünkü Türkiye yakın zamanda yaşadığı Mavi Marmara saldırısına karşı ABD’den beklediği desteği bulamamıştır. Bu tür olaylarda benzer tavırlar takınan ABD, güvenini kaybettiği Türkiye’nin farklı arayışlara girmesine ve bağımsız bir dış politika izlemesine sebep olmuştur.

2.2.1. Obama Döneminde Terörle Mücadele ve Türkiye-ABD İlişkileri

ABD’nin küresel terörizmle mücadelesinin ilk iki aşaması Bush döneminde sert bir politikayla yürütülmekle beraber, üçüncü aşama Obama dönemine denk gelmektedir. 2010

²¹⁸ Bayram Sinkaya, “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi”, *ADAM AKADEMİ*, Cilt 1, 2011, s. 93-94.

²¹⁹ Bulut Gürpınar, “Dış Politika ve Kamuoyu: Mavi Marmara Krizi”, *Journal of International Social Research*, Cilt 10, Sayı 53, 2017, s. 245.

²²⁰ Abramowitz Morton ve Eric Edelman, “From Rhetoric to Reality: Reframing U.S. Turkey Policy”, *Bipartisan Policy Center*, October 2013, s. 33.

²²¹ Fawaz A. Gerges, “The Obama Approach to the Middle East: The End of America’s Moment?”, *International Affairs*, Cilt 89, Sayı 2, 2013, s. 316.

yılıının Mayıs ayında Başkan Barack Obama tarafından açıklanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi bağlamında Obama Doktrini ilan edilmiştir. ABD'nin bu yeni strateji belgesine göre, küresel terörle mücadelede ABD'nin uluslararası ittifaklarının daha da arttırılmasının yanı sıra, tek yönlü bir dış politikadan çok yönlü bir dış politikaya anlayışının kabul edilmesi gerekliliği ve Anti-Amerikancılığın artması hasebiyle ülkelerin liderleriyle görüşmelerde bulunulmasının önemi işaret edilmiştir.²²² Obama Doktrini, Bush Doktrini'nden farklı olarak müttefiklerle iyi ve çok yönlü ilişkiler kurmaya önem vermektedir.²²³

Obama'nın doktriniyle beraber, Afganistan topraklarında faaliyet gösteren Amerikan askerlerinin uluslararası toplumun izin verdiği sürece bulunabileceğini ve Irak topraklarındaki askerlerin ise en kısa sürede ABD'ye tekrar döneceği açıklanmıştır.²²⁴ Yine Bush doktrininde yer alan kitle imha silahlarının kısıtlanması konusunda Obama doktrini de hemfikir olmakla beraber, uygulanan yöntem açısından iki doktrin arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bush'un önleyici savaş çerçevesinde terörle mücadele yöntemi, Obama döneminde yerini kitlesel imha silahlarının bir faydasının olmadığı yönündeki yumuşak söylemlere bırakmıştır. Obama'nın seçim dönemi boyunca eleştirdiği ve maliyeti beklenenden daha fazla olan Irak işgali ise kademeli olarak 2011 yılının sonuna doğru tamamlanabilmiş ve askerler bu tarihte tamamen geri çekilmiştir.²²⁵ Ayrıca Bush döneminde şer eksenini içerisinde ilan edilen İran ile Obama döneminde yakınlaşma yolu tercih edilerek, ABD'nin bölgedeki terörle mücadele konusunda İran'ın desteğini alması amaçlanmıştır. Afganistan'a karşı verilen mücadelede de El-Kaide'nin radikal terörist eylemleri uluslararası işbirlikleri ve ittifaklarla önlenmeye çalışılmıştır.

Barack Obama'nın başkanlık döneminde güvenlik ve terörizm konuları temelinde meydana gelmiş en önemli iki olay Arap Baharı ve IŞİD sorunu olmuştur. Dolayısıyla Obama döneminde Türkiye ile ilişkilerin güvenlik bağlamında incelenmesi Türkiye'nin Arap Baharı'na ve IŞİD'e karşı tutumuna göre şekillenmiştir. Arap Baharı'na doğrudan bir müdahale yerine BM ve NATO gibi uluslararası örgütlerin bünyesinde hareket edilerek önceki dönemde çizilen olumsuz Amerikan yayılmacılığı imajı temizlenmeye çalışılmıştır. Dönemin dünya gündemini

²²² Michał Woźniak, "The Obama Doctrine - U.S. Strategic Retrenchment and its Consequences", *Securitologia*, Vol 22, No 2, 2016, s. 57-58.

²²³ Eyyub Kandemir, "ABD Başkanları G.W. Bush ve B. Obama Dönemlerinde Yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde İttifak Söylemleri ve S. Walt'ın İttifak Teorisi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, Kasım 2011, s. 125.

²²⁴ Yusuf Ertuğral, Amerika'nın Yeni İhtiyatlı Dış Politikası: "Akıllı Güç"ün Pasifik Vizyonu. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s.72.

²²⁵ Ryan N. Mannina, "How the 2011 US Troop Withdrawal from Iraq Led to the Rise of ISIS", <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/how-2011-us-troop-withdrawal-iraq-led-rise-isis> (15.02.2021).

en çok meşgul eden bir konu olma özelliği taşıyan IŞİD, Obama'nın başkanlığı döneminde Irak ve Suriye'de ciddi anlamda toprak kazanımı gerçekleştirmiş ve acımasızca bir şekilde hareket ederek küresel anlamda düzenlediği terör saldırıları ile acil olarak müdahale edilmesi gereken bir terörist grup haline gelmiştir.²²⁶ Özellikle gelişen sosyal medyanın da etkisiyle IŞİD'e katılımların hızlanmasının yanı sıra, sosyal medyayı gerçekten iyi derecede kullanan IŞİD'in yapmış olduğu oldukça vahşi infaz videolarının da büyük kitlelere ulaştırılması IŞİD'in vermiş olduğu savaşın psikolojik kanadını oluşturmaktadır.

Petrol kaynaklarına yakınlığı nedeniyle dünya üzerinde aktif olarak faaliyet gösteren en zengin gayri meşru silahlı örgüt kabul edilen Irak Şam İslam Devleti (IŞİD) kendi anlayışı doğrultusunda tüm dünyada İslami bir düzen kurmayı arzu eden ve çeşitli kehanetlerle eylemde bulunduğunu belirten İslamiyet'ten tam anlamıyla uzak ve İslamiyet'e ve Müslümanlara fazlasıyla zarar veren sapkın bir terör örgütüdür. 2004 yılında dönemin kaos ortamından faydalanarak Irak toprakları üzerinde kurulan bu örgüt daha sonra El-Kaide'ye katılmıştır. Örgüt lideri Zerkavi 2006'da ABD tarafından gerçekleştirilen harekâtla öldürülmesi üzerine Zerkavi'den sonra liderliği Ebu Hamza El Muhacir almıştır.²²⁷ 2010 yılında Irak ve ABD'nin ortak yürüttüğü bir operasyonla örgütün önde gelen liderleri öldürülmüş ve Ebu Bekir El Bağdadi örgüt liderliğine yükselerek 2014'te kendisini İslam Halifesi olarak ilan etmiştir.²²⁸

Ele geçirdiği petrol kaynaklarından çıkardığı petrolle elde ettiği kazançlar IŞİD'in maddi kaynaklarının en önemli ve sürekli olanını oluşturmaktadır. Özellikle Irak ve Suriye'de kendine has İslam düşüncesini yaymaya çalışarak bölgede etnik ve mezhepsel ayrımcılıkları canlandıran IŞİD, Irak ve Suriye'de önemli bölgeleri birkaç seneliğine de olsa kontrolü altında tutmayı başaramıştır.²²⁹ IŞİD'in bu derece güçlenerek dünya sahnesinde yer alarak uluslararası politikaları derinden etkilemesi hiç şüphesiz ABD'nin demokrasi getirmek adına Irak'ta Saddam Hüseyin'i devirmesinin ve sonrasında oluşan ortamın bir sonucudur. Saddam Hüseyin hükümetinde Irak ordusu bünyesinde görev yapan subayların büyük çoğunluğunun tehlikeli görülerek görevden alınması, zaten silah dâhil tüm askeri eğitimini almış bu subayların henüz kurulma aşamasındaki IŞİD'e katılmalarında oldukça etkili olmuştur. Bu subaylar sayesinde IŞİD'in düzenli hızlı ve güçlü bir şekilde organize olduğu inkâr edilemez bir

²²⁶ New America, "What Drove the War's Snapback in Iraq and Syria?", <https://www.newamerica.org/international-security/reports/decision-making-counter-isis-war/what-drove-the-wars-snapback-in-iraq-and-syria/> (15.02.2021).

²²⁷ Gülsüm Boz, Nezih Onur Kuru, IŞİD'in Finansmanı, *Ankara Strateji Enstitüsü*, Analiz 2015-6, 2015, s. 9.

²²⁸ Ahmed S. Hashim, "The Islamic State: From al-Qaeda Affiliate to Caliphate", *Middle East Policy*, Vol XXI, No 4, 2014, s. 7.

²²⁹ Sarkan Salman Abubaker, "Hilafet'ten Terör Teşkilatlanmasına Dönüş: IŞİD", *Lectio Socialis*, Vol 3, No 2, July 2019, s. 153.

gerçektir. Iraklı Sünnilerin de yine dışlanarak çeşitli haklardan mahrum edilmeleri bu Sünnilerin IŞİD'e katılmalarını hızlandırmıştır.²³⁰

IŞİD'in Irak ve Suriye'de kısa sürede sivrilmesi başta ABD ve Batı tarafından aslında pek de fazla önemsenmemiştir. Fakat yapılan infazlar ve terör saldırıları bu umursamaz tutumun yanlışlığını kısa sürede gözler önüne sermiş ve IŞİD, ABD ve Batı için bir tehdit unsuruna dönüşmüştür. Buna rağmen Obama yönetiminin sadece Irak'taki IŞİD'e yönelik mücadele vermesi ve Suriye'deki yapılanmayla mücadele etmemesi ise IŞİD'in güçlenmesinin bir diğer sebebi olarak gösterilebilmektedir. Irak'taki IŞİD konusunda ABD, uluslararası işbirliğinin artırılması hususunda Türkiye ve Arap ülkeleri ile istişareler düzenlemiştir. Obama'nın başkanlığının son iki senesinde IŞİD ile mücadelede ciddi ilerlemeler kaydedilmiş ve Irak'ta IŞİD'in ele geçirdiği toprakların büyük kısmı tekrar alınmıştır.²³¹ Böyle bir ortamda IŞİD'in karşısında savaşan tüm unsurların ABD tarafından silahlandırılmasının, IŞİD'e karşı verilen mücadelede etkili olduğu düşünülse de bölgede silahlı grupların artmasının ve dağıtılan silahların daha sonra nerelerde ne amaçla kullanılacağına kestirilememesi ise gibi sorunlar gelecekte ortaya çıkacak tehditleri arz etmektedir.

IŞİD ile mücadelede Türkiye ile sürekli dirsek temasında olan ABD, Türkiye'nin Kobani kuşatması sırasında YPG'ye destek vermeye isteksiz davranması gibi bahanelerin etkisiyle IŞİD konusunda kafası karışık bir şekilde Türkiye'yi suçlar tavırlarda bulunsada hatasının farkına varması ve Türkiye ile ilişkileri bozmasının böyle bir dönemde ABD'nin çıkarlarına zarar vereceğini anlaması uzun sürmeyecektir. ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden'ın, 2 Ekim 2014 Perşembe akşamı Harvard Üniversitesi'nde yazılı konuşmasını bitirdikten sonra soru-cevap kısmında ilişkilere zarar verecek düzeyde Türkiye'yi açıkça hedef alarak "Bu IŞİD belası Türkler yüzünden oldu" demesi Türkiye tarafından ciddi tepkilere neden olmuştur.²³² Birkaç gün sonra ABD'nin IŞİD'e karşı küresel koalisyon için atadığı orgenerallerin, İncirlik Üssü'nün kullanılması için Ankara'nın iznini isteyecek olmasının fark edilmesi üzerine Amerikan yönetimi, durumun ciddiyetini fark edip anında atağa geçmiş ve Biden, Erdoğan'ı arayarak özür dilemiştir.²³³

²³⁰ Ferhat Pirinççi, Oytun Orhan, Bilgay Duman, "ABD'nin IŞİD Stratejisi ve Irak ve Suriye'ye Olası Yansıması", *ORSAM*, Rapor No: 191, Eylül 2014, s. 11.

²³¹ Abubaker, a.g.m., s. 153-154.

²³² İnternet Haber, "Biden Erdoğan'dan neden özür diledi?", <https://www.internethaber.com/biden-erdogandan-neden-ozur-diledi-727558h.htm> (06.02.2021).

²³³ BBC News, "Biden Erdoğan'dan özür diledi", https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141004_biden (15.02.2021)

İŞİD'in Türkiye'de gerçekleştirdiği en önemli eylemi ise şüphesiz 11 Mayıs 2013'teki Reyhanlı saldırısı olmuştur.²³⁴ Reyhanlı saldırısı, Türkiye tarihinde 10 Ekim 2015'te gerçekleşen Ankara saldırısından sonra en kanlı ikinci saldırı olma özelliği taşımaktadır. İŞİD'in Reyhanlı'da yapılan saldırıları üstlenmesi ve Türkiye'yi tehdit etmesi, Şubat 2014'te Türkiye'nin Suriye hava sahasına girerek İŞİD'i vurmasına neden olmuştur. Yine 2014'te Musul'u ele geçiren İŞİD rehin aldığı 49 Türk konsolosluk personelini uzun pazarlıklar sonucunda serbest bırakmasından sonra ise ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Türkiye'nin İŞİD'e karşı mücadele çabalarının artması gerektiğini ve kendi beklentilerinin de bu yönde olduğunu belirtmiştir. Verdiği mülakatta, "Türkiye bizim müttefikimiz. Birkaç gün önce Türkiye'deydim. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve geçmiş yıllardan yakinen tanıdığım Başbakan Davutoğlu ile uzun görüşmeler gerçekleştirdim. Bu zorlukla mücadelede bize etkin bir biçimde destek olacakları sözünü verdiler"²³⁵ demiştir.

21-22 Şubat 2015 tarihinde ise TSK, Suriye sınırına girerek İŞİD tehlikesine karşı Süleyman Şah Türbesi'nde bulunan 40 askeri personelle beraber Süleyman Şah'ın naaşı ve diğer manevi değeri bulunan eşyaları aldıktan²³⁶ sonra türbenin bulunduğu yeri ve yakın mesafede bulunan karakolu havaya uçurmuştur.

Arap Baharı'nın Suriye'ye ulaşması ve akabinde Esad rejiminin ülkede kontrolü kaybetmesi sonrasında İŞİD gibi Suriye'de ortaya çıkan güç boşluğunu değerlendiren bir diğer terör örgütü ise PYD/YPG'dir. İŞİD ile mücadele sonrasında PYD'nin Suriye'nin kuzeyinde ele geçirdiği alan genişlemiştir. Ele geçirdiği alanlarda PYD'nin kurduğu otonom yapı Türkiye'nin sınır güvenliği için tehdit oluşturmıştır. Bu süreçte ABD, NATO üyesi Türkiye ile işbirliği yapmak yerine Suriye'nin kuzeyinde PYD terör örgütünü desteklemiştir. Bununla birlikte ABD bu işbirliğini İŞİD terörü ile mücadele söylemi ile meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bu durum terörle mücadelede ABD'nin gerekirse terör örgütleriyle işbirliği yapabileceğini göstermiştir. Bu kapsamda ABD, PYD'ye ilk yardım sevkiyatını 2014 yılında gerçekleştirmiştir.²³⁷

²³⁴ Serdar Yüksel, "İŞİD'İN Ortaya Çıkışı ve Türkiye", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, s. 51.

²³⁵ Yazete, "ABD'den Türkiye'ye kritik İŞİD mesajı", <http://www.yazete.com/dunya/abdden-turkiyeye-kritik-isid-mesaji-798510.html> (07.02.2021).

²³⁶ Milliyet, "Süleyman Şah operasyonunun detayları", <https://www.milliyet.com.tr/gundem/suleyman-sah-operasyonunun-detaylari-2017629> (08.02.2021).

²³⁷ Zehra Doğan, "Türkiye-ABD İlişkilerinin Temel Dinamikleri ve Stratejik İttifak Boyutu", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 2019, s. 185.

Suriye iç savaşının başlangıcından itibaren PYD terör örgütünün izlediği politika özellikle 2014 yılı itibariyle belirginleşmiştir. Nitekim PYD, IŞİD ile mücadele söylemi altında Suriye'nin kuzeyinin önemli bir bölümünü ele geçirmiştir. Söz konusu alanı Kürt kuşağı haline getirmeye çalışan PYD, Suriye-Türkiye sınırında yeni bir olgu oluşturmaya çabalamıştır. Bu bölgeyi Suriye Kürdistan'ı olarak ifade ederek yeniden topraksallaştırma yapmaktadır.²³⁸ Böylece kuzey Suriye'yi Kürdistan'ın bir parçası yapma amacını gerçekleştirmek istemiştir. Bu durum şüphesiz Türkiye için güvenlik tehdidi oluşturmuştur. Zira PYD'nin kendisini devlet gibi görmeye başlaması, Türkiye'ye güvenlik baskısı oluşturmuştur. Bununla birlikte PYD'nin Suriye'nin kuzeyinde otonom bir yapıya bürünmesi ve Kürt Milliyetçiliğinde karşılık bulması da Türkiye'nin sınır güvenliği için tehdit oluşturmuştur.²³⁹ Bu durum karşısında Başbakan Erdoğan 2012 yılında Suriye'nin bölünmesine karşı olduklarını ve yeni bir Kürt yapılanmasına izin vermeyeceklerini açıklamıştır.²⁴⁰ Bu bağlamda 2018 yılında Zeytin Dalı Operasyonu²⁴¹ ve 2019 yılında Barış Pınarı Harekâtı²⁴² düzenlenmiştir.

Öte yandan 6 Şubat 2015'te Obama değişen şartlar ve uluslararası ortam karşısında ikinci doktrinini açıklamıştır.²⁴³ Yeni Ulusal Güvenlik Belgesi aslında 2010 yılındakiyle neredeyse farksız olup, daha çok Obama'nın geçirdiği altı yılda dış politika ve ulusal güvenlik konularındaki uygulamış olduğu politikalar anlatılmaktadır. Ayrıca küresel terörizme karşı küresel güvenliğin tesisi için NATO üyelerinin yanı sıra Asya-Pasifik'teki müttefik devletlerin önemine de vurgu yapılmıştır.

Tunus'ta ortaya çıkan ayaklanmalarla başlayan ve daha sonra Arap Baharı olarak adlandırılacak olan gelişmeler ise Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki Arap devletlerinin birçoğunu derinden etkilemiştir. Otoriter rejimlerin hâkim olduğu bu topraklarda halkın sosyoekonomik sorunlarına çözüm bulunamaması, bu otoriter rejimlere karşı bir isyan süreci başlatmıştır.²⁴⁴ İsyan süreciyle beraber ortaya çıkan Arap Baharı, rejimlerin birer birer

²³⁸ Murat Yeşiltaş, "Harita ve Gerçeklik Arasında 'Kürdistan' Coğrafi Tahayyülün Yükselişi", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 7, Sayı 69, 2015, s. 42-45.

²³⁹ Murat Yeşiltaş, "İç Savaşa Komşu Olmak Türkiye'nin Suriye Sınır Güvenliği Siyaseti", *SETA Analiz*, Sayı 136, 2015, s. 20-21.

²⁴⁰ Ünsal, a.g.m., s. 146.

²⁴¹ TRT Haber, "Zeytin Dalı Harekâtı 3 yaşında", <https://www.trthaber.com/haber/gundem/zeytin-dali-harekati-3-yasinda-548552.html> (12.02.2021).

²⁴² AA, "Barış Pınarı Harekâtı başladı", <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/baris-pinari-harekati-basladi> (13.02.2021).

²⁴³ The White House, "National Security Strategy", https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf (15.02.2021).

²⁴⁴ İsmet Göçer ve Sertan Çıkar, "Arap Baharı'nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkisi", *KAÜ İİBF Dergisi*, Cilt 6, Sayı 10, 2015, s. 53-55.

yıkılmasına neden olmuştur. Böyle bir ortamda terörle mücadele konusunda Türkiye ve ABD'nin karşısına çıkan IŞİD konusu yer yer krize neden olsa da bölgede ortak bir tehdit olması dolayısıyla Arap Baharı, Türkiye ve Amerika'yı birbirine yaklaştıran bir mesele olarak tarihteki yerini almıştır. Bu dönemde Amerika'yı biraz olsun rahatlatan bölgede Türkiye gibi gelişmekte olan demokratik bir ülkenin bölgedeki varlığıdır. Bölgede Arap Baharı'ndan etkilenen diğer devletlerin karmaşık durumları göz önüne alındığında gerçekten de Türkiye Cumhuriyeti gibi bağımsız ve demokratik bir ülkenin varlığı ve bu ülke içerisinde yer alan üsler ABD için bulunmaz bir fırsattır. Buna rağmen terörle mücadele konusunda Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden bir IŞİD'e karşı gerekli tavrı göstermeyen ABD ve birbirlerine tam anlamda güvenemeyen Türk-Amerikan ilişkileri söz konusudur.

Ayrıca NATO'nun 5. Maddesinin ABD için Afganistan, Irak ve Libya'da işlemesi, fakat söz konusu Türkiye'nin PKK ile mücadelesi olunca işlememesi ve tam tersine PKK ve kollarının Batı tarafından desteklenmesi²⁴⁵ de Türkiye'nin NATO'ya olan güvenini olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca terör bahanesi altında ABD'nin Müslüman ülkelere yapmış olduğu saldırılar da Türkiye'nin İslam ülkelerinin halkları nezdinde olumsuz görüşlerine neden olmaktadır.

Dönemin sonunda terörle mücadele konusunda Türkiye'nin karşısına FETÖ gibi bir tehdidin 15 Temmuz darbe teşebbüsü ile çıkması sonrasında Batı'nın ve NATO'nun bu girişimi kınamakta gecikmesi²⁴⁶, ilişkilerdeki güvensizliğin bir kez daha gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır. 15 Temmuz gecesi silah zoruyla Tijen Kardeş'a TRT'den okutulan darbe bildirisinde Yurtta sulh konseyinin BM-NATO ve diğer tüm uluslararası kuruluşlarla oluşturulmuş yükümlülükleri yerine getirecek her türlü tedbiri aldığını belirtmesi, Türk halkında darbenin NATO tarafından desteklendiğine dair görüşlerin oluşmasına sebep olmuştur. Darbe kalkışmasından hemen sonra, başta NATO ve ABD olmak üzere Batılı liderlerin seçilmiş meşru hükümeti devirmeye çalışan bu girişimi kınamakta geç kalmaları²⁴⁷ ve hükümeti yalnız bırakmaları ilişkiler açısından geri döndürülemez şekilde oldukça güven zedeleyici bir durum olmuştur. FETÖ elebaşının ABD tarafından himaye edilmesi ise Türk halkı tarafından Anti-Amerikan söylemlerin artmasına neden olmuştur.

²⁴⁵ Enes Bayraklı, Hasan Basri Yalçın, Murat Yeşiltaş, "Avrupa'da PKK", Enes Bayraklı, Hasan Basri Yalçın, Murat Yeşiltaş (ed.), *Avrupa'da PKK Yapılanması*, İstanbul: SETA Yayınları, 2019, s. 9-12.

²⁴⁶ Muhittin Ataman ve Gloria Shkurti, "Batının Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi", *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2016, s. 61.

²⁴⁷ İsmail Numan Telci, İbrahim Efe, Tuncay Kardaş, İsmail Çağlar, *15 Temmuz Darbe Girişimi ve Batı Medyası*, İstanbul: SETA, 2017, s. 8.

2.2.2. NATO ve Türkiye-ABD İlişkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra meydana gelen köklü değişiklikler, Batı'nın güvenlik sistemi anlayışında da ciddi değişimleri de beraberinde getirmiştir. 11 Eylül sonrasında meydana gelen küresel gelişmeler, uluslararası ortamdaki önemli aktörlerin de güvenlik algısını dönüştürmede etkili olmuştur. Bundan dolayı tehditlerin kaynağındaki ve yapılarında meydana gelen değişim de NATO'nun kendini dönüştürmesini zorunlu kılmıştır. Yeni bir strateji ve örgütlenme arayışı içerisine giren NATO, Türk-Amerikan ilişkilerinin Atlantik ötesi boyutunun en önemli direğini oluşturmaktadır.

Türkiye, Soğuk Savaş dönemi boyunca gerçekten de Amerika Birleşik Devletleri'nin sadık bir müttefiki olmuştur. Bundan dolayı Türkiye-ABD ilişkileri genel anlamda güvenlik boyutu ile tanımlanmıştır. Soğuk Savaş döneminde ikili ilişkilerin temelini her zaman askeri ve stratejik bağlantılar oluşturmuştur. Bunun da etkisiyle Türkiye-ABD ilişkilerinde her zaman en güçlü ilişkiler askeri alanda tesis edilmiştir. Soğuk Savaş sonrasında küresel anlamda güvenlik alanındaki ilişkiler ise karmaşık bir hal almaya başlamıştır. Çift kutuplu sistemin sona ermesiyle Sovyet tehdidinin ortadan kalkması, Türkiye'nin jeo-stratejik öneminin sorgulanmasına yol açmıştır. Türkiye ve ABD gibi iki ortağın çıkarları, oldukça net bir tehdit olan Sovyetler'in ortadan kalkmasıyla birlikte birbirinden uzaklaşmıştır.

Fakat 21. yüzyılın başında gerçekleşen 11 Eylül saldırısı, uluslararası ilişkiler alanında bir milat kabul edilecek kadar önemli olup, sebep olduğu olaylar ve müdahalelerden dolayı dünyayı ve üzerindeki toplumları derinden etkilemiştir. Soğuk Savaş sonrasında stratejik önemi sorgulanmaya başlayan Türkiye, ABD için yeniden bir müttefik olarak belirlemiştir. Buna rağmen 2003 yılında TBMM'den tezkerenin geçmemesi ve ABD'nin Irak'a girmesiyle beraber Irak Kürtlerinin geleceği hakkında net bir niyetin ortaya koyulmaması, iki ülke arasında güven boşluğu oluşmasına neden olmuştur.

Tezkerenin reddedilmesinin sonrasında Süleymaniye'de yaşanan çuval hadisesi sonrasında ABD ile uzun süredir kurulan güven ve işbirliği ortamı ciddi şekilde bozulmaya başlamıştır. Bush döneminde Irak'taki tek taraflı politikaları Türkiye'nin endişelerini fazlasıyla arttırmıştır. Her ne kadar her iki ülke de stratejik ortaklıktan bahsetmiş olsa da, ikili ilişkilere Soğuk Savaş sonrasında rehberlik edecek bir mutabakat Bush döneminde geliştirilememiştir. Avrupa Birliği ile Bush döneminde bozulan ilişkileri tamir etmek isteyen Obama döneminde böyle bir mutabakatın oluşması hem Türkiye-ABD hem de Türkiye-ABD-Avrupa Birliği ilişkilerinin geleceği için ve yeniden inşası için oldukça önemli bir gelişmedir.

Tüm bu gelişmelere rağmen Türkiye-ABD arasındaki ilişkilerde, daha çok Türkiye'nin ABD'ye güvenmemesi ve yeni dış politika anlayışı ile arayışlarından dolayı eksen kayması tartışmaları başlamıştır. Öte yandan eksen kayması tartışmalarına Türkiye'nin NATO çerçevesinde kabul ettiği füze savunma sistemi ve yine bu dönemde meydana gelen Arap baharı ayaklanmaları son vermiştir.

Aslında Başkan Reagan döneminde, Yıldız Savaşları adıyla bir füze savunma sistemi projesi ortaya atılmış fakat bu taktik Sovyetleri silahlanmaya iterek iktisaden tüketmiş, proje konusunda da ciddi bir gelişme sağlanamamıştır. Clinton döneminde ise Füze Kalkanı adıyla tekrar konu gündeme gelmiştir²⁴⁸ ve amacı da ABD tarafından haydut ilan edilen ülkelerin sahip olduğu füzeleri vurmak olmuştur. Bush döneminde bir adım daha öteye giderek Polonya'ya füze, Çek Cumhuriyeti'ne ise radar sistemi yerleştirme kararı alınmıştır.²⁴⁹ Moskova'yı hedef alan bu plan doğal olarak Rusların tepkisini çekmiştir. Obama döneminde ise, füze savunma sistemi Rusya ile ilişkileri düzeltmek amacıyla bir NATO projesine dönüştürülmüş ve hatta Rusya da projenin bir parçası olmaya davet edilmiştir. Bu sefer ise hedef olarak doğrudan İran gösterilmiştir. Bu amaçla Almanya'da bir NATO üssünde tüm verilerin toplanacağı bir komuta merkezinin bulunması, bataryaların Romanya ve Polonya'ya yerleştirilmesi, erken uyarı radar sisteminin ise Malatya-Kürecik'e kurulması kararlaştırılmıştır.²⁵⁰

Füze kalkanı konusu Batı tarafından Türkiye'nin Batı sistemi içerisinde olup olmadığını test edecek bir sınav olarak görülmüştür. Bu durumun Türkiye açısından bir sınava dönüşmesinin temel nedeni, Türkiye'nin Güvenlik Konseyi'nde İran'a yönelik yaptırım görüşmelerinde hayır oyu vermesidir.²⁵¹ Türkiye Füze Kalkanı konusunda şu üç koşulu ileri sürmüştür: Füze Kalkanı Türkiye topraklarının tamamını kapsamalıdır; yayınlanacak bildirgede herhangi bir ülkenin adı geçmemelidir ve yalnızca radar sistemi kurulmalıdır, ancak füzeler yerleştirilmemelidir.

²⁴⁸ Scott K. McMahon, *Pursuit of the Shield: The U.S. Quest for Limited Ballistic Missile Defense*. Lanham: Md. University Press of America, 1997.

²⁴⁹ Steven A. Hildreth, Carl Ek, "Long-Range Ballistic Missile Defense in Europe", *Congressional Research Service*, 7-5700, 23 September 2009, s. 1.

²⁵⁰ Nilsu Gören, "Turkey's Turbulent Journey with the EPAA and Quest for a National System", s. 5., <https://cisssm.umd.edu/sites/default/files/2019-07/Paper%20%20-%20Turkey%E2%80%99s%20Turbulent%20Journey%20with%20the%20EPAA%20.pdf> (15.02.2021).

²⁵¹ Moritz Pieper, "Turkish Foreign Policy toward the Iranian Nuclear Programme: In Search of a New Middle East Order after the Arab Spring and the Syrian Civil War", *Alternatives: Turkish Journal Of International Relations*, Vol. 12, No. 3, Fall 2013, s. 86.

19-20 Kasım 2010'da Lizbon'da yapılan zirvenin bildirgesinde Rusya, Füze Kalkanı'na dâhil edilirken, herhangi bir ülke tehdit olarak belirtilmemiş²⁵² ve Türkiye diğer üyeler gibi projeye onay vermiştir.²⁵³ Erken uyarı sistemi için Malatya'nın Akçadağ ilçesine bağlı Kürecik nahiyesi seçilmiştir. Kürecik'in hem Akdeniz'deki savaş gemilerine yakın olması, hem de İran sınırına olan mesafesinin yakın olması nedeniyle tercih edildiği görülmektedir. 2011 sonu itibarıyla ise tesisin kurulması çalışmalarına başlanmış ve tesis, 2012'de NATO tarafından balistik füze saldırılarına karşı erken uyarı radarı olarak kullanılmak üzere kurulmuştur.

İran ise, topraklarını kendisine karşı kullandırarak ülkeleri düşman olarak göreceğini açıklamış ve ABD ya da İsrail tarafından gelecek bir saldırıda Kürecik'teki tesisi vuracaklarını ilan etmiştir. Bu durum, bir devlet veya devlet grubunun güvenliğini sağlamak için aldığı tedbirlerin, diğer devlet veya devlet grupları tarafından güvenlik tehdidi olarak algılanacağı ve söz konusu tarafın yeni alacağı tedbirlerin ilk taraf için güvenlik tehdidi oluşturacağı, başka bir ifadeyle güvenlik ikilemi²⁵⁴ yaratacağı tezine örnek olarak ifade edilebilir. Nitekim NATO çerçevesinde Türkiye'ye kurulan Kürecik tesisi, İran tarafından tehdit olarak algılanmış ve bu nedenle söz konusu tesisin yok edilebileceği ilan edilerek Türkiye için yeni bir güvenlik tehdidi oluşturmuştur. Zira Türkiye, İran'ın artan konvansiyonel yeteneklerinden dolayı güvenlik tehdidi hissetmiştir. Bu bağlamda TSK yetkilileri İran'ın orta ve uzun menzilli füze denemelerinden duydukları memnuniyetsizliği açıklamışlardır.²⁵⁵ Füze Kalkanı, Türkiye-ABD ilişkilerinin NATO çerçevesinde derinleşmesini sağlarken, öte yandan "komşularla sıfır sorun" politikası için yeni sorunlar çıkarmıştır. Daha önce Suriye ile bozulan ilişkiler bu sefer İran ile de bozulmaya başlamış ve komşularla sıfır sorun politikasında büyük çatlaklar oluşmaya başlamıştır.

Obama dönemi Türkiye-ABD-NATO ilişkilerini etkileyen bir diğer unsur Kıbrıs Sorunu olmuştur. Zira Türkiye'nin AB üyesi olan GKRY'yi tanımaması, NATO ve AB arasında gerçekleştirilmek istenen güvenlik işbirliğini tıkayan bir durum oluşturmuştur. Öyle ki, Türkiye AB'nin NATO'nun imkân ve yeteneklerinden yararlanması bağlamında düzenlenen toplantılara Rum temsilcilerinin katılmasını engellemiştir.²⁵⁶ Öte yandan Rum Kesimi ise

²⁵² Türkiye, İran'ın temel tehdit olarak belirtilmesine karşı çıkmıştır. Sıtkı Egeli, "Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, Sayı 40, 2014, s. 40.

²⁵³ Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation, Lisbon, 19-20 Kasım 2010, <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf> (06.02.2021).

²⁵⁴ John H. Herz, *Political Realism and Political Idealism: A Study in Theories and Realities*, Chicago: Chicago University Press, 1951, s. 157.; Ali Bilgiç, "Güvenlik İkilemi'ni Yeniden Düşünmek: Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 8, Sayı 29, 2011, s. 125.

²⁵⁵ Yeşilyurt, a.g.m., s. 458.

²⁵⁶ Stephanie C. Hofmann, Christopher Reynolds, "EU-NATO Relations Time to Thaw the 'Frozen Conflict'", *SWP Comment*, 2007/C 12, 15.06.2007, s. 7.

AGSP bağlamında icra edilecek faaliyetlerde Türkiye'nin yer almasını engellemiştir. Söz konusu durum 2011 yılında uluslararası gündemde belirginleşmiştir. Nisan 2011'de yapılan NATO toplantısında Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve Çek mevkidaşı arasında basına da yansıyan bir gerginliğe dönüşmüştür.²⁵⁷ Dolayısıyla önce bölgesel ve 1974 yılından sonra uluslararası güvenliği etkileyen Kıbrıs Sorunu, NATO ve AB gibi iki önemli uluslararası örgütü de etkiler hale gelmiştir.

Türkiye'nin NATO üyeliği kapsamında yaşadığı ve ABD ile ilişkilerine yansıyan sorunlardan biri de Türkiye'nin ihtiyacı olan hava savunma sistemlerini alamamasıdır. 2011 yılında ortaya çıkan Arap Baharı'nın bölge ülkelerine yayılması sonrasında söz konusu ülkeler başarısız devlet olarak parçalanma süreci yaşamaktadır.²⁵⁸ Bu durum Türkiye'yi de etkilemektedir. Özellikle Suriye'de yaşanan iç savaşta Türkiye'nin Suriye sınırındaki yerleşim yerlerine bombalar düşmüştür. Bu nedenle Türkiye hava savunma sistemleri satın alarak sınır güvenliğini sağlamak istemiştir. Ancak istediği savunma sistemlerini NATO ve ABD'den satın alamamıştır. Zira Türkiye ABD'den farklı savunma sistemleri satın almak istediğinde ABD Kongresi satışı veto etmektedir. Bununla birlikte ABD, Türkiye'ye teknoloji transferi yapmamakta ve Türkiye'nin kendi yazılımlarını kullanmasına izin vermemektedir.²⁵⁹ Bu nedenle Türkiye ihtiyacı olan hava savunma sistemlerini ABD'den alamamakta ve bu durum ikili ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir.

2.2.3. Arap Baharı ve Türkiye-ABD İlişkileri

19. yüzyıl sonrasında sanayileşmenin de etkisiyle hammadde arayışındaki rekabet ortamı dünya siyasetinde sömürgeciliğin doğmasına zemin oluşturmuştur. Sonraki yüzyılda hızlanan sömürge yarışı özellikle petrol ve doğalgaz olmak üzere ihtiyaç duyulan enerji kaynakları bakımından zengin ülkelerin fiziksel ve ekonomik anlamda elde tutulmasına yönelik siyasi ve askeri girişimlere sebebiyet vermiştir. Bu girişimler I. ve II. Dünya Savaşları, Büyük Orta Doğu Projesi, Körfez Savaşı, Afganistan ve Irak işgalleri ve son olarak da Arap Baharı olmuştur.

ABD ve gelişmiş pek çok AB ülkesinde 2008 yılında başlayan ve asıl etkisini sonraki sene gösteren kriz, enerji kaynaklarının daha ucuz ve güvenli bir şekilde tedarik edilmesi konusunu zorunlu bir hale getirmiştir. Dolayısıyla doğal kaynakları açısından zengin olan

²⁵⁷ Kudret Özersay, "Kıbrıs Konusu", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 688.

²⁵⁸ Doğan, a.g.m., s. 149.

²⁵⁹ Merve Seren, "Türkiye'nin Füze Savunma Sistemi İhale Süreci, Temel Dinamikler ve Aktör", *SETA Rapor*, 2015, s. 53.

Kuzey Afrika ve Ortadoğu devletlerine yönelik ekonomik çıkar amaçlı siyasi girişimler meydana gelmiştir. ABD ve müttefikleri tarafından bu kez doğrudan bir savaş yerine, dolaylı olarak halk isyanlarının çıkması ve desteklenmesi stratejisiyle, kendileriyle çalışmak için uyumsuz gördükleri liderlerin görevden ayrılmasını sağlayarak amaçlarına ulaşmaya çalışmışlardır. Tunus, Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün ve Yemen’de büyük çapta olmak üzere, Moritanya, Suudi Arabistan, Umman, Irak, Lübnan ve Fas’ta ise küçük çapta olmak üzere bu coğrafyalarda baş gösteren mitingler, protestolar, halk ayaklanmaları ve silahlı çatışmalar genel anlamda Arap Baharı olarak nitelendirilmektedir.²⁶⁰

Domino etkisiyle art arda gelen olaylar silsilesi, Arap ülkeleri olmayan İran, Arnavutluk ve Ermenistan’da bile küçük çapta olaylara sebebiyet vermiştir. Hatta hem Arap ülkesi olmayan hem de demokratik, laik, batı yanlısı ve istikrarlı bir ülke olarak Türkiye’nin de bu olaylardan etkilendiğinin kabul edilmesi gerekmektedir. Nitekim 2013 yılının Mayıs ayında patlak veren Gezi Parkı olayları, sosyal medyadaki bilgi kirliliğinin, provokatörlerin ve asılsız haber yapan kanalların da etkisiyle bir anda büyümüştür. Hatta sosyal medyada direnişin belli bir güne ulaşması halinde hükümetin düşeceği²⁶¹ gibi asılsız haberler ve diğer Arap ülkelerinde meydana gelen olaylara ait görüntülerin Türkiye’de yaşanmış gibi paylaşım yapılması neticesinde bunlara inanarak bu haberleri paylaşarak yayılmasına yardımcı olan bir çok pek çok bilinçsiz sosyal medya kullanıcısı olmuştur. Tüm bunların sonucu olarak ne yazık ki Gezi Parkı olaylarının Türkiye ekonomisine verdiği zarar ise yaklaşık 160 milyar dolar olmuştur.²⁶²

Arap Baharı’yla başlayan ayaklanmalar ve ardından gelen gelişmeler, Türkiye açısından “komşularla sıfır sorun” politikasını zor durumda bırakırken, Türkiye-ABD ilişkilerinde ise olumlu etkiler ortaya çıkarmıştır. Model Ortaklık kavramı Türkiye’nin artan önemiyle daha da anlam kazanmıştır. Daha önce Bush döneminde stratejik ortaklık olarak adlandırılan ilişkiler, Obama döneminde model ortaklık olarak nitelendirilmiştir.²⁶³ Bush döneminde belirlenen stratejik ortaklığın bir adım ileriye olarak görülen model ortaklıkta esas olan, diyalog ve karşılıklı anlayış çerçevesinde bir işbirliği sağlamaktır. Model ortaklık konusunda ABD’nin Türkiye’den beklentisi tüm İslam ülkelerinin ABD’nin istediği şartlarda ABD’yle iyi geçinen ülkeler olması için Türkiye’nin modellik yapmasıdır. Nitekim Türkiye, çoğunluğu

²⁶⁰ İlhan Sağsen, “Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 31-32, Temmuz-Ağustos 2011.

²⁶¹ Hasan Topbaş, Umut Işık, “Kurgu ile Gerçeklik Arasında Gezi Parkı Eylemleri ve Sosyal Medya”, *Birey ve Toplum*, Cilt 4, Sayı 7, 2014, s. 210.

²⁶² Sabah, “Gezi tezgahının maliyeti 157 milyar dolar”, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/05/26/gezi-tezgahinin-maliyeti-157-milyar-dolar> (06.02.2021).

²⁶³ Nuh Yılmaz, “Erdoğan ile Obama’nın ‘model ortaklık’ Zirvesi”, <https://www.setav.org/erdogan-ile-obamanin-model-ortaklik-zirvesi/> (15.02.2021)

Müslümanlardan oluşan, küresel ekonomiye uyum sağlayan ve AB adayı olan bir ülkedir. Dolayısıyla Türkiye demokrasi, İslam ve gelişmişlik unsurlarını gösteren bir model olarak kendisini göstermiştir.²⁶⁴ Arap Baharı'nı fırsata çevirmek ve süreci kendi kontrolü altına almak isteyen ABD, bölgede kendinden yana olan demokratik ve istikrarlı bir Türkiye'yi kendi çıkarları açısından değerlendirmek istemektedir.

ABD her ne kadar Arap Baharı gelişmelerini fırsat olarak görse ve kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışsa da bölgedeki rejimlerin yıkılarak yerlerini İslamcı radikal hareketlere bırakması ihtimali ABD'yi endişelendirmiştir. Bu süreçte ABD bölgedeki gelişmelerde “arkadan liderlik” adı verilen bir politika tercih etmiştir. Libya'da NATO müdahalesinde lojistiğin ve operasyonun % 70'ini ABD sağlarken, Fransa öne çıkmaktadır.²⁶⁵ Bölgedeki ayaklanmalar sırasında ABD ve Türkiye'nin tutumu (Libya konusunda gecikmeli de olsa) her zaman aynı çizgide demokrasiden yana olmuştur. Nitekim Türkiye, Mısır'da Mübarek rejiminin sona ermesi gerektiğini açıklayan ilk ülke olması, ABD'yi memnun etmiştir. Ancak Libya'daki tutumu biraz farklılaşmıştır. Zira ilk başlarda Başbakan Erdoğan'ın Libya'da NATO'nun ne işi olduğu söylemi sorun oluştururken, daha sonra Türkiye Libya'ya yönelik NATO operasyonuna denizden destek vermiştir.²⁶⁶

26 Ocak 2011'de Suriye'de ayaklanmaların başlamasıyla ABD Türkiye'den rejim değişikliği konusunda destek beklemiş ve bu konuda Türkiye sığınmacıları kabul etmek dâhil birçok tutumuyla Suriye Hükümeti'ni karşısına almak pahasına da olsa ABD'ye ve muhaliflere gerekli desteği vermiştir. Zira ABD'ye göre Esad rejiminin tasfiye olmasıyla İran'ın Akdeniz ve Lübnan bağlantısının ortadan kalkacak ve beraberinde İsrail'in bölgesel güvenliği de artacaktır. Bu nedenle olsa gerek bu süreçte ABD Başkanı Obama'nın en çok telefon görüşmesi yaptığı lider Erdoğan olmuştur.²⁶⁷

Orta Doğu'da devlet dışındaki en önemli aktörler, İslamcı hareketlerdi. Ayrıca AK Parti'nin yeni düzende “dönüşerek başarılı olmanın simgesi” haline gelmesi diğer aktörler için örnek teşkil etmektedir. Birçoğu “Adalet ve Kalkınma” adını alan bu siyasi partilerin AK Parti yolunu takip etmeleri, ABD'nin Türkiye'ye bakışı açısından önem taşımaktadır. Türkiye'nin

²⁶⁴ Ünsal, a.g.m., s. 195.

²⁶⁵ Keenan Mahoney, Nemanja Mladenovic, Salvador Molina, Adam Scher, Selma Stern, Christopher Zoia, “NATO Intelligence Sharing in the 21st Century”, Columbia School of International and Public Affairs Capstone Research Project, Spring 2013, s. 13.

²⁶⁶ France 24, “Turkey Reluctantly Joins NATO Operations Against Libya”, <https://www.france24.com/en/20110324-turkey-allows-nato-command-libya-military-operations-vote> (12.02.2021).

²⁶⁷ Uzgel, a.g.m., s. 333.

bölgesel liderlik iddiaları ABD’li yetkililer tarafından büyük oranda desteklenmiş ve ABD bu durumdan oldukça memnun olmuştur. ABD’nin yakın müttefikinin bölgede liderliği üstlenerek bu boşluğu doldurması ve Türkiye’nin bir Arap ülkesi olmaması, NATO üyesi olması ve AB adayı olması gibi durumlar ABD’nin gözünde Türkiye’nin değerini arttıran bir unsurlar olmuştur.²⁶⁸

Daha da önemlisi Türkiye’nin yumuşak gücü, istikrarlı demokrasisi ve büyüyen ekonomisiyle ayaklanan Arap halklarına demokratikleşme yolunda iyi bir model olacağı düşüncesidir. Bir kısım Amerikalı açısından bölgedeki halkların İran gibi radikal bir çizgiye savrulmasındansa, Türkiye gibi NATO üyesi ve AB müttefiki bir ülkeyi model almaları çok daha faydalı olacaktır. Bu sayede Arap Baharı konusunda Türkiye’nin model olma özelliği sayesinde ABD ile ilişkiler yeniden güçlenmiştir. ABD, bölgede zaten var olan ve kendi güvenliğini tehdit eden İran gibi bir ülkeyle karşı karşıyayken, diğer ülkelerin de İran’ın yanında olmaları ABD’nin güvenliği açısından bir sorun teşkil edecektir. Aynı şekilde Türkiye’nin güvenliği için de bölgedeki istikrarsızlık ve başıboşluk büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Dolayısıyla Türkiye ve ABD ortak çıkarları doğrultusunda Arap Baharı konusunda birlikte hareket etmiş ve genel anlamda da herhangi bir konuda ciddi anlamda ters düşmemişlerdir.

Ancak Türkiye’nin Ortadoğu’daki otoriter rejimlerle iyi ilişkiler kurmaya dayalı ve demokrasi ve insan hakları gibi bir gündemi olmayan statükocu komşularla sıfır sorun politikasını, bu rejimlere karşı başlatılan halk ayaklanmaları gerçeği karşısında yeni koşullara göre revize etmesi kaçınılmaz olmuştur.²⁶⁹ Böyle bir ortamda Türkiye, arasının pek de iyi sayılmadığı Mübarek rejimiyle ipleri hemen kopararak Mısır halkının yanında kendinden emin bir şekilde durmasına rağmen, Libya’da durum biraz farklılık göstermektedir. Çünkü Libya’da çok fazla sayıda Türk vatandaşı bulunması ve yapılan birçok yatırımın olması nedeniyle Türkiye önce NATO müdahalesine karşı çıkmıştır. Fakat sonradan mecbur kalarak ve NATO üyesi de olmasının bir gereği olarak, Kaddafi’nin istifasını istemiştir.

Suriye’de ayaklanmaların iç savaş boyutuna varması ve giderek şiddetlenmesi hem Türkiye-ABD ilişkileri hem de komşularla sıfır sorun konusunda Türkiye için ciddi anlamda zor bir sınava dönüşmüştür. Kendi güvenliği ve yaşamsal çıkarları açısından Suriye konusunda

²⁶⁸ Tarık Oğuzlu, “Ortadoğu’da Demokratikleşme ve Türkiye Model Olabilir mi Tartışması: ‘Evet, Ama!’”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 22, 2011, s. 76-77.

²⁶⁹ Morton ve Edelman, a.g.m., s.18.

bir tehdit göremeyen ABD, bekle ve gör politikası yürütmeyi tercih etmiştir.²⁷⁰ Hem 2012 yılında ABD’de yapılacak olan başkanlık seçimleri hem de Obama’nın bölgedeki taahhüt ve sorumluluklarını azaltması düşüncesi gibi nedenlerle ABD Esad rejimine karşı bir askeri harekâta sıcak bakmamış ve muhaliflere silah yardımı yapılmasına dahi yanaşmamıştır. Türkiye ise ilk aşamada biraz da Erdoğan ve Esad arasındaki dostluğa güvenerek Şam yönetimini ikna etmeye ve Suriye’de barışçıl bir şekilde demokratik reformlar yapılması çalışmıştır. Fakat zamanla bunun mümkün olmadığını gören Türk hükümeti Esad’ın kısa sürede düşeceği yanılışı içerisinde düşerek, Esad ile geri dönüşü olmayacak bir şekilde ipleri koparmış ve Sünni muhalifleri açık bir şekilde desteklemeye başlamıştır.²⁷¹

Türkiye’nin bu politikasının temel nedenini Libya deneyimi oluşturmuştur. Zira Libya vakası, Arap coğrafyasında halk hareketlerinin oldukça güçlü olduğunu ve söz konusu rejimlerin bölgesel ve uluslararası aktörler tarafından desteklenmemesi durumunda ayakta kalamayacağını göstermiştir. Dolayısıyla bu deneyim, Türkiye’nin Suriye politikasını belirlemiştir. Nitekim Türkiye Arap Baharı’nın başlamasıyla Kuzey Afrika’da nüfuz ve etki kapasitesini arttırmaya çalışmıştır. Benzeri bir durum Suriye için de geçerlidir.²⁷²

Suriye konusunda elini taşın altına koymak istemeyen ABD, Türkiye’nin Esad’a baskı kurma çabalarını ve NATO’dan Patriot füze talep etmesini²⁷³ ise desteklemiştir. Obama ABD’nin dünyadaki tüm olaylara müdahale ederek yönlendirmesinin mümkün olmayacağı görüşüyle pasif bir tutum içerisinde. ABD’nin elindeki diplomatik ve askeri imkânları kullanmaması ve olayları sadece izlemeyle yetinmesi nedeniyle Türkiye, sınırda bekleyen yüzbinlerce sığınmacının ekonomik maliyetinin yanı sıra güvenlik konusunda oluşturduğu riskin de etkisiyle Esad’ın görevde kalmasının kendi güvenliğini olumsuz etkilediğini düşünmektedir. ABD’nin Suriye konusunda bekle ve gör politikası izlemesi, Türk savaş uçağının düşürülmesi²⁷⁴ ve Reyhanlı saldırısı²⁷⁵ örneklerinde olduğu gibi Türkiye’nin güvenlik anlamında ciddi zararlar görmesine neden olmuştur. Bu olaylar sonrasında Türkiye, ABD’den Suriye konusunda artık faaliyete geçmesini, hiç değilse silah yardımı yapmasını istemiş olsa da ABD verilen silahların daha sonra radikal örgütler başta olmak üzere yanlış ellere geçmesinden

²⁷⁰ Mehmet Yegin ve Eyüp Ersoy, Türkiye-ABD İlişkileri: Çok Boyutlu Bir Ortaklığa Doğru, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK)*, Raporları No. 13-05, USAK Yayınları, 2013, s. 33

²⁷¹ Morton ve Edelman, a.g.m., s. 34-37.

²⁷² Yeşilyurt, a.g.m., s.429.

²⁷³ VOA, “Türkiye NATO’dan Patriot İstedi”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-natodan-patriot-istedi/1550492.html> (12.02.2021).

²⁷⁴ Funda Ata Keskin, “Uluslararası Hukuk Açısından Türk Askeri Uçağının Suriye Tarafından Düşürülmesinin Bir Değerlendirmesi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 44, Ağustos 2012, s. 17.

²⁷⁵ Nebi Miş, Ömer Behram Özdemir, “Suriye 2013”, Kemal İnat, Muhittin Ataman (ed.), *Ortadoğu Yılı 2013*, İstanbul: Açılım kitap, 2014, s. 205.

ve bu silahların el değıştirdikten sonra İsrail'e karşı kullanılabileceğinden endişe duyduklarını dile getirerek beklemeye devam etmiştir.

Suriye konusunda pasif kalan Obama yönetimi, muhaliflerin Esad'ı zorlayacak askeri bir başarı kazanacağına ve Rusya'nın da ikna olarak Esad'ı görevi bırakması için zorlayacağı gibi yanlış bir düşünce içerisinde olmuştur. Ancak Esad'ın giderek güçlenmesi kimyasal silah kullandığı şüpheleri sonucunda mevcut durumu gözden geçiren ABD, sadece muhaliflerin silahlandırılmasıyla yetinerek ekstra bir adım atmamıştır.²⁷⁶ Şam yönetiminin kimyasal silah kullandığına ikna olduktan sonra Rusya ile Suriye arasında kimyasal silahların imhası konusunda bir anlaşma yapılması ABD'nin de işine gelecek şekilde müdahale yapma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır.

Kısacası Türkiye'nin Arap Baharı ile diğer bölge ülkelerine model ve esin kaynağı olacağı tezi de hem Suriye iç savaşının uzaması hem de Mısır'da 3 Temmuz 2013'te yapılan askeri darbeyle seçilmiş Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin görevden alınması gibi etkenlerle eski önemini hızlı bir şekilde kaybetmiştir. Hatta Türkiye'nin model ülke olma tezi, Türkiye'nin model ülke olmaktan uzaklaşarak mezhepçi bir dış politika izlediği yorumlarına maruz kalması, Türkiye-ABD arasındaki ilişkilerin daha da soğumasına neden olmuştur.

2.2.4. Orta Doğu ve Türkiye-ABD İlişkileri

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikası özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ciddi anlamda değışime uğramıştır. SSCB'nin boşluğundan yararlanmak isteyen Özal, Türk dış politikasını yeniden yapılandırarak Türkiye'nin çevre ülkelerle ilişkilerini yeniden tesis etmeye çalışmıştır. Türkiye açısından Ortadoğu ile ilişkilerin yeniden tesisi çalışmaları, AK Parti döneminde de artarak devam etmiştir. Özellikle Irak Savaşı bölgedeki politikaları fazlasıyla etkilemiştir. Irak'taki savaş ciddi anlamda bölgede derin değışiklikler oluşturmaya neden olmuştur. Özellikle belirtmek gerekirse Saddam Hüseyin'in Baas rejiminin yıkılması, bir rejim değışikliğinden çok daha derin etkiler göstermiş ve sonraki süreçteki olayları da etkileme konusunda oldukça önemli bir etken olmuştur. Rejimin devrilmesi, Sünnilerin de Irak yönetimindeki üstünlüğüne son vermiştir. Sünnilerden boşalan kadrolara Şiiler ve Kürtlerin gelmesi Irak'taki politik yöneticilerin sosyal temelini değıştirmiştir. Ayrıca Irak Savaşı ile beraber İran, ABD'ye meydan okuyan ve İsrail tarafından hayati bir tehdit olarak görülen bir

²⁷⁶ Gerges, a.g.m., s. 311.

bölgesel güç konumuna yükselmiştir.²⁷⁷ Bu süreçten sonra İran, bölgede güvenliğini sağlamak güçlü olmak adına nükleer anlamda da çalışmalarını arttırmaya başlayacaktır.

Irak Savaşı gibi sınırın hemen ötesinde yaşanan bu derece önemli bir olaya hiç şüphesiz Türkiye devleti mesafeli durmak istememiştir. Bölgenin geri kalanıyla ilişkileri olumlu yönde geliştirmek ve Türkiye'yi önceki dönemlerde olduğu gibi istikrarsızlıklardan, krizlerden ve olası bir iç savaşın koşullarının ülke içinde yayılmasından korumaya çalışması açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Üstelik Türkiye ile Ortadoğu arasında büyüyen bir ticari ilişkiler ağı söz konusudur. 1990 yılından 2004'e kadar geçen süre içerisinde Türkiye'nin Ortadoğu'ya ihracatının beş kat artmış olması açısından bölgenin güvenliği ve istikrarının Türkiye ile güçlü bir şekilde menfaat ilişkisi doğurduğu açıkça görülebilmektedir.

Tüm bu fırsatların yanı sıra bölgedeki gelişmeler kitle imha silahlarının çoğalması, terörizm ve köktendincilik ihracıdır. Irak'ın toprak bütünlüğünün Türkiye açısından önemi sadece ticari kaynaklı değil, aynı zamanda Türkiye'nin kendi güvenliği hususunda bölünmüş bir Irak'ın PKK'nın kuzeyde güvenli bir sığınak olması riskini taşıması açısından da oldukça önemlidir. Yine benzer bir şekilde İran'ın nükleer başarıya ulaşması, Türkiye'nin de karşısına ciddi bir tehdit olarak çıkabilecek olmasından dolayı önemlidir. Bunlar gibi yapısal koşullar, Türk dış politikasını ve Türkiye'nin tercihlerini şekillendiren önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Önceki dönemler ile AK Parti iktidarı arasında bölgeye yönelik yapılan çalışmalar ve politikalarda önemli bir değişim dikkat çekmektedir. AK Partili bakanların ve özellikle de Ahmet Davutoğlu'nun ortaya koymuş olduğu kuramsal çerçeve atılan adımlarda gerçekten de oldukça etkili olmuştur. Bu politikaların en başında her ne kadar sonradan başarısızlığa uğrayacak olsa da “komşularla sıfır sorun” prensibi gelmektedir. Ahmet Davutoğlu'nun yaklaşımına göre Türkiye, bölge siyasetinin kendi etrafında döndüğü bir merkez ülkedir.²⁷⁸ Stratejik önemi sayesinde de etkinliğini arttıran Türkiye, yükselen bölgesel bir güç olarak ortaya çıkarken, Arap Baharı ile meydana gelen değişimler, belirsizlikler ve riskler özellikle Türkiye'nin kendisinin en uzun sınır komşusu olan Suriye ile ilişkilerin hiç olmadığı kadar bozulması komşularla sıfır sorun politikasının çökmesine neden olmuştur.

²⁷⁷ Soli Özel, Şuhnaz Yılmaz ve Abdullah Akyüz, “Turkish-American Relations for a New Era: A Turkish Perspective”, *TÜSİAD Publication*, İstanbul, 2009, s. 45, 59.

²⁷⁸ Ahmet Davutoğlu, “Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, *Insight Turkey*, Cilt 10, No 1, 2008, s.77.

ABD'nin Irak politikası ise askeri, ekonomik ve politik açılardan başarısızlığa uğramıştır. Irak Savaşı ile bölgede düzen ve barış sağlamayı amaçlayan ABD, iktidar boşluğu ve dengesizliğe sebep olmuştur. Böyle bir ortamda daha güçsüz olan bölgesel aktörler aktif bir şekilde iktidar boşluğunu doldurma mücadelesine girişmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye her ne kadar İran'ın dengeleyicisi olmakla ilgilenmediğini belirtse de bölgede huzur ve güveni temin etme rolünde istekli olmuştur. Böyle bir ortamda Türkiye devleti, ister istemez bazı oluşumlara ön ayak olmak ve inisiyatif almak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Irak'ın komşuları konferansı Türkiye'de yapılmış²⁷⁹ ve Irak'taki tüm kanallarla iletişim hattı açık tutulmaya çalışılmıştır. Böylelikle Iraklı Sünnilerin de Ocak 2006'da yapılacak seçime katılmaları sağlanmıştır.²⁸⁰ Bu dönemde gerçekten de Türkiye bölgede kendinden söz ettiren ve bölgedeki aktörler ve devlet başkanları tarafından sık sık ziyaret edilen bir ülke haline gelmiştir. Başbakan Erdoğan, Katar Emiri ile Lübnan'daki başkanlık seçimi krizini sone erdirmek adına bir anlaşma yapılmasına ön ayak olmuş ve yakın işbirliğinde bulunmuştur. Suudi Kralı ise uzun yıllar süregelen mesafeli ilişkilerden sonra yaklaşık bir buçuk sene sonra tekrar Türkiye'yi ziyaret etme gereği duymuştur.

Türkiye, Ortadoğu'nun neredeyse tamamında arabuluculuk hizmeti yapan bir duruma gelmiştir. Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai ile Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref'i uzlaştırmayı Türkiye başarmıştır. Daha önce Bush'un barıştırmayı başaramadığı²⁸¹ iki lider yaklaşık bir sene sonra Ankara'da anlaşmışlardır.²⁸² İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres ile Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın TBMM'de aynı gün konuşması da Türkiye ve bölgedeki etkinliği açısından oldukça önemlidir. Şimon Peres, Müslüman bir ülke parlamentosunda konuşan ilk İsrail Devlet Başkanı olurken, Filistin yönetimine saygı duyduklarını belirtmiş ve Türkiye'nin girişimlerini takdir etmiştir. Benzer şekilde bölgede barış mesajları veren ve rahatsız olduğu konuları dile getiren Abbas'ın da konuşmasından sonra Peres ve Abbas, Filistin bölgesi için oldukça önemli bir sanayi bölgesinin deklarasyonuna da imza atmıştır.²⁸³ Türkiye'nin Arap Ligi'nde gözlemci olması, İslam Konferansı Örgütü'nün seçilmiş ilk genel sekreterinin bir Türk olması gibi gelişmelerle beraber Türkiye uluslararası ortamda

²⁷⁹ VOA, "Irak'ın Komşuları İstanbul'da Toplandı", <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2005-04-30-voa2-87982792/839263.html> (17.02.2021).

²⁸⁰ Yeşilyurt, a.g.m., s. 411.

²⁸¹ DW, "Müşerref ile Karzai barışmadı", <https://www.dw.com/tr/m%C3%BC%C5%9Ferref-ile-karzai-bar%C4%B1%C5%9Fmad%C4%B1/a-2520472> (06.02.2021).

²⁸² DW, "Müşerref ile Karzai anlaştı", <https://www.dw.com/tr/m%C3%BC%C5%9Ferref-ile-karzai-anla%C5%9Ft%C4%B1/a-2519339> (08.02.2021).

²⁸³ CNN Türk, "Peres ve Abbas'tan TBMM'de barış mesajı", <https://www.cnnturk.com/2007/turkiye/11/13/peres.ve.abbastan.tbmmde.baris.mesaji/404511.0/index.html> (15.02.2021).

diyalog ve arabuluculuk üzerine kurulu, ABD'nin de takdirini alan bir politika izlemeye başlamıştır. Bölgede ekonomik alanda işbirliğini de arttırmayı hedefleyen Türkiye, her fırsatta etnik veya mezhepsel çatışmaların önüne geçmekten ve çeşitli grupların bir arada yaşamasından yana olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla Bush döneminden miras kalan çöküntü, Türkiye gibi bölgesel aktörlerin daha fazla manevra alanı bulmasını sağlamıştır.²⁸⁴ Netice Türkiye, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 2010 Terör Raporu'nda tarafsız, dost ve bölgesindeki sorunların çözümünü kolaylaştıran, terörle mücadelede kritik bir rol oynayan ülke olarak ifade edilmiştir.²⁸⁵

Türkiye ile ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarları Irak, İran, Afganistan ve Ortadoğu'daki barış süreci olmak üzere dört konuda örtüşmektedir. Bush döneminde Irak konusunda beklediği tezkereyi alamayan ABD, Türkiye'nin terörle mücadelesinin en önemli ayağı olan ve 2005 yılından sonra eylemlerini arttıran PKK ile mücadelede gerekli çabayı göstermemiştir. Bundan dolayı da Türk kamuoyunda anti-Amerikancı söylemler artmaya başlamışsa da 2007 sonrasında Bush'un ve sonrasında da Obama yönetiminin PKK karşısındaki tutumunun değişmesi Türkiye-ABD ilişkilerindeki gerginliğin yatışmasını sağlamıştır.

Türkiye'de Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı olmasından sonra Irak Kürtleriyle diyalogun birinci dereceden başlamasının önü açılmıştır. Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin Türkiye ziyareti ise önemli bir gelişmedir.²⁸⁶ Zamanla Bölgesel Kürt Hükümeti'nin PKK ile mücadelede Türkiye'ye destek vereceği, Kerkük'te daha fazla sorumluluk alacağı ve tüm bunlara karşılık olarak da Türkiye'nin kendileriyle resmi ilişkiler içerisinde olacağı bir çerçeve oluşmaya başlamış ve iki taraf arası ilişkiler bu bağlamda gelişme göstermiştir. Daha sonrasında yapılan ziyaretler ve işbirlikleri Türkiye'nin politikasında önemli bir değişikliği ifade etmektedir. Kürtlerin Ankara ile işbirliğini sürdürdüğü ve Kerkük konusunda emrivaki tavırlar içerisine girmediği sürece, Türkiye Kürt bölgesinin özerkliğini korumaya yönelik bir politika izleyecektir. Bu şartlar altında Irak, Türkiye ile ABD arasında bir gerilim olmaktan ziyade önemli bir işbirliği fırsatı olarak görülmeye başlanmıştır.

İran konusunda ise Türk hükümeti, İran'ı ötekileştirmek yerine ilişki kurmanın doğruluğunu savunan bir politika izlemektedir. Ayrıca Türk hükümeti, İran ve ABD arasında

²⁸⁴ Bülent Aras, "Turkey's Rise in the Greater Middle East: Peace-Building in the Periphery", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt 11, No 1, 2009, s. 29; Şaban Kardaş, "Turkey: Redrawing in the Middle East Map Or Building Sandcastles?" *Middle East Policy*, Cilt 17, No 1, 2010, s.130.

²⁸⁵ Ünsal, a.g.m., s. 148.

²⁸⁶ Milliyet, "Talabani'nin Türkiye ziyareti dünya basınında", <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/talabaninin-turkiye-ziyareti-dunya-basininda-503155> (15.02.2021).

bir arabuluculuk teklif etse de bu teklif Ahmedinejad tarafından reddedilmiştir. Türkiye'nin İran konusunda ABD'ye yoğunlukla verdiği mesaj, İran'ın keşfedilmemiş doğalgaz rezervlerine sahip olduğu ve hem doğalgaz hem de petrol üreticisi olan İran'ı dünya piyasalarından uzak tutmanın mümkün olmadığıdır. Gerçekten de Avrupa doğalgazı Rusya'nın tekelindedir ve bu tekeli kırmak da İran ile mümkün olabilecektir. Türkiye kendisi de bu durumdan avantaj elde etmeyi düşünerek, İran doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya nakledilebileceğini dile getirirse de siyasi nedenlerden dolayı bu öneri ABD tarafından sıcak karşılanmamıştır.

Türkiye-ABD ilişkilerinde İran konusunda dönem sonunda en önemli problem ise İran ile Türkiye arasındaki uranyum takası antlaşması ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde İran'a yönelik yaptırım uygulama konusunda olumsuz yönde oy kullanması olmuştur.²⁸⁷ ABD, bütün ülkelerin İran'la aralarına mesafe koymalarını, ilişkilerini sınırlı tutmalarını istemiştir. Ayrıca ABD'nin, İran'ı uluslararası politikada yalnızlaştırmaya ve İran'a yaptırım uygulamaya karar vermesi ve hatta Rusya ile Çin'i de konseydeki oylamada kendi tarafına çekmesine rağmen, beklenmedik şekilde Türkiye'nin İran lehine hareket etmesi ABD tarafından hiç hoş karşılanmamıştır. Aslında ABD açısından problem İran'ın şeriatla yönetilmesinden ziyade, İran'ın nükleer yakıt zenginleştirmesiyle başlaması ve Ahmedinejad'ın İsrail'in yeryüzünden silineceği²⁸⁸ konusunda açıklamalar yapmasıdır.

Öte yandan Orta Doğu'da yaşayan Şii Müslümanlar üzerinde İran nüfuzunun güçlü olması, bölge ülkelerin hassas dengeleri sahip olması ve İran'ın Lübnan, İsrail, Irak ve Gazze konularında ABD'ye muhalif olması, başka bir ifadeyle ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik bölgesel güvenlik anlayışını olumsuz yönde etkilemesi, İran'ı ABD için bir soruna dönüştürmüştür.²⁸⁹ Bu yüzden İran konusu Türkiye ile Amerika arasında bir sorun haline dönüşmüştür. Hatta Obama döneminde Amerika'nın önce İran'ı veya en azından İran'ın nükleer tesislerini vurması söz konusu olmuştur. Fakat tüm bunlara rağmen Obama, İran'la diyalog kurmayı tercih etmiştir. Bu yüzden Amerikan yetkilileri farklı kanallardan İran yönetimiyle temasa geçmişlerdir. Fakat aynı zamanda İran'da ortaya çıkan sokak gösterilerinin artması ve bundan İran yönetiminin ABD'yi sorumlu tutması diyalog yolunu kapatmıştır.

²⁸⁷ Süleyman Elik, "Nükleer Teknoloji ve Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu Ekseninde Türkiye-İran İlişkilerine Tematik Bir Yaklaşım 1945-2013", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2013, s. 21.

²⁸⁸ VOA, "Ahmedinejad: 'İsrail Haritadan Silinmeli'", <https://www.amerikaninsesi.com/a-17-2005-10-26-voa16-87994782/843062.html> (15.02.2021).

²⁸⁹ Uzgel, a.g.m., e. 294.

İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'yla beklenen iş birliğine girmemesi üzerine, Türkiye'nin devreye girmesinden ABD başta memnun gözükmiştir. Türkiye bu sürece dâhil olurken yanına İran'la iyi ilişkiler kurmak isteyen Brezilya'yı da almıştır. ABD, Türkiye'nin İran'ı istedikleri çizgiye getireceğini düşünerek Türkiye'yi şiddetle desteklemiştir. Bu çizgi BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri ve Almanya'dan oluşan P5+1 ile Fransa, Rusya, ABD ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'ndan oluşan Viyana Grubu'nun birlikte oluşturduğu batı çizgisidir.²⁹⁰ Fakat ABD aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyelerini İran'a yönelik yaptırımlar için hazırlamaktadır. Tam da böyle bir zamanda, 17 Mayıs 2010 günü Türkiye, Brezilya ve İran'ın Tahran Antlaşması'nı imzalaması²⁹¹ ve bunun sanki sorunun çözümüyümüş gibi dünya medyasına yansıtılması ABD'yi oldukça kızdıran bir hamle olmuştur.

Türkiye'de ABD gibi İran'ın nükleer silah sahibi olmasını istememesine rağmen, yaptırım ya da kuvvet kullanma yerine diplomasi kanalını tercih etmiştir. ABD ise sorun çözülmediği halde, sorunu çözülmüş gibi sunmaya çalışan Türkiye ve Brezilya'ya oldukça sert tepki göstermiştir.²⁹² Anlaşma hükümlerini yetersiz bulan ABD, anlaşma karşısında olumsuz bir tavır almıştır. Çünkü anlaşmada İran'ın uranyum zenginleştirmesini durduracağı gibi bir madde bulunmamaktadır ve İran, Türkiye'ye elindeki uranyumun bir miktarını verse bile kalan uranyum ile nükleer silah yapılabilmektedir. ABD'nin hoşnut olmadığı durumlardan sonuncusu ise İran'ın bu antlaşmaya uymaması halinde yapılacak herhangi bir yaptırımın söz konusu olmamasıdır.

2010 yılında Türkiye, İran ve Brezilya arasında yapılan Uranyum Takası Antlaşması ve sonrasında BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a yönelik yaptırım kararında Türkiye'nin olumsuz oy kullanması, Amerikalı yöneticiler tarafından şiddetli tepkiler almıştır. BM Güvenlik Konseyi'ndeki oylamada, Amerika Birleşik Devletleri beş daimî üyenin hepsini ikna etmişken Türkiye'nin İran'a yönelik yaptırım konusunda olumsuz oy kullanması ise ABD'nin tepkisine neden olmuştur. ABD, oylamada Türkiye'nin en azından çekimser kalmasını beklemiş olsa da Türkiye hayır oyu kullanmıştır.²⁹³ Böylece Obama yönetimiyle “model ortaklık” sürecinin başladığı bir dönemde ikili ilişkilerde ufak çaplı bir kriz yaşanmıştır.

²⁹⁰ Uzgel, a.g.m., s. 295.

²⁹¹ CRF, “Joint Declaration Iran, Turkey and Brazil”, <http://www.cfr.org/brazil/joint-declaration-iran-turkey-brazil-nuclear-fuel-may-2010/p22140> (10.02.2021).

²⁹² Uzgel, a.g.m., s. 295.

²⁹³ Hasan Ürküt, Gökhan Sarı, “İran Nükleer Programının Türk Dış Politikasına Etkisi”, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl 10, Sayı 20, 2014, s. 210.

SONUÇ

Uluslararası ilişkilerde bir milat olarak kabul edilen 11 Eylül saldırıları, Türkiye'nin Amerika ile ilişkileri de önemli ölçüde belirlemiştir. Terörizme karşı küresel savaşta ABD'nin yanında yer alması, Amerika'nın gözünde Türkiye açısından oldukça büyük bir artı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük krizi olarak bilinen Kara Çarşamba'dan sonra, iktidara gelerek bir kurtarıcı imajı oluşturan AK Parti ve izlediği Batı yanlısı politikası Amerika'nın hoşuna gitmiştir. Özellikle Irak konusunda daha önceki hükümetle çalışamayacağını anlayan ABD için AK Parti iyi bir fırsattı, aynı şekilde AK Parti için de Amerika ile çalışmak, kendini kanıtlamak açısından büyük bir fırsat olarak belirmiştir. Buna rağmen iyi başlayan ilişkiler 1 Mart tezkeresinin meclis engeline takılmasından sonra değişik bir hal almaya başlamış ve Amerikan yönetiminde yaşanan bu hayal kırıklığı Türkiye'ye 4 Temmuz'da Süleymaniye'de gerçekleşen olaylar olarak geri dönmüştür. ABD, Irak'a girene kadar Türkiye ile ilişkileri iyi tutmaya çalışırken, Irak işgalinden sonra Türkiye ile işbirliğini görmezden gelen politikalar uygulamıştır.

Fakat ABD bölgede istikrarın sağlanamaması üzerine bölgeden çekilmeye karar verdiğinde, iki ülke arasında 4 Temmuz'dan beridir soğuk olan ilişkileri iyileştirmek istemiştir. İlişkileri iyileştirdikten sonra ABD, askerlerinin yine büyük kısmını Türkiye üzerinden geri çekmiştir.

ABD Irak'tan çekildikten sonra ise bölgedeki boşluğu Türkiye'nin doldurmasından gayet memnun olmakla birlikte, Türkiye'yi destekleyen girişimlerde bulunmuştur. Bölgede İran yerine Türkiye gibi Batı yanlısı bir devletin varlığı, diğer Orta Doğu ülkeleri için bir örnek model teşkil etmektedir.

20 Ocak 2009 yılında Barack Hussein Obama'nın ABD Başkanı olmasıyla birlikte, ABD dış politikası bir dönüşüm geçirerek, Neo-Con ların uyguladığı sert güç yerine yumuşak güç tercih edilmeye başlanmıştır. Obama başkan olduktan sadece dokuz gün sonra, Başbakan Erdoğan Davos'a katılmış ve yanında oturan İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'i sert bir dille uyarmış ve İsrail'e açıkça eleştirilerde bulunmuştur. Diğer yanında oturan ve Washington Post gazetesi editör yardımcılığını yapan Amerikalı David Robert Ignatius, Erdoğan'ı susturmaya çalışmış ve bunun üzerine Erdoğan salonu terk etmiştir. Buna rağmen 6 Nisan 2009'da Obama Türkiye ziyaretinde bulunmuş ve TBMM'de konuşma yaparak ikili ilişkilerle ilgili ılımlı mesajlar vermiştir.

Daha sonra Tahran Antlaşması sorununda bozulan ilişkileri, Ermeni sorunu takip etmiştir. Genel itibariyle her yıl yaptığı 24 Nisan konuşmasında açıkça bir şekilde soykırımdan

bahsetmeyen Başkan Obama; 252 sayılı karar tasarısının Mart 2010'da kabul edilmesini ise engelleyememiştir. Türkiye'de büyük tepki toplayan ve Obama yönetiminin yeterince çaba göstermediği düşünülen bu gelişme karşısında, hükümet göreve yeni başlamış olan Washington Büyükelçisini bir süre merkeze çağırarak tepki göstermiştir.

Kıbrıs sorusunda ise Amerika asla çözüm için ısrarcı olmayan ABD, Ermeni meselesi konusunda ise dengeli bir politika izlemiştir. Bir yandan Başkan Türkiye'nin lehine açıklamalar yaparken, diğer taraftan meclis Türkiye aleyhine yasa kabul etmiştir. NATO Füze kalkanı, Arap Baharı ve IŞİD gibi konularda Amerika ve Türkiye genelde aynı çizgide hareket etmeyi başaramışlardır. Son olarak bölgede ABD'nin sözünü dinleyen güçlü ve kontrol edilebilir bir Türkiye, ABD'nin işine gelmektedir. Fakat son zamanlarda Türkiye ile Rusya arasında gerçekleşen karşılıklı ziyaretler ve işbirlikleri, Avrupa basını ve ABD'yi ciddi anlamda endişelendirmektedir. Türkiye ise her iki tarafla iletişimini açık tutarak kendi güvenliğini ve çıkarlarını düşünmektedir.

11 Eylül sonrasında neredeyse tüm dünyada güvenlik kavramı büyük bir önem kazanmıştır. Dolayısıyla Türkiye-ABD arasındaki ilişkilerde her iki devlet için de kırmızı çizgi olarak belirtilebilecek unsur güvenlik konusudur. Daha çok Türkiye açısından bu durum söz konusu olmakla beraber, her iki devlet de olaylar karşısında önce kendi güvenliğini ön plana almıştır. Yine her iki ülke de güvenliğine tehdit olarak gördüğü konularda çekimser kalmış veya olumsuz şekilde tepki göstermiştir. Gerçekleşen birçok işbirliği ve müttefik olma durumlarına rağmen Türkiye-ABD ilişkilerinde bir güven kurulduğundan söz etmek mümkün değildir. Özellikle son dönemde güncel dünya politikasında şartlar değiştiği zaman hem Türkiye hem de ABD birbirlerini anında yalnız bırakabilecek potansiyele sahip birbirine güvenmeyen iki müttefiktir.

KAYNAKÇA

- AA, “Barış Pınarı Harekâtı başladı”, <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/baris-pinari-harekati-basladi>
- AA, “Deprem simgesi 'Erkan Bebek' üniversite hayalini gerçekleştirmek istiyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/depremin-simgesi-erkan-bebek-universite-hayalini-gerceklestirmek-istiyor/1557730>
- Abubaker, Sarkan Salman “Hilafet’ten Terör Teşkilatlanmasına Dönüş: IŞİD”, *Lectio Socialis*, Vol 3, No 2, July 2019.
- Açıkses, Erdal ve Ebru Gür. “Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Amerika’nın Ermeni Faaliyetlerindeki Rolü”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler X. Cilt*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Açıkses, Erdal. Ebru Gür. “Türkiye ile ABD Arasında Yapılan 17 Şubat 1927 Tarihli Modus Vivendi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 180, 2009.
- Ağır, Bülent Sarper. “Bush Doktrini: Küresel Bir Hegemonik İstikrar Arayışı mı?”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 12, Kış 2006-2007.
- AK Parti, “Başbakan Erdoğan Dick Cheney ile Görüştü”, <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdogan-dick-cheney-ile-gorustu-basbakan-erdogan-cheneyden-turk-am/5213#1>
- Akçay, Engin Özdemir Akbal, “ABD Güvenlik Politikasında Söylem ve Pratik”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 11, Sayı 22, 2013.
- Aljazeera Türk, “TSK’nın sınır ötesi operasyonları”, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tsknin-sinir-otesi-operasyonlari>
- Altunışık, Meliha Benli. “Ortadoğu ve ABD: Yeni bir Döneme Girilirken”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 1, Sayı 1, 2009.
- Aras, Bülent. “Turkey’s Rise in the Greater Middle East: Peace-Building in the Periphery”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt 11, No 1, 2009.
- Arcayürek, Cüneyt. *Çankaya’ya Giden Yol 1971-1973*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985.
- Arı, Tayyar, *Irak; İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, İstanbul: Alfa Kitabevi, 2004.
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2020.

- Armaoğlu, Fahir. “Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XIII, Sayı 38, 1997.
- Armaoğlu, Fahir. *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.
- Arslan, Yusuf ABD ve İngiltere’de Kamu Diplomasisi Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Ata Keskin, Funda, “Uluslararası Hukuk Açısından Türk Askeri Uçağının Suriye Tarafından Düşürülmesinin Bir Değerlendirmesi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 44, Ağustos 2012.
- Ataman, Muhittin ve Gloria Shkurti. “Batının Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi”, *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2016.
- Ataman, Muhittin, Özkan Gökcan, “Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılmacılık Denemesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2012
- Atmaca, Ayşe Ömür, “11 Eylül Jeopolitik Anlatısı İçerisinde Türk-Amerikan İlişkileri”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 7, Sayı 14, 2013.
- Aybay, Rona. “Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Bazı Güncel Sorunlar”, *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, C.21, Özel S., 2019.
- Aybet, Gülnur, “Turkey’s Security Challenges and NATO”, https://carnegieendowment.org/files/Aybet_Brief.pdf
- Aydın, Mithat. “Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi”, XV. Türk Tarih Kongresi, 2006.
- Aydın, Mustafa, “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Aydın Aydın ve Emir Bakıncak. “Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 2016.
- Başlamışlı, Macide. “Amerikan Belgelerine Göre 12 Mart Muhtırası’na Giden Yolda Haşhaş Sorunu”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt 5, Sayı 14, 2018.
- Bayraklı, Enes Hasan Basri Yalçın, Murat Yeşiltaş, “Avrupa’da PKK”, Enes Bayraklı, Hasan Basri Yalçın, Murat Yeşiltaş (ed.), *Avrupa’da PKK Yapılanması*, İstanbul: SETA Yayınları, 2019.

- BBC News, “11 Eylül saldırıları: 2001'de neler yaşandı, 19 yılda neler değişti?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49653233>
- BBC News, “Biden Erdoğan'dan özür diledi”, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141004_biden
- Benek, Sedat “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt 15, Sayı 1, 2016.
- Bilgiç, Ali, “Güvenlik İkilemi’ni Yeniden Düşünmek: Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 8, Sayı 29, 2011.
- Bischof, Günter, “American Empire and Its Discontents: The United States and Europe Today”, Michael Gehler, Volker Kühnhardt, Rolf Steininger (ed.), *Towards a European Constitution: A Historical and Political Comparison with the United States*, Vienna: Böhlau, 2005.
- Bischof, Günter, “Of Dwarfs and Giants: From Cold War Mediator to Bad Boy of Europe Austria and the U.S. in the Transatlantic Arena (1990-2013)”, Günter Bischof, Ferdinand Karlhofer (ed.), *Austria's International Position after the End of Cold War*, USA: UNO Press, 2013.
- Boz, Gülsüm Nezih Onur Kuru, IŞİD'in Finansmanı, *Ankara Strateji Enstitüsü*, Analiz 2015-6, 2015
- Bozkurt, Enver. “1991 Körfez Savaşı, Ambargo ve Türkiye'nin Politikası”, 21.yy'da Türk Dış Politikası, AGAM Yayınları, 2006.
- Boztaş, Asena. “Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 14, 2014.
- Braun, Daniel, *NATO Enlargement and the Politics of Identity*, Canada: Queen University, 2007.
- Brown, Wendy, “American Nightmare Neoliberalism, Neoconservatism, and De-Democratization”, *Political Theory*, Vol 34, No 6, 2006.
- Bulunç, Ahmet Zeki “Kıbrıs Politikasının Annan Belgesi ile Başlayan Kırılma Noktaları”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 1, 2007.
- Campany, Richard C. *Turkey and the United States: The Arms Embargo Period*. New York, Praeger. 1986.

Canbolat, İbrahim S., *Savaş ve Barış Arasında Dünya*, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2003.

CIA Factbook, “United States”, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/united-states/>

CNN Türk, “Obama'dan Müslüman olduğu iddialarına ilginç cevap”, <https://www.cnnturk.com/dunya/obamadan-musluman-oldugu-iddialarina-ilginc-cevap>

CNN Türk, “Peres ve Abbas'tan TBMM'de barış mesajı”, <https://www.cnnturk.com/2007/turkiye/11/13/peres.ve.abbastan.tbmmde.baris.mesaji/4045110/index.html>

Clinton, Willian J. “Remarks to the Turkish Grand National Assembly in Ankara”, 15 November 1999, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-turkish-grand-national-assembly-ankara>

“Correspondence between President Johnson and Prime Minister İnönü, June 1964, as released by the White House, January 15, 1966”, *Middle East Journal*, Cilt 20, No. 3, 1966.

CRF, “Joint Declaration İran, Turkey and Brazil” <http://www.cfr.org/brazil/joint-declaration-iran-turkey-brazil-nuclear-fuel-may-2010/p22140>

Cumhuriyet Gazetesi, 8 Mart 1946.

Cural, Ahmet, Bush Doktrini ve Askeri Gücün Önalıcı ve Önleyici Savaş Kapsamında Kullanılması, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

Çakır, Enes Malik, “1991 – 2002 Yılları Arasında Koalisyon Hükümetleri Yönetimi”, *IBAD*, Sayı 6, 2020.

Çakır, Hamza, “Tezkere Dönemi ve Sonrası Türk-ABD İlişkileri’nin Medyada Temsili”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 21, 2006.

Çakmak, Haydar, *ABD’nin Askeri Müdahaleleri*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013.

Çakmak, Haydar *Avrupa Güvenliği*, Ankara: Akçay Yayınları, 2003.

Çakmak, Haydar. *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, Ankara, Platin Yayınları, 2008.

Çetinsaya, Gökhan, Taha Özhan, *İşgalin 6. Yılında Irak*, Ankara: SETA Yayınları, 2009

Çoskun, Cevdet Eda Yanar, “Milli Görüş ve Adalet ve Kalkınma Partisi: Süreklilikler ve Kopuşlar”, *Akademik İzdüşüm Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2020.

- Davutoğlu, Ahmet “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, *Insight Turkey*, Cilt 10, No 1, 2008.
- Demirci, Saadat Rustemova “The Role of the United Nations in the Fight Against Terrorism”, Muharrem Hilmi Özev, Aydın Erdoğan (ed.), *The United Nations and Its Conflict Resolution Role*, İstanbul: İstanbul University Press, 2019.
- Dere, Serkan ve Sadık Öncü, “Stratejik Kalıcılık: Asya-Pasifik Ekseninde ABD’nin Menbiç Politikası”, *Econder Uluslararası Akademik Dergi*, Cilt 2, Sayı 2, 2018.
- DHA, “Bakan Akar: ABD, YPG yerine Türkiye ile iş birliği yapmalıdır”, <https://www.dha.com.tr/politika/bakan-akar-abd-ypg-yerine-turkiye-ile-is-birligi-yapmalidir/haber-1816656>
- Doğan, Zehra, “Türkiye-ABD İlişkilerinin Temel Dinamikleri ve Stratejik İttifak Boyutu”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 2019.
- Dönmez, Suat, “Kuvvet Kullanma Kapsamında Ön Alıcı ve Önleyici Saldırı Kavramları”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, 2017.
- Drumbl, Mark A. "Self-Defense and the Use of Force: Breaking the Rules, Making the Rules, or Both?", *International Studies Perspectives*, Cilt 4, No 4, 2003.
- Dubiel, Helmut, *Yeni Muhafazakârlık Nedir?*, Erol Özbek (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Dursunoğlu, Alptekin. “ABD ve Yeni Muhafazakârlar”, YDH 18.03.2006. https://www.ydh.com.tr/HD9_abd-ve-yeni-muhafazakarlar.html
- Duru, Orhan. *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1978.
- Deutsche Welle (DW), “Kyoto Protokolü yürürlükte”, <https://www.dw.com/tr/kyoto-protokol%C3%BC-y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte/a-2525334>
- DW, “Bush: PKK ortak düşmanımız”, <https://www.dw.com/tr/bush-pkk-ortak-d%C3%BC%C5%9Fman%C4%B1m%C4%B1z/a-2871540>
- DW, “Gözler Erdoğan - Bush görüşmesinde”, <https://www.dw.com/tr/g%C3%B6zler-erdo%C4%9Fan-bush-g%C3%B6r%C5%9Fmesinde/a-2864197>

- DW, “Müşerref ile Karzai anlaştı”, <https://www.dw.com/tr/m%C3%BC%C5%9Ferref-ile-karzai-anla%C5%9Ft%C4%B1/a-2519339>
- DW, “Müşerref ile Karzai barışmadı”, <https://www.dw.com/tr/m%C3%BC%C5%9Ferref-ile-karzai-bar%C4%B1%C5%9Fmad%C4%B1/a-2520472>
- DW, “S-400'lerin Türkiye'ye kazandırdığı ve kaybettirdikleri”, <https://www.dw.com/tr/s-400lerin-t%C3%BCrkiye-kazand%C4%B1rd%C4%B1%C4%9F%C4%B1-ve-kaybettirdikleri/a-55948140>
- Egeli, Sıtkı, “Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, Sayı 40, 2014.
- Elik, Süleyman “Nükleer Teknoloji ve Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu Ekseninde Türkiye-İran İlişkilerine Tematik Bir Yaklaşım 1945-2013”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2013.
- Embel, Ersin. “Varşova Paktı”, Güvenlik Yazıları Serisi, No.9, Eylül 2019. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/10/VarsovaPakti_ErsinEmbel_v.2.pdf
- Ercan, Murat, “Bölgesel Politikalar Çerçevesinde Türkiye-İran İlişkileri”, <https://ulk.ist/media/kitap/I-UKODTLK/bolgesel-politikalar-ercevesinde-turkiye-iran-iliskileri.pdf>
- Erdoğan, Recep Tayyip. “My Country Is Your Faithful Ally and Friend”, *The Wall Street Journal* 31 March 2003, <https://www.wsj.com/articles/SB104907941058746300>
- Erhan, Çağrı. *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İstanbul, 2015.
- Erkin, Feridun Cemal. *Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar, Yorumlar*, Cilt II, Ankara, TTK Yayınları, 1987.
- Ertuğral, Yusuf. Amerika'nın Yeni İhtiyatlı Dış Politikası: “Akıllı Güç”ün Pasifik Vizyonu. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- Euronews, “Montrö Anlaşması nedir, Türkiye için ne anlama geliyor?”, <https://tr.euronews.com/2021/04/04/montro-bogazlar-sozlesmesi-ne-gore-rus-denizaltilar-bogazlardan-gecebilir-mi>

Ezer, Feyzullah. “ABD Genelkurmay Başkanı General Mac Arthur'un Türkiye’yi Ziyareti ve Atatürk-Mac Arthur Görüşmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, 2012.

France 24, “Turkey Reluctantly Joins NATO Operations Against Libya”, <https://www.france24.com/en/20110324-turkey-allows-nato-command-libya-military-operations-vote>

Foreign Relation of United States (FRUS) 1945. Volume II, Washington: United States Government Printing Office, 1960.

Gençalp, Ebru “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) ve Türkiye’nin Avrupa Güvenliğindeki Rolü”, <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/GEN%C3%87ALP-Ebru-AVRUPA-G%C3%9CVENL%C4%B0K-VE-SAVUNMA-POL%C4%B0T%C4%B0KASI-AGSP-VE-T%C3%9CRK%C4%B0YE%E2%80%99N%C4%B0N-AVRUPA-G%C3%9CVENL%C4%B0C4%9E%C4%B0NDEK%C4%B0-ROL%C3%9C.pdf>

Gerges, Fawaz A. “The Obama Approach to the Middle East: The End of America’s Moment?”, *International Affairs*, Cilt 89, Sayı 2, 2013.

Gordon, Leland James. *American Relations with Turkey 1830-1930*, London, University of Pennsylvania Press, 1932.

Göçer, İsmet ve Sertan Çıkar. “Arap Baharı’nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye’nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkisi”, *KAÜ İİBF Dergisi*, Cilt 6, Sayı 10, 2015.

Güdek, Şeyda. “1 Eylül Örtüsünde ABD'nin Zora Dayalı Ortadoğu Politikası: Afganistan ve Irak Örnekleri”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 4, 2017.

Gören, Nilsu, “Turkey’s Turbulent Journey with the EPAA and Quest for a National System”, <https://cissm.umd.edu/sites/default/files/2019-07/Paper%202%20-%20Turkey%E2%80%99s%20Turbulent%20Journey%20with%20the%20EPAA%20.pdf>

Günel, Altuğ, “Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2004.

- Gündüz, Onur, Volkan Göçoğlu, “Ulusal Güvenlik Politikası Çerçevesinde ABD’nin Güvenlik Anlayışına Kronolojik Bir Bakış”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 21, 2020.
- Gürel, Onur, “Neo-con Yaklaşımın George W. Bush Dönemindeki Etkisi ve Donald J. Trump Dönemi Olası Beklentiler”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 2018.
- Gürpınar, Bulut “Dış Politika ve Kamuoyu: Mavi Marmara Krizi”, *Journal of International Social Research*, Cilt 10, Sayı 53, 2017.
- Jane, Murat. “İran’ın Nükleer Politikasının Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkilerinin Analizi”, *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, İran Özel Sayısı, Cilt 1, Sayı 2, 2017.
- Julien, Claude. *Amerikan İmparatorluğu*, Ankara, Hitit Yayınları, 1969.
- Haber Türk, “1 Mart Tezkeresi'nin tutanakları açıklanacak mı?”, <https://www.haberturk.com/polemik/haber/819489-1-mart-tezkeresinin-tutanaklari-aciklanacak-mi>
- Habertürk, “Seçim 2002”, <https://www.haberturk.com/secim2002>.
- Haber 365, “1 Mart Tezkeresinin Tutanakları Artık Gizli Değil”, http://www.haber365.com/Haber/1_Mart_Tezkeresinin_Tutanaklari_Artik_Gizli_Degi_l/.
- Harunoğulları, Muazzez, “Eastern Mediterranean Energy Basin: International Conflict and Competition on the Region”, *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, No 42, 2020
- Harunoğulları, Muazzez, “Enerji Dağıtım Merkezi Perspektifinden Türkiye’nin Enerji Jeopolitiği”, *Mukaddime*, Cilt 11, Sayı 1, 2020.
- Hashim, Ahmed S., “The Islamic State: From al-Qaeda Affiliate to Caliphate”, *Middle East Policy*, Vol XXI, No 4, 2014
- Herz, John H., *Political Realism and Political Idealism: A Study in Theories and Realities*, Chicago: Chicago University Press, 1951.
- Hildreth, Steven A. Carl Ek, “Long-Range Ballistic Missile Defense in Europe”, *Congressional Research Service*, 7-5700, 23 September 2009

Hinnebusch, Raymond “The American Invasion of Iraq: Causes and Consequences”, *Perceptions: Journal of International Affairs*, Cilt 12, Sayı 1, 2007.

History, “Fourth of July – Independence Day”, <http://www.history.com/topics/holidays/july-4th>

Hofmann, Stephanie C., Christopher Reynolds, “EU-NATO Relations Time to Thaw the 'Frozen Conflict'”, *SWP Comment*, 2007/C 12, 15.06.2007.

Hürriyet, 3 Temmuz 1974, 18 Mayıs 2005,

Hürriyet, “208 yıl önceki ilk ziyaret biraz metazori olmuştu”, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/208-yil-onceki-ilk-ziyaret-biraz-metazori-olmustu-9913965>

Hürriyet, “Her subaya özel kod”, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/her-subaya-ozel-kod-35222>

Hürriyet, “İran'a 'Nükleer' Öneri”, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/irana-nukleer-oneri-5546851>

Hürriyet Daily News, “PM calls Syria rogue state as Turkey, Russia in touch”, <https://www.hurriyetaailynews.com/pm-calls-syria-rogue-state-as-turkey-russia-in-touch-24255>

İlhan, Baskın. *Türk Dış Politikası Cilt: 3 (2001-2012)*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2013.

İnat, Kemal, “ABD-İran İlişkilerinin Ortadoğu ve Türkiye’ye Etkileri”, *SETA Perspektif*, Sayı 85, Aralık 2014, http://file.setav.org/Files/Pdf/20141205183733_abd-iran-iliskilerinin-ortadogu-ve-turkiye%E2%80%99ye-etkileri-pdf.pdf

İnönü, İsmet. *Hatıralar*, 2. Kitap, Ankara 1987.

İnternet Haber, “Biden Erdoğan'dan neden özür diledi?”, <https://www.internethaber.com/biden-erdogandan-neden-ozur-diledi-727558h.htm>

Johnson, Alan, “The Neoconservative Persuasion and Foreign Policy: An Interview with Joshua Muravchik”, *Demokratiya*, Vol 11, No 1, 2007.

Kandemir, Eyyub. “ABD Başkanları G.W. Bush ve B. Obama Dönemlerinde Yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde İttifak Söylemleri ve S. Walt’un İttifak Teorisi”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, Kasım 2011.

- Kardaş, Şaban. "Turkey: Redrawing in the Middle East Map Or Building Sandcastles?" *Middle East Policy*, Cilt 17, No 1, 2010.
- Kaya, Karen "Turkey's Role in Afghanistan and Afghan Stabilization", *Military Review*, July-August 2013.
- Kaya, Tuğçe. "ABD Birinci Dünya Savaşı Sırasında Neden Osmanlı Devleti'ne Doğrudan Savaş İlan Etmedi? Amerikan Gizli Belgeleri Üzerine Bir İnceleme", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 19, Sayı 39, 2019.
- Kegley, Charles W. Gregory A. Raymond, "Preventive War and Permissive Normative Order", *International Studies Perspectives*, Cilt 4, No.4, 2003.
- Keser, Ulvi "2004 Referandum Döneminde Kıbrıs ve Yaşanan Gelişmeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 13, 2006.
- Kibaroglu, Mustafa "Türkiye-NATO İlişkileri", *SETA Analiz*, Sayı 195, Mart 2017.
- Kocakenar, Mustafa. "Amerikan Dış Politikasında İdealizm ve Realizm İlişkisi: Çatışma mı İşbirliği mi?", [https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C3%87at%C4%B1%C5%9Fma_m%C4%B1_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_mi_Amerikan_D%C4%B1%C5%9F_Politikas%C4%B1nda_%C4%B0dealizm_Realizm_%C4%B0li%C5%9Fkisi_by_Mustafa_Kocakenar_S.docx_9194f400-8b77-4b7f-9aa3-7411ce9f0bf4_\(1\).pdf_a8eefa47-79c7-43d5-96be-997a9b805ba1.pdf](https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C3%87at%C4%B1%C5%9Fma_m%C4%B1_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_mi_Amerikan_D%C4%B1%C5%9F_Politikas%C4%B1nda_%C4%B0dealizm_Realizm_%C4%B0li%C5%9Fkisi_by_Mustafa_Kocakenar_S.docx_9194f400-8b77-4b7f-9aa3-7411ce9f0bf4_(1).pdf_a8eefa47-79c7-43d5-96be-997a9b805ba1.pdf)
- Koçak, Doğan. "Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye ile ABD Arasında Olan İlişkilerin Gelişimi ve Türkiye-ABD Ticaret Antlaşması (1 Nisan 1939)", *Atatürk Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2018.
- Koçer, Gökhan, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 1, 2007.
- Köprülü, Orhan Fuat. "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, Cilt LI, Sayı 200, 1987.
- Köse, İsmail. "ABD'de Türk-Amerikan Lozan Antlaşması'nın (6 Ağustos 1923) Onay Tartışmaları ve Onay Taraftarlarının Yayınlanmış Olduğu Kitapçık", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 44, 2014.

- Kurat, Akdes Nimet. “Berberî Ocakları île Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri”, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/782898>
- Kurban, Vefa Giray Saynur Derman, “Türkiye’nin SSCB ve ABD ile İlişkileri 1960-1980”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 33, 2016
- Kurecic, Petar, “The Key Aspects of Neoconservative Influence on the U.S. Foreign and Defense Policy during the first G.W. Bush Administration“, *Romanian Journal of Society and Politics*, Vol 11, 2011.
- Kurtbağ, Ömer *Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politikası: Hegemonya Ekseninde Bir Analiz*, Ankara: Uşak Yayınları, Ankara, 2010.
- Kurtbağ, Ömer, “Dış Politikaya Yansımalarıyla Amerikan Sağının Yükselişi ve Düşüşü: Çay Partisi Öncülüğünde Bir Yeniden Diriliş Mi?”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 7, Sayı 26, 2011.
- Kurtbağ, Ömer “Obama Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri: Model Ortaklıktan Eksen Kaymasına İniş Çıkışlar ve Ayrışan Çıkarlar”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2015.
- Küçük Ayşe, “2003 Süleymaniye Krizi”, <https://tdpkrizleri.org/index.php/2003-sueleymaniye-cuval-krizi>
- Larwood, Zane, *The Neoconservative Theory of International Politics*, American University in Cairo, Master's thesis, AUC Knowledge Fountain, 2018.
- Lazarević, Dušica “NATO Enlargement to Ukraine and Georgia: Old Wine in New Bottles?”, *Connections*, Vol. 9, No. 1, 2009.
- Mahoney, Keenan, Nemanja Mladenovic, Salvador Molina, Adam Scher, Selma Stern, Christopher Zoia, “NATO Intelligence Sharing in the 21st Century”, Columbia School of International and Public Affairs Capstone Research Project, Spring 2013.
- Mannina, Ryan N., “How the 2011 US Troop Withdrawal from Iraq Led to the Rise of ISIS”, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/how-2011-us-troop-withdrawal-iraq-led-rise-isis>
- McGlinchey, Stephen, “Neoconservatism and American Foreign Policy”, *E-International Relations*, 1 June 2009, <https://www.e-ir.info/pdf/1394>
- McMahon, Scott K. *Pursuit of the Shield: The U.S. Quest for Limited Ballistic Missile Defense*. Lanham, Md. University Press of America, 1997.

Mearsheimer, John. *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, Norton Publishing, 2001.

Menon, Rajan, S. Enders Wimbush, “The US and Turkey: End of an Alliance?”, *Survival*, Vol 49, No 2, 2007.

Milliyet, “ABD ile “Model Ortaklık”ta Türkiye ilk adımı attı”, <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/abd-ile-model-ortaklik-ta-turkiye-ilk-adimi-atti-1186374>

Milliyet, “Erdoğan'a 10 ay hapis”, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogana-10-ay-hapis-5358830>

Miliyet, “Süleyman Şah operasyonunun detayları”, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/suleyman-sah-operasyonunun-detaylari-2017629>

Milliyet, “Talabani'nin Türkiye ziyareti dünya basınında”, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/talabaninin-turkiye-ziyareti-dunya-basininda-503155>

Molla, Alptekin, “Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 11, 2009.

Morton, Abramowitz ve Eric Edelman. “From Rhetoric to Reality: Reframing U.S. Turkey Policy”, *Bipartisan Policy Center*, October 2013.

NATO, “A Short History of NATO”, https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm

NATO, “Operations and missions: past and present”, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52060.htm

Nebi Miş, Ömer Behram Özdemir, “Suriye 2013”, Kemal İnat, Muhittin Ataman (ed.), *Ortadoğu Yılı 2013*, İstanbul: Açılım kitap, 2014.

New America, “What Drove the War's Snapback in Iraq and Syria?”, <https://www.newamerica.org/international-security/reports/decision-making-counter-isis-war/what-drove-the-wars-snapback-in-iraq-and-syria/>

New York Times, “U.S. Helped Turkey Find and Capture Kurd Rebel”, <https://www.nytimes.com/1999/02/20/world/us-helped-turkey-find-and-capture-kurd-rebel.html>

New York Times,” Nov. 4, 2008 | Obama Is Elected President”, http://learning.blogs.nytimes.com/2011/11/04/nov-4-2008-barack-obama-elected-president/?_r=0

NTV, “ABD, füze anlaşmasından çekildi”, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/124715.asp>

NTV, “Condoleezza Rice Türkiye’ye geldi”, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/308288.asp>

Nye, Joseph S. *Amerikan Gücünün Paradoksu*, (Çev.Gürol Koca), Literatür Yayınları, İstanbul, 2003.

Oğuzlu, Tarık “Ortadoğu’da Demokratikleşme ve Türkiye Model Olabilir mi Tartışması: ‘Evet, Ama!’”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 22, 2011.

Önal, Buket “Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR) ve Karadeniz Güvenliğindeki Rolü”, Hasan Vergil, Özcan Sezer, Gökhan Dökmen (ed.), 1. *Karadeniz ve Balkan Ekonomik ve Politik Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi, 2014

Örnek, Serdar “On Bir Eylül Olayları ve Afganistan Operasyonu”, *Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, 2012.

Özdal, Barış, Mehmet Genç, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Türkiye – AB İlişkilerine Etkileri*, Bursa: Alfa Akademi Basım Yayım, 2005.

Özarsay, Kudret, “Boğazlar Konusu”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Özel, Soli Şuhnaz Yılmaz ve Abdullah Akyüz. “Turkish-American Relations for a New Era: A Turkish Perspective”, *TÜSİAD Publication*, İstanbul, 2009.

Özersay, Kudret “Kıbrıs Konusu”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013

Paper Relating to the Foreign Relations of The United States (FRUS), 1917, Supplement I, Document 104, 124. 67/11a.

Pieper, Moritz, “Turkish Foreign Policy toward the Iranian Nuclear Programme: In Search of a New Middle East Order after the Arab Spring and the Syrian Civil War”, *Alternatives: Turkish Journal Of International Relations*, Vol. 12, No. 3, Fall 2013.

- Pirinççi, Ferhat Oytun Orhan, Bilgay Duman, “ABD’nin IŞİD Stratejisi ve Irak ve Suriye’ye Olası Yansıması“, *ORSAM*, Rapor No: 191, Eylül 2014.
- Polese, Abel, “Russia, the US, ‘the others’ and the ‘101 things to do to win a (colour) revolution’: reflections on Georgia and Ukraine”, *Debatte*, Vol 19, No 1-2, 2011
- Prestowitz, Clyde. *Rogue Nation: American Unilateralism And The Failure of Good Intentions*, Basic Books, New York, 2003.
- Public Law 80-75- Assistance to Greece and Turkey, May 22, 1947, https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/documents/index.php?documentid=5-2
- Reuters, “Bush says PKK is an enemy of the United States”, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-usa-meeting-idUSWBT00786720071105>
- Sabah, “Gezi tezgahının maliyeti 157 milyar dolar”, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/05/26/gezi-tezgahinin-maliyeti-157-milyar-dolar>
- Sağsen, İlhan “Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 31-32, Temmuz-Ağustos 2011.
- Salmoni, Barak A., “Strategic Partners or Estranged Allies: Turkey, the United States, and Operation Iraqi Freedom,” *Strategic Insights*, Cilt 2, No 7, Temmuz 2003
- Sander, Oral ve Fişek Kurthan. *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829-1929)*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1997.
- Seren, Merve, “Türkiye’nin Füze Savunma Sistemi İhale Süreci, Temel Dinamikler ve Aktör”, *SETA Rapor*, 2015.
- Sever, Ayşegül. “Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye”, s. 656. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/480/5596.pdf>
- Sezgin, Şennur. “Piyasa Ekonomisinin Şartları ve Özelleştirme”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2 2010.
- Shahabi, Rouhollah, Alireza Mashoor, “Ideological Relationship between Neo-Conservative Government of George W. Bush and Israeli Government”, *Journal of Politics and Law*, Vol. 10, No. 1, 2017.

Sinkaya, Bayram “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi”, *ADAM AKADEMİ*, Cilt 1, 2011.

Snauwaert, Dale T. “The Bush Doctrine and Just War Theory”, *The Online Journal of Peace and Conflict Resolution*, Vol 6, 2004.

Soysal, İsmail. “Türk-Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri”, *Belleten*, Cilt XLI, Sayı 162, (1977).

Star, “Başkan Erdoğan'dan 'Rus savaş uçağı alımı olacak mı?' sorusuna yanıt”, <http://www.star.com.tr/guncel/baskan-erdogandan-rus-savas-ucagi-alacak-miyiz-sorusuna-yanit-haber-1491633/>

Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation, Lisbon, 19-20 Kasım 2010, <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>

Sümer, Gültekin. “Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt 10, Sayı 1, 2010.

Şafak, Nurdan. “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti – ABD Siyasî İlişkileri”, <https://osmanli.org.tr/osmanli-amerikan-iliskilerinin-tarihi-seyri/>

Şahin, Mehmet. “1950 -1960 Dönemi Orta Doğu ile İlişkiler”, Haydar Çakmak (ed.), *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, Ankara, Barış Platin Yayınları, 2008.

Şıvgın, Hale, Meryem Günaydın, “Amerika’dan Osmanlı Devleti’ne Ermeniler’in Geri Dönüşleri (1908-1914); Tâbiyet, Emlâk ve Arazi Meselesi”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 8, Sayı 16, 2015.

Tarakçı, Nejat. “80. Yılında Montrö Sözleşmesine Jeopolitik Bakış”, https://tasam.org/Files/Icerik/File/Montro_80_y%C4%B1l_pdf_c7d88525-081a-4abc-857f-68768ff7748d.pdf

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu 030. 10, Yer No:1. 3.1

TC. Dışişleri Bakanlığı, “Afganistan'ın Siyasi Görünümü”, <https://www.mfa.gov.tr/afghanistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> T24, “Çuval olayı'nın perde arkası WikiLeaks'te”, <https://t24.com.tr/haber/cuval-olayinin-perde-arkasi-wikileaks,136878>

TC. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye - Amerika Birleşik Devletleri Siyasi ve Ekonomik İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-amerika-birlesik-devletleri-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Türkiye - Kuzey Kore Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kuzey-kore-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “No:138 - 13 Eylül 2005, Katrina Kasırgası Nedeniyle Türkiye’den ABD’ye İnsani Yardım Gönderilmesi hk.”, https://www.mfa.gov.tr/no_138---13-eylul-2005_-katrina-kasirgasi-nedeniyle-turkiye_den-abd_ye-insani-yardim-gonderilmesi-hk_.tr.mfa

TC. Kara Kuvvetleri Komutanlığı, “Barışı Destekleme Harekâtı”, <https://www.kkk.tsk.tr/bdh.aspx>

Telci, İsmail Numan İbrahim Efe, Tuncay Kardaş, İsmail Çağlar, *15 Temmuz Darbe Girişimi ve Batı Medyası*, İstanbul: SETA, 2017.

The National Security Strategy of the United States America, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>

The White House, “President Bush and Prime Minister Tayyip Erdogan Discuss Global War on Terror”, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/11/20071105-3.html>

The White House, “President Bush Welcomes Prime Minister Erdogan of Turkey to the White House”, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2006/10/20061002-5.html>

The Washington Post, “The 4th best State of the Union address: “Axis of evil””, <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2014/01/25/the-4th-best-state-of-the-union-address-axis-of-evil/>

Topbaş, Hasan Umut Işık, “Kurgu ile Gerçeklik Arasında Gezi Parkı Eylemleri ve Soysal Medya”, *Birey ve Toplum*, Cilt 4, Sayı 7, 2014

TRT Haber, “Zeytin Dalı

Harekâtı 3 yaşında”, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/zeytin-dali-harekati-3-yasinda-548552.html>

TUIÇ, “Türkiye’nin Terörle Mücadelesi: Önleyici Meşru Müdafaa”, Türkiye’nin Terörle Mücadelesi: Önleyici Meşru Müdafaa | TUIÇ Akademi (tuicakademi.org)

Türkmen, Füsün “ABD”nin Dış Politikası: Devamlılık Ve Değişim”, *Doğu Batı Dergisi*, Cilt 32, 2005.

- Türkmen, Füsun *Kırılğan İttifaktan Model Ortaklığa: Türkiye-ABD ilişkileri*, İstanbul: Timaş Yayınevi, 2012
- Türkmen, İlter. *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası*, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2010.
- USA, "The National Security Strategy", March 2006, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/>
- USA Embassy, "ABD'nin Portresi", https://usa.usembassy.de/etexts/turkish/abd_portresi.pdf
- Uzgel, İlhan. "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Cilt: III (2001-2012)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Ünsal, Ünal, "Dönemin Bilançosu", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Cilt: III (2001-2012)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Ürküt, Hasan, Gökhan Sarı, "İran Nükleer Programının Türk Dış Politikasına Etkisi", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl 10, Sayı 20, 2014
- VOA, "Ahmedinejad: 'İsrail Haritadan Silinmeli'", <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2005-10-26-voa16-87994782/843062.html>
- VOA, "CIA Başkanı Ankara'da", <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2005-12-11-voa9-87996632/843607.html>
- VOA, "Irak'ın Komşuları İstanbul'da Toplandı", <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2005-04-30-voa2-87982792/839263.html>
- VOA, "Laricani - Solana Görüşmesi", <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2007-04-25-voa12-88054572/854366.html>
- VOA, "Ortak Vizyon Belgesi'nin Tam Metni", <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2006-07-05-voa11-88017772/848797.html>
- VOA, "Türkiye NATO'dan Patriot İstedi", <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-natodan-patriot-istedi/1550492.html>
- Walt, Stephen M. *Taming American Power: The Global Response to US Primacy*, WW Norton & Company, 2006.
- Woźniak, Michał "The Obama Doctrine - U.S. Strategic Retrenchment and its Consequences", *Securitologia*, Vol 22, No 2, 2016.

- Yalçın, Durmuş, Yaşar Akbıyık, ve Cezmi Eraslan. *Cumhuriyeti Tarihi-I*, Ankara, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2000.
- Yaşar, Süleyman. Türkiye ABD'den Ne Kadar Yardım Aldı", Sabah 31 Mart 2011, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/yasar/2011/03/31/turkiye-abden-ne-kadar-yardim-aldi>
- Yavuz Güler, "Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, Cilt 6, Sayı 1, 2005.
- Yaycı, Cihat. "Irak'ta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye'ye Etkileri", *Güvenlik Stratejileri*, Cilt 15, Sayı 30, 2019.
- Yazete, "ABD'den Türkiye'ye kritik IŞİD mesajı", <http://www.yazete.com/dunya/abdden-turkiyeye-kritik-isid-mesaji-798510.html>
- Yenişafak, "Tezkere belirsizliği", <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2003/eylul/13/p01.html>
- YENİ ŞAFAK, "Rice'ın Ziyareti, Türkiye'ye Verilen Önemin Göstergesi", <https://www.yenisafak.com/arsiv/2006/nisan/24/7103.html>
- Yegin, Mehmet ve Eyüp Ersoy. Türkiye-ABD İlişkileri: Çok Boyutlu Bir Ortaklığa Doğru, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK)* Raporları No. 13-05, USAK Yayınları, 2013.
- Yeşiltaş, Murat "Harita ve Gerçeklik Arasında 'Kürdistan' Coğrafi Tahayyülün Yükselişi", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 7, Sayı 69, 2015.
- Yeşiltaş, Murat, "İç Savaşa Komşu Olmak Türkiye'nin Suriye Sınır Güvenliği Siyaseti", *SETA Analiz*, Sayı 136, 2015.
- Yeşilyurt, Nuri, "Ortadoğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Yeşilyurt, Nuri ve Atay Akdevelioğlu, "AKP Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", İlhan Uzgel ve Bülent Duru (ed.), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009.
- Yetkin, Çetin. *Türkiye'de Askerî Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'de Amerika'nın Yeri*, Ankara, Ümit Yayınları, 1995.

Yıldız, Özgür. “II. Dünya Savaşına Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 2019.

Yılmaz, Nuh. “Erdoğan ile Obama’nın “model ortaklık” Zirvesi”, SETA, <https://www.setav.org/erdogan-ile-obamanin-model-ortaklik-zirvesi/>

Yılmaz, İlhan “Geçmişten Günümüze Irak’ta Türkmen Politikası”, *ÇTTAD*, Cilt 12, Bahar 2006.

Yılmaz, Kubilay, “Çekiç Güç Ekseninde Türkiye- ABD İlişkileri”, *ULUSAM Analiz*, 26 Ağustos 2018, <https://www.ulusam.com/cekic-guc-ekseninde-turkiye-abd-iliskileri/>

Yılmaz, Sefer. 11 Eylül Sonrasında ABD ve Türkiye’deki İç Güvenlik Yeniden Yapılanmalarının Karşılaştırması, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 20, Sayı 3, 2011.

Yüksel, Serdar “İŞİD’İN Ortaya Çıkışı ve Türkiye”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

<http://ziyaversencan.blogspot.com.tr/2011/12/pearl-harbor-baskn-11-eylul-saldrs-ve.html>

<https://www.americanforeignrelations.com/>